

Жамоатчилик кенгаши раиси:

Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:

Нажмиддин ЖИЯНОВ
Азамат УМАРОВ
Феруза МУХАММАДЖОНОВА
Аҳмад ОТАБОЕВ
Шухрат СИРОЖИДДИНОВ
Аҳмад УСМОНОВ

Бош муҳаррир:

Собир ҲНАР

Бош муҳаррир ўринбосари:

Луқмон БЎРИХОН

Масъул котиб:

Ақбарали МАМАСОЛИЕВ

Таҳрир ҳайъати:

Муҳаммад АЛИ
Иқбол МИРЗО
Сирожиддин САЙИИД
Алишер НАЗАР
Ўрозбой АБДУРАҲМОНОВ

Саҳифаловчи: Фиёсиддин ОМОН ўғли

Ушбу сон "Ёшлик" журнали таҳририятининг компьютер марказида саҳифаланди.

Манзилмиз:

Тошкент. шаҳри,
Ўзбекистон шоҳ кўчаси, 16-"а" уй.

E-mail: yoshlik-xatlar@rambler.ru

Tel/fax: (8371) 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

© "Ёшлик" №4 (288) 2015 й.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси,
"Камолот" ёшлар ижтимоий ҳаракати муассислигидаги
ёшларнинг адабий-ижтимоий журнали
1982 йилдан чиқа бошлаган.

МУНДАРИЖА

МУЛОҚОТ

Маматқул ЖЎРАЕВ. Халқ ижоди – боқий қадрият. 2

НАЗМ

Ҳалима ХУДОЙБЕРДИЕВА. Бир садолар келар жим-жим куртақдан. 7
Носиржон ЖЎРАЕВ. Интизор кўзларни тушунганим йўқ. 32
Маҳлиё УМРЗОҚОВА. Баҳор – кўзларимда гуллаган илинж. 36
Рустам МИРВОҲИД. Ҳар томчида кўринар аксинг. 48
Ортиқжон ЖЎРАЕВ. Юртга мангу содиқ – ўзбек миллатим. 59
Шоира ЭРНАЗАРОВА. Маржондек сочилар гулу лолалар. 61

НАСР

Абдуқаном ЙЎЛДОШЕВ. "В.Б" ва бошқалар. Гротеск қисса. 10
Ашурали ЖЎРАЕВ. Дўпписи йўқ дунё. Турким ҳикоялар. 37

УЛУҒЛАРИМИЗ

Темур МЎМИНОВ. Адолат салтанати. 34

ДИЛКЎПРИК

Ибройим ЮСУПОВ. Йиллар асов отдай опқочар йироқ. 43

СЎНМАС САТРАП

Турсун АЛИ. Абадиятдаги ёрқин товуш. 46

ЖАҲОН ҲИКОЯЧИЛИГИ

Мария Луиза КАШНИТС. Арвоҳлар. Ҳикоя. 52

СЎНМАС САТРАП

Мақсуда ШОДИЕВА. Кўнгил садолари. 50

ХОТИРА

Дилмурод ИСЛОМОВ. Доира зарбидан титрайди юрак. 56

ТАДҚИҚОТ

Муҳайё СОЛИЕВА. Асарларнинг жонли тили. 60

ЕЛПУҒУЧ

Ўқтам МИРЗАЁР. Холдош. Ҳикоя. 62

Босишга 30. 04. 2015 йилда рухсат берилди. Қоғоз формати 60x84 1/8. Нашриёт ҳисоб тобоғи 8,7. Индекс 822.
ISSN 0207-9137. Журнал 2007 йил 4 майда Матбуот ва Ахборот агентлиги томонидан № 0253 рақами билан рўйхатга олинган.
Журналдан кўчириб босилганда "Ёшлик"дан олинди" деб изоҳланиши шарт.
"HILOL-MEDIA" МЧЖ матбаа бўлимида чоп этилди. Буюртма № 29. Адади 4800 дона.
Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, Шараф ва Тўқимачи кўчалари кесишмаси.

ХАЛҚ ИЖОДИ ~ БОҚИЙ ҚАДРИЯТ

Филология фанлари доктори, профессор
Маматқул Жўраев билан суҳбат

– Ҳар бир халқнинг миллий ўзлигини кўрсатадиган қадимий урф-одат ва маросимлари, эзгуликни улуғлайдиган боқий анъаналари бўлади. Хусусан, бизнинг миллий қадриятларимиз ҳам маънавиятимизнинг юксалишига, миллат сифатида шаклланишимизга алоҳида ҳисса қўшиб, асрлар давомида халқимизга жуда катта руҳий-маънавий қувват бахш этиб келган. Аждодларимиз тафаккури ва даҳоси билан яратилган бу қадриятлар том маънода маънавий

бойлигимиздир. Даставвал ана шу бебаҳо тафаккур дурдоналарининг бугунги маънавий-маданий тараққиётимизда тутган ўрни хусусида тўхталсангиз.

– Дарҳақиқат, ҳар бир халқнинг миллий ўзига хослигини кўрсатадиган анъана ва маросимлари, урф-одат ва байрамлари бор. Асрлар бўйи яратилиб, зукко халқнинг юксак ижодий салоҳияти туфайли сайқалланиб келган ана шундай анъаналар аслида ўша миллатнинг ўзлигини, менталитетини, миллий қиёфасини белгилайди. Зеро, бундан бир неча минг йиллар муқаддам Зарауткамар ва Сармишсой қоятошларига ғаройиб сурат ва чизгиларни муҳрлаб, асрлар давомида кўнгилдай поёнсиз ватанимизнинг барча сўлим гўшаларида “Алпомиш”, “Гўрўғли” сингари буюк эпосларни қуйлаб келган зукко аждодларимиз бамисоли бадий тафаккур сарчашмасидаги инжуларга қиёс қилса арзигулик бой маданий меросни яратишган.

Ўзбек халқининг пайдо бўлиш тарихи қанчалик қадимий бўлса, унинг миллий анъаналари, урф-одатлари, маросимлари ҳам шунчалик узоқ тарихий илдизга эгадир. Улар халқимизнинг маънавий эҳтиёжлари замирида жуда қадим замонлардаёқ пайдо бўлиб, шаклланган ва зукко аждодларимизнинг беназир ижодий салоҳияти туфайли асрлар мобайнида сайқалланиб келган.

– **Домла, сиз айтаётган ўша миллий анъаналаримиз ва урф-одатларимизнинг бетакрорлиги нимада? Аниқ мисоллар билан айтиш мумкинми?**

– Албатта, халқимиз анъаналарининг гўзаллиги ва бетакрорлигини ҳис этиш учун биргина деҳқончилик маданияти билан алоқадор урф-одатлар, мавсумий маросимлар ва серҳосиллик ғоясини ўзида мужассамлаштирган қадриятларни эслашнинг ўзи кифоя. Мисол учун, хут яқинлашиши билан, “қантар оғиб, қозик бошида қор турмай” эриб кетадиган давр бошланганда қиш уйқусидан уйғонган дала-қирларда, тоғ унгурида кўклам даракчилари – бойчечаклар бўй кўрсатиши биланок

Маматқул
Жўраев

1956 йилда Қорақўл туманидаги Жигачи қишлоғида туғилган. Ўзбекистон Миллий университетининг ўзбек филологияси факультетини тамомлаган.

“Сеҳрли рақамлар сири”, “Ўзбек халқ эртакларида сеҳрли рақамлар”, “Эл деса Навоийни”, “Наврўз”, “Ипак йўли афсоналари”, “Ўзбек халқ тақвими ва мифологик афсоналар”, “Ўзбек халқ самовий афсоналари”, “Ой олдида бир юлдуз”, “Миф, фольклор ва адабиёт” сингари 30 дан ортиқ монография ва китоблар муаллифи.

Ҳозирда ЎзРФА Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институтининг Фольклор бўлими мудири вазифасида фаолият юритмоқда.

халқимиз анъанасига кўра, “бойчечак хабари” маросими ўтказилган. Болакайлар, ёш-яланглар даладан бойчечак териб келиб, маҳалладаги кекса отахонлару нуруний онахонлар, кўпдан буён касал бўлиб ётган кишилар олдига бориб, баҳор чечакларини тақдим этишган. Кексаларни қадрлаш ва эъзозлаш билан бевосита боғлиқ бу қадриятнинг моҳияти шундан иборатки, унда кексаларимиз бойчечакни юз-кўзларига суртиб, кўкламга етиб келганликларига шукрона қилганлар, ёшларга иқбол, юртга хотиржамлик тилаганлар. Шу тариқа табиат билан инсоннинг тақдирдошлиги ғояси улуғланган. Асрлар синовидан ўтиб, асл қадрият даражасига кўтарилган ана шу маросим халқимизнинг мавсумий урф-одат, анъаналарининг дебочаси ҳисобланган. Йил бўйи ўтказилган бундай анъанавий удумлар, расм-русумларнинг санаб адоғига етиш қийин. Биргина баҳор фаслида ўтказилган удум ва маросимларнинг ўзида бир олам маъно акс этган: “лой тутиш” – баҳор фаслининг илк кунларида лойқа ўтириб қолган ариқ-зовурларни маҳаллақошлоқ аҳли биргалашиб, кўпчилик бўлиб тозалаш, ариқ қазиш ва уларни янги мавсумга тайёрлаш мақсадида ўтказилган анъанавий ҳашар; “қозон тўлди” – рўзғорга қут-барака ёғилиши, маҳаллалар обод, кўнгил хотиржам бўлишини тилаш мақсадида наврўз байрамидан бир кун аввал ўтказилган оилавий маросим; “шоҳ мойлар” – бободехқонларимизнинг мўл ҳосил олиш ниятида эрта баҳорда далага қўш чиқариб, барака уруғи қадаши удуми; “қўш оши” – эрта баҳорда далага биринчи марта қўш солинадиган кунни момолар томонидан буғдой ёрмасидан махсус таом пишириш одати; “йилбоши сайли” – куёшнинг ҳамал буржига ўтиши, янги меҳнат мавсумининг бошланиши, инсон руҳиятида ҳам, табиатда ҳам янгиланиш, тоза-риш жараёни рўй бериши ва баҳорий тенгқунликни нишонлаш мақсадида ўтказилган қадимий байрам; “кади синдирди” – наврўз сайли кунни маҳалла аҳли бир ерга жам бўлиб, янги йилда барча эзгу ниятлар амалга ошсин, рўзғоримиздан қут-барака аримасин деган ниятда оилада фойдаланиб келинган сув ва мойқовоқлардан бир нечтасини ерга уриб синдириш удуми; “наврўз гўжа” – ғалла экинларининг ҳосили баракали бўлсин учун йилбоши байрами кунни етти хил донли экин масаллиғидан гўжа тайёрлаш анъанаси; “олма отиш” – наврўз байрами сайлида қиз-жувонлар ҳалинчак учишаётганда йигитлар ўзларига унаштириб қўйилган қайлиқларига олма отиши одати; “сумалак сайли” – ҳар йили кўкламда йил баракали, серҳосил, тўкин-сочин келсин деган ниятда буғдой майсалатиб, баҳорий таом тайёрлаш маросими; “сумалак байти” – сумалак сайлида чечан момоларнинг кўкламни васф этувчи халқ қўшиқларини айтиши анъанаси; “ҳалинчак учиш” – кўкламда қиз-жувонларнинг боғлардаги мевали дарахтларга арқон ташлаб, арғимчоқ учиши удуми; “буқча ташлади” – кўклам кунлари деҳқонлар дала ҳовлисига кўчиб чиқмоқчи бўлганда ўзлари танла-

ган жойга пичоқ суқиб белги қилиши ва банд қилиш учун бирор буқчани ташлаб келиши одати; “абрук чиқариш” – бошқа чорвадорлар билан биргаликда белгиланган кун баҳорги яйловга кўчиб кетолмаган чўпон оиласи ўзининг бирорта рўзғор анжомини кўчувчилардан бериб юбориши қаъдаси; “гулбарра” – кўкламнинг биринчи чечаги – “гулбарра” очилганда ўтказилган халқ сайли; “лола сайли” – қир-адирлар, дала-тузлар қип-қизил лолаларга бурканган пайтда табиат қўнига сайлга чиқиш удуми; “қизил гул сайли” – ҳар йили кўкламда қизил гуллар очилган пайтда анъанавий тарзда ўтказилган сайл; “дарвешона” – йил баракали келсин деган умидда эрта баҳорда аҳолидан ихтиёрий асосда тўпланган пул ёки озиқ-овқат ҳисобига ўтказилган хайрия эҳсон; “Суст хотин” – йил қурғоқ келганда ўтказилган қадимий ёмғир чақиритиш маросими ва ҳоказо. Хуллас, ижодкор халқимизнинг баҳор фасли билан боғлиқ бундай маросим ва удумлари ғоят кўп бўлиб, бундан бир-икки йил бурун мен уларни рўйхат қилганимда биргина наврўз байрами тантаналари доирасида анъанавий тарзда ўтказиб келинган 70 дан ортиқ турли хил удум, расм-русум ва маросимлар мавжуд бўлганлигини кўриб, халқимиз маънавий қадриятлари тизимининг қанчалар серқирра ва мукамаллигидан қалбимда ўзгача бир ғурурни туйган эдим. Шулардан баъзи бирларинигина мисол қилиб келтирдим, холос. Аслида мамлакатимизнинг ҳар бир ҳудудида ўзига хос баҳорий анъаналар шаклланганки, бу хилма-хиллик ажодларимиз заковатининг нечоғлик теранлигини кўрсатади. Биргина баҳорги ҳашар анъанасининг “лой тутиш”, “боқи”, “чим қўйди”, “хайров оши”, чўпонларнинг сурувни эрта баҳорда яйловга чиқариши билан алоқадор “абрук чиқариш”, “таёқ қизартирар”, “супра қоқди”, “қўтон бузиш” сингари удумлар мавжуд бўлган.

– Миллий қадриятлар, анъаналар замонлар оша ривожланиб ва бу жараёнда турли ўзгаришларга учраганлиги, айрим урф-одат ва расм-русумлар унутулиб, янгилари яратилиб, халқимизнинг беназир ижодий салоҳияти туйғайли сайқалланиб келганлиги табиий. Лекин ҳамма даврларда ҳам миллий қадриятларга муносабат бир хилда бўлмаган. Масалан, ўтган асрнинг мафкуравий тазйиқлари оқибатида минг йиллар давомида элимизнинг эзгу даламларига эш бўлиб келган не-не қадриятларимиз қатағонга учрамади дейсиз. Мана шу таъқиб ва тазйиқлардан ҳозир биз таъкидлаётган миллий анъаналаримиз қай тариқа омон чиқди? Яъни, анъаналаримизнинг барини сақлаб қололдикми? Айрим удумларимиз ёки расм-русумлар, дилбар қўшиқлар унутулиб, тарихга айланмадимиз? Бугун-чи, бугун миллий қадриятларимизни тиклаш ва ривожлантириш жараёнида қайсидир анъаналаримизни эсдан чиқариб қўймадикми?

– Халқ ижоди ўз моҳиятига кўра, ҳаммиша янгиланиб, яшариб, такомиллашиб, узлуксиз ривожла-

ниб борадиган жараён ҳисобланади. Бундан минг йиллар бурун яратилиб, ҳозирга қадар ҳеч бир ўзгаришсиз, “соф ҳолида” етиб келган бирор маросим ёки фольклор асарини топиш қийин. Чунки ҳар бир давр, ҳар бир авлод бобомерос қадриятлар силсиласига ўз бадиий-эстетик мезонларидан келиб чиққан ҳолда ўзгариш киритиши табиий. Шунинг учун ҳам биз фольклорни доимий ҳаракатдаги ижод дея таърифлаймиз.

Ўзининг асрий тараққиёти мобайнида халқимизнинг миллий қиёфаси тимсолига айланган удум ва маросимларимиз ҳам доимий равишда янгилашиб, тўлишиб, тобора гўзаллашиб ва бойиб келган. Ана шундай тарихий тараққиётнинг қайсидир қатламларида айрим удумларнинг унутилиши, сиз айтгандай “тарихга айланиши” ҳодисаси ҳам рўй берган албатта. Ҳатто халқ оғзаки бадиий ижодининг жанрлар таркиби ҳам тарихий-фольклорий жараённинг изчил тараққиёти давомида муттасил такомиллашиб, баъзи жанрлар йўқолиб, бошқалари ривожланишда давом этаверган. Масалан, улуғ бобокалонимиз, буюк шоир ва мутафаккир Алишер Навоий ўзининг “Мезон ул-авзон” асарида ўша давр ўзбек фольклориди мавжуд бўлган жанрлар хусусида сўз юритар экан, “Чун ўзонларнинг ўзмоғи ва ўзбакларнинг буди-будойи ҳеч вазн била рост эмас эрди” деб ёзган. Бу ўринда ўзон, яъни бахши-шоирлар томонидан ижро этилган “ўзмоғ” ҳамда халқ лирикасининг “буди-будой” жанри хусусида гап бормоқдаки, бу жанрга мансуб матнлар бизнинг кунларгача сақланиб қолган эмас. Шоир асарларида “аёлғу” деган бир атама ҳам учрайди. Гарчи айрим манбаларда бу сўз “чолғучи”, “созанда” маъносини ифодалаши қайд этилса-да, таниқли тилшунос олим Шайх Сулаймон Бухорий ўзининг 1882 йилда яратган “Луғати чиғатойи ва турки усмоний” номли асарида “аёлғу” сўзини “булбул садосидай қалбга озиқ берадиган ёқимли куй, оҳангга эга кўшиқ” деб изоҳлаган. Афсуски, ҳозиргача ўтказилган фольклор экспедицияларда халқ орасида шундай ном билан аталадиган кўшиқ тури мавжудлиги аниқланмади. Назаримизда, “аёлғу” халқ лирикасига мансуб кўшиқлардан бўлиб, кейинчалик у унут бўлиб кетган ёки жанр номини билдирувчи атама ўзгаришга учраган бўлиши мумкин.

Лекин шундай маросим кўшиқлари борки, орадан неча асрлар ўтганига қарамай, муайян ўзгаришга учраган ҳолда бўлса-да, миллий фольклоримизда яшашда давом этмоқда. Масалан, “чинка” кўшиғини олиб кўрайлик. Алишер Навоийнинг “Мезон ул-авзон” асарида бу хусусда “яна “чинга” дурким, турк улуси зуфоф ва қиз кўчурур тўйларида ани айтурлар” деган бир қайднома келтирилган. Демак, ёзма манбаларнинг гувоҳлик беришича, XV асрда халқимизнинг никоҳ тўйи маросими фольклори таркибида “чинка”/“чинга”/“чанги” деб номланган кўшиқ ижро этилган. Шуниси қизиқки, беш юз йил бурун янграган бу кўшиқнинг акс-садоси халқимизнинг никоҳ

тўйи маросими билан боғлиқ айтимларнинг XX асрда ёзиб олинган намуналарида ўз ифодасини топганлиги маълум бўлди. Ҳассос олима Музайяна Алавия ўз фольклор экспедициялари кундаликларида бирида шундай ёзган эди: “Тошкент вилоятининг Бўстонлик туманидаги Сижжак қишлоғида қиз тўйига хабар қилаётганларида “Ҳабибаникига чинкага боринглар!” – деб қиз ўлтиришга чақирар эканлар. Унда ўйин, кўшиқ бўлар экан. Наманган вилоятининг Чуст туманидаги Каркидон қишлоғида қиз узатарда қизнинг отаси фотиҳа бергандан кейин “ёр-ёр” айтишни “қиз чинкага ўтирди” ёки “чинка бошланди” дер эканлар. Тошкентда хатна тўйида йигитлар кўпчилик бўлишиб айтадиган кўшиқни “чинка” дейдилар. Пскентда тўйда ёкиш учун тўнка кўйганни “чинка” дер эканлар”.

– **Ҳозир ҳам “чинка” кўшиқлари айтилади-ми?**

– Менинг билишимча, чинка кўшиқларининг фақат бир тури, яъни “ёр-ёр” анъанавий такрори кўшиб айтиладиган кўриниши бугунги кунда ҳам маросим фольклори тизимида сақланган. Чунки Алишер Навоий ҳам “Мезон ул-авзон”да “чинка” кўшиғининг икки хил тури бўлиб, “Бир навъи ҳеч вазн била рост келмас ва бир навъида бир байт айтилурким, мунсариҳи матвийи мавқуф баҳридур ва ёр-ёр лафзини радиф ўрнига мазкур қилурлар, андоқким:

Қайси чамандин эсиб келди сабо, ёр-ёр,

Ким дамидин тушти ўт жоним аро, ёр-ёр”, –

деб ёзган эдилар. “Чинка”нинг ана шу “ҳеч вазн била рост келмайдиган” тури унутилиб кетган бўлиб, иккинчи навъи “ёр-ёр” жанри сифатида ҳозир ҳам кенг ижро этиб келинмоқда.

Айтиш жоизки, урф-одат ва маросимлар, халқ кўшиқчилиги анъаналарининг бундай ўзгариб, янгилашиб бориши номоддий маданий мерос ривожининг ўзига хос хусусиятларидан биридир. Ҳар бир даврнинг бадиий-эстетик эҳтиёжи ва ҳаётий воқелиги, халқнинг турмуш тарзи ва бадиий тафаккури тараққиётидан келиб чиққан ҳолда фольклор анъаналари ҳам айрим узвларини йўқотиб, баъзилари эса янада бойитилиб, тўлишиб-такомиллашиб, ўсиб-ривожланиб бораверади. Лекин шуни қайд этиш керакки, у ёки бу фольклор жанри, урф-одат ёки маросим унут бўлиб кетишининг ҳам муайян сабаблари бор. Тарихий-фольклорий жараённинг қонуниятларига кўра, қадимда муайян маросимни ўтказишга ҳаётий-маиший эҳтиёжнинг йўқолиши, яъни ижтимоий воқелиқда ўша маросимни ўтказиш эҳтиёжи йўқлиги боис кўпгина маросимлар болалар ўйинлари сифатида ўз шакли ва функциясини ўзгартирган ҳолатда яшашда давом этаверган. Хусусан, болакайларимизнинг кўкламги ўйинларидан бирида ижро этиладиган “Офтоб чикди оламга” деб бошланадиган кўшиқ аслида қачонлардир сурункали ёгингарчилик давом этганда “қуёшни чақирин” мақсадида ўтказилган мавсумий маросимнинг вербал компоненти ҳисобланган. Бу маросимни

ўтказишга эҳтиёж йўқолгач эса у болалар ўйинига айланган.

Урф-одат ва маросимларимиз тизимидаги ана шундай ўзгариш кейинги даврларда ҳам рўй берди. Масалан, далага илк бор қўш олиб чиқиладиганда, момолар катта-катта дошқозонларда “қўш оши” пиширишган. Улар “Илоҳим оқликка буюрсин, тўқликка чиқайлик! Сенинг шарофатинг билан тоғора-тоғора ун элайлик!”, – деб ҳўкизларнинг шохи орасига бир чимдимдан ун сепишган. Далага қўш чиқараётган кекса миришкорлар эса: “Бу йил ҳосилимизга барака берсин, мўл-кўлчилик бўлсин, оёғинг теккан жойга Бобо деҳқон назар қилсин, хайру баракасини берсин!” деб яхши ният билан ҳўкизларнинг оёқларига ун суртиб қўйишган. Одатда “қўш оши”ни пиширишдан аввал уйма-уй юриб, масаллиқ учун ун, дон-дун йиғишган. Ҳар бир оила келаётган йилда ҳосил мўл, рўзғор бут, бола-чақаси соғ-омон бўлишини ният қилиб, “қўш оши”га имкон қадар ўз ҳиссасини қўшишга ҳаракат қилишган. Қут-барака ва мўл ҳосил ғоясини ўзида мужассамлаштирган бу удумнинг мавсумий маросимлар силсиласидан тушиб қолганлигининг сабаби уни ўтказишга ҳаётий эҳтиёж йўқолганлиги билан белгиланади. Чунки эндиликда ерлар техника воситалари билан шудгор қилиниб, экин экишда ҳўкиз ва омондан фойдаланишга эҳтиёж қолмаганлиги боис, “қўш оши”, “шоҳ мойлар” сингари маросимлар ўтказилмайдиган бўлди. Аммо бу маросимлар бутунлай халқ хотирасидан чиқиб кетгани йўқ, аксинча, ўзининг иккиламчи талқиндаги ҳаётида яшашда давом этаверди.

Ўтган асрда шўролар тузумининг мафкуравий таъйиқи натижасида кўплаб удумларимиз, асрий қўшиқларимиз унутилиш арафасига келиб қолган эди. Биз 80-йилларнинг бошларида фольклор экспедициясига чиққанимизда йилбоши-наврўз билан боғлиқ халқ қўшиқлари, рўза пайтида айтилаётган “ё рамазон” айтимлари, сўз магияси билан боғлиқ фольклор асарлари – афсун-авраш, бадик, кинна, гулафшон сингари жанрларга оид матнларни ёзиб олишимиз жуда қийин кечган. Чунки ижрочилар бундай фольклор намуналарини айтиб беришга чўчишар эди. Шукурлар бўлсинки, мамлакатимиз осмонида истиқлол қуёши порлаб, миллий анъаналаримизни қайта тиклаш ва сақлаб қолишнинг кенг имкониятлари юзага келди. Айниқса, маросим фольклорининг бутун бир тизими – мўл ҳосил ва қут-барака ғоясини ўзида мужассамлаштирган наврўз байрами ва кўкламни улуғлаш билан боғлиқ баҳорий қадриятлари, баркамол авлод тарбияси билан боғлиқ удум ва ўйинлар, никоҳ тўйи маросими таркибидаги кўплаб қадимий расм-русумлар тикланганлиги ёш авлодни маънавий жиҳатдан баркамол қилиб тарбиялашда муҳим роль ўйнамоқда.

– Халқ оғзаки ижодиётининг энг муҳим хусусиятларидан бири – тарбия воситаси эканлиги билан белгиланади. Халқимиз томонидан яратилган ривоятлар, масалан, Амир Темур,

Алишер Навоий сингари буюк боболаримизнинг эзгу ишлари ҳақидаги ривоятлар, тарихий қўшиқлар, тарихий дostonлар, мақол ва ҳикматли сўзлар орқали ёш авлод дунёқараши шаклланади, тарихий қадриятларни эъзозлаш анъанаси камол топади, маънавий маданият юксакликка кўтарилади. Чунки бу асотирларда ўзига хос ғоя, мафкура яширинган...

– Албатта, ғоятда бой бадиий анъаналар маҳсули ҳисобланган фольклоримизда халқимизнинг орзу-истаклари, эзгу ўйлари, ўзига хос турмуш тарзи ҳамда ахлоқий қарашлари мужассамлашган. Шунинг учун ҳам фольклор асарлари, урф-одат, анъана ва маросимлар халқимизнинг маънавий қиёфасини кўрсатувчи кўзгугина эмас, балки миллий тарбиянинг муҳим ва қудратли воситаларидан бири ҳамдир. Чунки бизга ажодларимиздан мерос бўлиб келаётган ҳар бир дoston, ҳар бир қўшиқ, ҳар бир мақол ёки ривоятда халқимизнинг ўзига хос миллий қиёфаси, орзу-интилишлари, эзгу мақсадини ифодаловчи ғоялар ўз ифодасини топган.

Сиз юқорида Амир Темур, Алишер Навоий сингари буюк бобоклонларимизнинг муборак номларини тилга олганингизда халқимиз орасида нақл қилинадиган пурмаъно ривоятлар ёдимга тушди. Дарҳақиқат, ўзбек халқ оғзаки ижодиётида юртимизнинг шонли тарихи, илмий ва маънавий қадриятларининг яратилишига улкан ҳисса қўшган улуғ сиймолар ҳаёти ва эзгу ишлари ҳақида ҳикоя қилувчи ривоятлар жуда кўп. Биласизки, ҳар қандай тарихий шахс ҳақида ҳам ривоят ёхуд афсона яратилмайди. Ўзининг бутун умрини эл-юрт равнақи, она ватан осойишталиги, диёримизнинг гуллаб-яшнашига бахшида этган буюк зотларнинг номигина фольклор асарларида муҳрланиб, боқийликка дахлдор сиймоларга айланади. Шунинг учун ҳам ўзининг беназир илмий салоҳияти билан жаҳон цивилизациясига катта ҳисса қўшган Абу Райҳон Беруний, ал-Хоразмий, Ибн Сино, Мирзо Улуғбек каби буюк олимлар, мардлик, адолат ва ватанпарварлик тимсолига айланган улуғ бобомиз соҳибқирон Амир Темур, ўзбек халқи бадиий тафаккурининг бетакорлигини дунё миқёсида эътироф эттирган Алишер Навоий, Бобур сингари зукко сўз усталари ҳақидаги халқ ривоятлари ёшларимиз учун чинакам ибрат мактаби бўла олади.

Зеро, ривоятларда халқимизнинг қон-жонига сингиб кетган яратувчилик ва бунёдкорлик ғоялари ўз бадиий ифодасини топган.

– Биз бугун юксак технологиялар замонида, илмий тафаккур ғоят тараққий этган бир даврда яшаймиз. Яъни, глобаллашув жараёни ҳаётимизга қанчалик чуқур кириб борар экан, мафкуранинг аҳамияти ҳам шу қадар ошиб бораверади. Фольклор ўз моҳиятига кўра миллий мафкурани шакллантирувчи қадриятлардан бири экан, ана шундай вазиятда унинг тарбиявий аҳамияти нималарда кўринади?

– Глобаллашув жараёни кундан-кунга авж олиб, техника тараққиёти мислсиз даражада ўсиб бораётган ҳозирги даврда ҳам фольклорнинг тарбиявий аҳамияти сира камайган эмас. Агар жаҳон миқёсида ҳам олиб кўрадиган бўлсак, дунё адабиётида, жаҳон кино санъатида фольклорга юз буриш, фольклорнинг тарбиявий қувватидан куч олишга интилиш тамойили устуворлик қилаётганлигини кўриш мумкин.

Биласизми, чанқовузнинг поёнсиз кўнгил кенгликларига жо бўлган туйғуларни тараннум этувчи сирли наволярию, “Алпомиш”ни куйлаётган бахшининг жозибадор бадихаси, фарзандига алла айтаётган онанинг меҳр байтлярию, “остонаси тилло уй”га энтикиб қадам ташлаётган келинчакнинг пойига қўшиқлардан пояндоз тўшаётган момоларнинг бетакрор наволари ҳеч бир кишини бефарқ қолдирмайди. Чунки фольклор – халқ ижоди бўлгани учун у инсоннинг моҳиятида, руҳиятида яшайди. Бу руҳият мудроқ бўлиши мумкин, уни уйғотиш учун эса фольклорга мурожаат қилинса кифоя. Зеро, асрлар бўйи яратилиб, халқимизнинг улкан ижодий даҳоси туфайли сайқал топиб, гўзаллашиб келган қўшиқлар, сўз гавҳарларидан шодалар тизган чечан бахшиларга илҳом берган дostonлар, ўзида аждоқларимизнинг пурмаъно ҳикматларини мужассамлаштирган мақол ва маталлар, хаёлот оламининг сирли мўъжизаларидан сўйлагувчи эртақлар моҳиятини англаган ҳар қандай киши аввало ўзлигини англайди.

Фольклор бугунги кунда ўзига хос, янгича кўриниш касб этмоқда. Буни адабиётда ҳам, санъатда ҳам кузатиш мумкин. Фольклорнинг янгича кўринишда ривожланиб бораётганлиги ҳамиша тараққий этиб, доимий ривожланиб келган халқ ижодиёти бугунги кун кишининг маънавий-маданий ҳаётида ҳам муҳим ўрин тутишидан далолат беради.

– Маълумки, 2010 йилда Вазирлар Маҳкамасининг “2010-2020 йилларга мўлжалланган номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш Давлат дастури” қабул қилинган эди. Айтинг-чи, ҳозирда фольклоршунос-мутахассислар халқимизнинг номоддий маданий

меросини муҳофаза қилиш ва тарғиб этиш борасида қандай ишларни амалга оширмоқдалар?

– Маълумки, ўзбек халқ оғзаки бадиий ижоди қадим замонларда яшаган аждоқларимизнинг мифологик тасаввурларидан тортиб зукко бахшиларимиз заковати туфайли яратилган юзлаб дostonлар, шунингдек, хилма-хил жанрлардан иборат ғоят бой дурдоналар тизими ҳисобланади. Асрлар давомида яратилиб, сайқалланиб келган ана шу улкан қадриятларимизда халқимиз бадиий тафаккурининг бир неча минг йиллик тарихи мужассамлашган. Номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш юзасидан 2010-2020 йилларга мўлжалланган “Давлат дастури”нинг қабул қилиниши ана шу бебаҳо маънавий қадриятларни сақлаш, илмий тадқиқ этиш ва оммалаштириш борасида кенг кўламли ишларни амалга оширишга имкон яратди.

Халқимиз томонидан яратилган номоддий маданий мерос ўзликни намоён қилишнинг оғзаки шакл ва аънаналари (шу жумладан, тил – номоддий маданий меросни ифодалаш омили сифатида), ижрочилик санъати, жамиятнинг урф-одат, маросим ва байрамлари, табиат ва коинот билан боғлиқ билим ва урф-одатлар ҳамда аънавий хунармандчилик билан боғлиқ билим ва кўникмаларни ўз ичига олади.

Мазкур “Давлат дастури” ижросини таъминлаш мақсадида ЎзР ФА Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институтида ҳам изчил иш олиб борилмоқда. Хусусан, номоддий маданий мерос тарихининг моҳиятини очиб берувчи қадимий кўлёмалар ва фоно ёзувлар синчиклаб ўрганилмоқда. Бу ишга кўпгина ёш олимлар жалб этилган бўлиб, улар ўзбек фольклорининг жанрлар таркиби, халқ дostonлари, ўлан, топишмоқ, эртақ жанрларининг тарихий асослари ва бадиияти, ҳозирги тарихий-фольклорий жараён масалаларини самарали тадқиқ этмоқдалар.

Жумладан, “Гўрўғли”, “Алпомиш” сингари жаҳоншумул аҳамиятга молик ўзбек халқ дostonларини фундаментал илмий тадқиқ этиш ишлари янада жадаллаштирилди. Ҳозирда “Ўзбек халқ ижоди ёдгорликлари” 100 жилдлигини асар матни, нотаси ва изоҳлари билан нашрга тайёрлаш ишлари жадал суръатда амалга оширилмоқда.

Сухбатдош: Шаҳодатбону Имомназарова

Назлим
Наз.и Наз.и Наз.и Наз.и

Ҳалима ХУДОЙБЕРДИЕВА

Бир садолар келар жим-жим куртакдан

ВАТАН ЖИМ ТУРАДИ

Ватан жим туради, аммо у ҳақда
Тоздан тушиб келган тош сўз айтади.
Бир садолар келар жим-жим куртакдан,
Осмондан келган қуёш сўз айтади.

Ватан жим туради, байроғи ёниб
Бошидаги туги айтади сўзни.
Мозийлардан келиб – чир-чир айланиб,
Момомнинг урчуғи айтади сўзни.

Ватан жим туради. Саболарининг
Найларга қўшилиб бўзлари кўпдир.
Саратон. Даштдаги боболаримнинг
Пастак чайлаларин сўзлари кўпдир.

Ерда бундай гўзал ер йўқ, ой йўқ деб
Кўнглим бир ойдинлик юқтириб турар.
“Ётмоққа бундан-да иссиқ жой йўқ” деб,
Онамнинг мозори уқтириб турар.

Ватан жим туради...

Ҳалима
ХУДОЙБЕРДИЕВА

1947 йилда Сирдарё вилоятининг Боёвут туманида туғилган. Ўзбекистон халқ шоири. ТошДУнинг журналистика факультетини татомлаган (1972). “Илк муҳаббат” (1968), “Оқ олмалар” (1973), “Чаман” (1974), “Суянч тоғларим” (1976), “Бобо қуёш” (1977), “Иссиқ қор” (1979), “Садоқат” (1983), “Муқаддас аёл” (1987), “Юрагимнинг оғриқ нуқталари” (1991), “Хурлик ўти” (1993), “Бу кунларга етганлар бор” (Сайланма, 1994), “Тўмариснинг айтгани” (1996), “Сайланма” (2000), “Йўлдадирман” (2005), “Буюк қушлар” (2012) каби шеърий китоблари нашр этилган.

ЎЗБЕКНИНГ

Узун тунлар ойларданам уялган,
Аёллари толса севилиб толган.
Қора кўзи бор юракка ишқ солган,
Тоғлардаги жайронидир Ўзбекнинг.

Ойбарчини – бор Барчиндир, эртакмас,
Алпомишдан туг олмаган эракмас.
Дўст юкига елка тутиб, тоғи паст,
Ҳама олам ҳайронидир Ўзбекнинг.

Уйларида гичирлайди ҳамон синч,
Нодираси мозорида ётсин тинч.
Ҳар боласи то сўнги дам – юкингич,
У бир Каъба – вайронидир Ўзбекнинг.

Билмам Аллоҳ гул берганми, хас берган,
Не бўлса ҳам дилин сархуи, маст берган.
Нодирага каниз бўлиб сас берган
Ҳалимаси, бийронидир Ўзбекнинг.

ТОМОҚ ҚИРИШИ

Ота келганини доим қишу ёз
Томоқ қиришидан билар эдилар.
Бола-ю катталар чиқарди пешвоз,
Барсдай юришидан билар эдилар.

Энди у йўлбарс йўқ, тортмасдан сергак
Бемалол ўтирар, уйда аёл – ой.
Эркак шундай бўлса, келганда эркак
Аёл типирчилаб топмай қолса жой...

Бу аёл олдинам бемалол эди,
Удалдай олмади эрга шамликни.
Қабул қилолмади эркакнинг диди
Аёлдаги бу тур хотиржамликни.

Аёл энди ҳушёр, қулоғи овда
Йиғлаб эслар эрин ҳар бир киришин.
Энди тушларини қилар безовта
Шовқин. Ва эркакнинг томоқ қириши.

ЭНДИ КЕТ

Энди кет!
Кутдирдинг, ёмон кутдирдинг,
Ҳижрон азобини шавқ-ла ютдирдинг.
Йиқилдим. Бошимда устувор турдинг,
Энди кет!

Ҳижрон йўлларида сочилди зарим,
Кутдим – ишқим ярим, умидим ярим.
Бир-бир синиб битди қобиргаларим,
Энди кет!

Энди кет, шавкату шон ортиқчадир,
Чанқаб қулагач, уммон ортиқчадир.
Тиланиб тўкилгач, нон ортиқчадир,
Энди кет!

Энди кет, бошқага дилингни ёргин,
Алвидо, кўнглимда на гина, на кин.
Энди кимга борсанг вақтида боргин,
Энди...
Кет!

БАТАМОМ УЙҒОНСАМ...

Тураётган қушга
Ўхшайман жуда,
Қушларга ўхшайман
Уйғонаётган.
Баъзи томирларим
Ҳали уйқуда,
Баъзи томирларда
Қонларим қотган.

Хас-хашақлар билан
Судралиб юриб,
Ўқлик орзусида
Кетиб борар ёй.
Ўзим-ча нелардур
Ғудраниб юриб,
Гулдайин умримни
Бермоқдаман бой.

Ўзимча кимнингдир
Ғамини едим,
Кимнингдир кунига
Юрибман яраб.
Батамом уйғониб
Ололсам эди,
Учиб кетармидим
Кўкларга қараб.

ОСМОН ЯҚИН КЕЛАР

Осмон яқин келар,
Жудаям яқин,
Қаричлаб етасан
Ололсанг чама.
Бир кун чакнайди
Улуғвор чақин,
Болага айланиб
Қолади ҳамма.

Бугунча каттасиз
Хафаҳол, зада
Юрибсиз сир тўтиб
Дил, қаърингизни.
Куюқ туман босган
Ҳар бир лаҳзада,
Бир-бирова куйиб
Заҳарингизни.

Аммо, азиз одам,
Бечора одам!
То ернинг остига
Кетмасдан кириб,
Дунёда беҳиштиий
Ун ҳам борлигин

Гўдакка айланиб
Шодон, қийқириб
Бир-бирин қучоқлар
Кун ҳам борлигин

Унутма!
Осмон яқин келар
Жудаям яқин...

КУТИШ

Баллада

Билмам тўғримида ва ёки хато,
Ўғилчасин уч кун кутдирди ота.

Уч кун унга умид боғлади етим,
Уч кун кир енгига йиғлади етим.

Кейин ота кутди. Уч йиллаб кутди.
Кўзи ёшдан хира, гилтиллаб кутди.

Чиқиб куншувоққа, том орқасига,
Соғинчларин экди томорқасига.

Кейин... ўттиз йиллаб кўзи йўл ўйди,
Кейин кўрмай қолди. Кўзиям тўйди.

Сўнг... тимирскиланиб чиқди сўрига,
Ўлди. Шу юк билан кетди гўрига.

Сўнг...
У ҳам умр бўйи бўлганмида хит –
Улар-чун ув тортди ҳовлида.

МАЖНУНТОЛ

Мажнунтол, эй, эгиб шох
Сен кимларга сир айтдинг.
Баридан бўлдим огоҳ,
Ўн айтдингми, бир айтдинг.

Сирингни сувга солма,
Баргингдан гам арисин.
Бир сирингни ололмай
Ёш дунёлар қарисин.

Сен ҳам кўзин ёшини
Ҳеч ким кўрмас бир найсан.
Фақат ишқинг яшириб
Мендек йиғлаёлмайсан.

ХАЙФ

Эссиз, зилол дарёлар
Биз қониб ичмасак ҳайф.
Эссиз мовий маъволар,
Биз қониб учмасак ҳайф.

Ирмоқ настлаб, қиялаб
Кетса, учқур тоғ, эссиз.
Кўрмай ўтса биялар
Учқур аргумоқ, эссиз!

Дунёсига ўт кетсин,
Дунёсига эртак ҳайф.
Унда кўнгли аёлсиз
Кетаётган эркак ҳайф.

ЎЗИНГ ТИК КЕТ

Билолмасман, бу дунёси ҳикматму ё сийму зар,
Тилсимларин очмоқ бўлиб қанча чопмай, ҳайронман.
Кошонамни, хос хонамни синчиклаб кўрадилар,
Кўнглим кўрар, кўнглим сўрар бир дўст топмай ҳайронман.

Бир ўй сингди юрагимга, худди нашта, худди ўқ,
Йиқилмагин, йиқилганни суяйдиган одам йўқ.

Зоглар сендан чекингайдир, ҳатто боғлар кетгайдир,
Ўстирганинг учун қуллуқ, сен деб озор чексинми?
Ўзинг ердан кўтарганинг – тоғлар сендан кетгайдир,
Яқинлаб бор, бирор тоши танимаса, ўксинма.

Ҳориб суянмоқчи бўлсанг боғ қуриган, бодом йўқ,
Йиқилмагин, йиқилганни суяйдиган одам йўқ.

Фақатгина олар дўстмас, берар дўстинг бўлса ҳам,
Ўзинг тик кет, омонатдир, бир устунин ушлама.
Қабргача, ўлимгача борар дўстинг бўлса ҳам
Ўлимгача ўзинг тик кет, йўлларда ер тишлама.

Адл яша!
Билган ҳолда, кўзларингда мотам йўқ,
Йиқилмагин, йиқилганни суяйдиган одам йўқ!

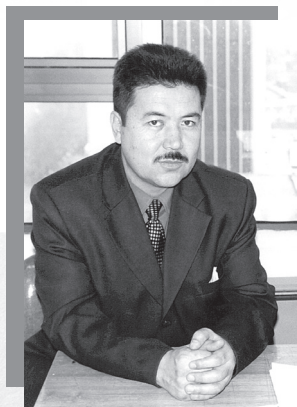
Абдуқаюм ЙЎЛДОШЕВ

Наср Наср
Наср Наср Наср
Наср

Расмларни Оловидин Собир ўгли чизган.

Абдуқаюм
ЙЎЛДОШЕВ

“В.Б” ВА БОШҚАЛАР

Гротеск қисса

I

...Бизга унинг ўзидан аввал доврўғи етиб келди.

Ваҳоланки, елкасига ортилаётган юк вазни кундан-кунга ошаётгандай тобора қадди букчайиб бо-
раётган, кўзлари аланг-жалаң қила бошлаган, ҳат-
токи котибасига буйруқ берганида ҳам овозидаги
ваҳм аралаш титроқни яшира олмай қолган шўрлик
раҳбаримиз ҳали ўз курсида эди. Аммо, барибир,
омонат барибир омонат экан-да; балки шу боис, амал-
даги хўжайинимиз тилга олинганида нечуқдир элбу-
рутдан унинг мақоми ёнига анчайин ошкор ва ҳаттоки
таҳқиромуз тарзда “собик” унвони ҳам қўшиб айти-
лаётганди. Аламзадароқ ҳамкасбларимиз эса неча
йиллардан бери кўнгилларининг туб-тубидаги зулмат
бағрида асраб юрган интиқом, қасд туйғуларига ахий-
ри озодлик беришган ва алалхусус бутун вужудла-
рини, етмиш икки томирларини эгаллаган зардобдан
сархуш ҳолда, кўзлари ўт бўлиб ёнганларича, айрим-
лари ирғишлаб, айримлари намойишкорона саллона-
саллона қадам ташлаганларича хонадан хонага ўтиб
юришаркан, атай беписанд оҳангда, кўпчилик, айниқса
собик раҳбарнинг тарафкашлари эшитадиган даража-
да писанда қилишардики: “В.б. бўлиб келган эди, в.б.
бўлиб кетди-я...”

1962 йилда Қўшработ туманида туғилган. Тошкент Политехника институтини (ҳозирги Техника университети) битирган (1985). “Қаро кўзим. Шайх ур-раис” (1990), “Сунбуланинг илк шанбаси” (1998), “Тимсоҳнинг кўз ёшлари” (2003), “Парвоз” (2004), “Бир тун ва бир умр” (2007), “Ал-видо, гўзаллик” (2011), “Катта ўйин” (2013) каби китоблари нашр этилган.

Р. Бредбери, А. Кристи, Ф. Браун, Э. Поттер ҳикояларини, Е. Березиковнинг “Буюк Темур” романини (Ҳ. Шайхов билан ҳамкорликда), П. Шермухамедовнинг “Буюк Хоразмий” романини ўзбекчага таржима қилган. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси.

“Шуҳрат” медали билан тақдирланган (1999).

Аммо бу қавмининг мазкур иддаоси ҳали ҳолваси экан. Йиқилганни ўхшатиб тепиб ўтишни хуш кўрадиган яна бир Безбет Аламзадамиз неча тунлар ухламай, раҳбардан боплаб ўч олиш йўлини ўйлай-ўйлай, алоҳа бу борада “Эврика!” дея қичқириб юборадиган даражада кашфиёт яратганини учраган касга оғзидан кўпик сачратиб ҳикоя қиларкан, дарҳол янгилигини намойиш қилиб қўйишни ҳам унутмасди: “Анов аблаҳ “и.о.” бўлиб келганди, “ио-ио” бўлиб кетди! Ио-ио!.. Ваҳ-ҳаҳ-ҳа!”. Рости, ханграётган Безбет Аламзаданинг тер босган пешонасимми, косаларидан отилиб чиқиб кетгудай катталашган, қабарик ойнаклар ортида янада ваҳимали кўринаётган кўзларими, дўрдоқ лабларими, ишқилиб, нимасидир ҳақиқатан ҳам ўша шалпангқулоқ махлуқни эслатарди-ю, кўнгилга ғубор олиб кираётган бу томоша тезроқ тугабини истаб қоларди киши.

Дарҳақиқат, амал курсисидоғи сўнгги омонат кунларини ўтказайтган бечора раҳбаримиз бундан нақ тўрт йил бурун бизга “вазифасини бажарувчи” сифатида келган, кейин эса унинг “в.б.” эканлиги юқорида ўтирганларнинг ёдларидан чиқиб кетдими ёинки – айрим гап-сўзларга қараганда – шахсан каттанинг ўзига кириб, бу ҳақда гапиришга журъати етадиган жўмард бошлиқ топилмадимми, ишқилиб, шўрлик ҳалигача “раҳбар” деган мақоми ёнига тиркаладиган “в.б.” қўшимчасини баайни ортиқча думдек судраб юргани юрган эди. Тўғри, у киши бизга етакчилик қила бошлаган илк кундан жамоа ҳеч қандай қарор-парор ёинки оғзаки келишувларсиз, яқдил равишда бу қўшимчани унутди, яъни барча расмий мурожаатлару раҳбар жимжимадор имзоси ва муҳри билан тасдиқлаб бериши лозим бўлган ойлик, чораклик, ярим йиллик, йиллик режалар ҳамда ҳисоботларнинг биринчи саҳифасининг ўнг томони юқорисидан бошлиқнинг унвони ёзилган маҳал “в.б.” ўз-ўзидан тушириб қолдириладиган бўлди. Бечора раҳбаримизга шу ҳам ёқарди шекилли. Кўнгилда. Жамоада эса фақат хўжайинга нима хуш келишини аниқлаш билангина шуғулланадиган ва бу оғир вазифани шараф билан уддалай оладиган тор доирадаги мутахассисларимиз етарли эди. Биз-ку, буни эпладик, аммо “юқори” ҳеч нарсани унутмас экан. “Тепа”дан келган хат, кўрсатма, билдирги, йўриқнома, баённома борки, бари-бариси “в.б. Фалончи Пистончиев”га йўлланарди. Ҳай, тишни тишга маҳкам босганча буларга ҳам чидаса бўлар, ҳар қалай, бехато ишлайдиган машинага ўхшаш “юқори” ўз номи билан “юқори”-да: улар ҳаммасини билишади, ҳаммасини кўришади, ҳаммасини ҳисобга олишади. Бироқ байрамларга келган заррин қоғозлардаги рангин қутловларда ҳам катта-катта ҳарфларда “в.б.” ёхуд тўлақонли “вазифасини бажаруви”, янада ёмони – “вақтинчалик вазифасини бажарувчи” деб кўрсатилганига кўзи тушган маҳал садоқатли Муовин бечоранинг – ҳа, у ҳам бечоралардан эди ва бунга воқеамиз баёни давомида ўзингиз шоҳид бўласиз – тепа сочи тикка бўларди. “Э Худо! – дея нола қиларди у қўлларини мушт қилиб кўкрагига тираганча кўкка тикиларкан. Сўнг столи устида очиқ турган табрикка мушт ўқталарди: – Шунинг узундан-узоқ қилиб ёзиш ўтириш шартми ахир? Хўп, ёзибсан, ҳеч бўлмаса “в.б.” деб қўяқолсанг бўларди-ку қўлинг акашак бўлгур!” Ўйлайманки, ўша “қўлинг акашак бўлгур”лар ҳар байрамда ўз ижод намуналари

билан бечора Муовинни қанчалик заҳмат чекишга, қон ютиб ишлашга мажбур этаётганликларини билганларида эди, аллақачон ўз ихтиёрлари билан табрикнома юбориладиганлар рўйхатидан бизнинг ишхонамизни ўчириб ташлашган ё бўлмаса ўша ортиқча “в.б.” ёинки “вазифасини бажарувчи”лардан бир йўла воз кечиб қўяқолишган бўлишарди. Илло, қутлов юборувчи улар, аммо бечора Муовин билан жафокаш Котиба терлаб-пишиб наинки компьютер матнларидаги, ҳаттоки конверт устидаги ўша ортиқча “в.б.”ларни олиб ташлаш учун қанчалик машаққат чекишларини биз яхши биламиз-ку ахир. Зеро, бу асабга ўйнайдиган қўшимчаларни бечора Муовин шивирлабгина, лекин эҳтиром билан “штрих” деб атайдиган оқ бўёқда сезилмайдиган даражада ўчиришнинг ёинки, бунинг иложи бўлмаган тақдирда, бира тўла янгисига алмаштириб қўя қолишнинг (рангли принтерни ўйлаб топганининг отасига раҳмат!) ўзи бўладими?! Бу ишни шундай усталлик ва маҳорат билан амалга ошириш керакки, токи Раҳбар бирон нимани сезиб қолмасин; токи қутловга кўз ташлаган раҳбар – ҳа, ҳа, Муовин бу масалада ҳақ: ҳақиқий бошлиқ табрик матнини ўқиб чиқмайди, унга шунчаки кўз ташлаб қўяди, холос: муҳими, кимдан, қайси ташкилотдан келгани; одатдаги чучмал ва жимжимадор, ҳаммага ёд бўлиб кетган сўзлар аслида ҳеч нимани аниқламайди, – ўзини тўлақонли Раҳбар ҳис этсин. Бу масалада бошқа ташкилотлар бизнинг хўжайиндан ҳар қанча улги олишса арзирди: наинки ўз навбатида узунгина рўйхат бўйича байрам табрикномалари, ҳаттоки расмий нома ва сўровномалар, ҳисоботлару маълумотномалар йўллаётган маҳал ҳам Раҳбаримиз, шундай мақомга эга эканлигини аниқ бўлса-да, катта-кичик муассаса бошлиқларининг исм-шарифлари ёнига “в.б.”ни мутлақо қўшдирмасди, мутлақо!

Ҳар қалай, бечора Муовин билан жафокаш Котибанинг саъй-ҳаракатлари бесамар кетмади: “в.б.” қўшимчаси бора-бора наинки “юқори”да ўтирганларнинг, ҳатто бизнинг ҳам ёдимиздан тамомила кўтарилиб кетди. Раҳбарми – раҳбар, тамом-вассалом!

Аммо иш ўз номи билан иш-да; фурсат ўта борган сайин каттами-кичикми раҳбар ўз ваколатларига мазахўрак бўла бораркан, бунинг устига, бошлиқ деганлари икки дунёда ҳам жамоадаги ҳамманинг кўнглини ололмайди, ҳаммага бирдай яхши кўринолмайди. Хўжайинни тушуниш керак: бунинг иложи йўқ, ҳатто истаган тақдирда ҳам. Бошлиғини жон-жаҳди билан ҳимоя қилаётган Муовин бир гал жўшиб кетиб айтганидек: “Фақат фоҳиша ҳаммага ёқиши мумкин, шундаям қилган хизмати учун пул сўрамаганида”. Яхшиям бу эътироф эркаклар орасида тилга олинганди, акс ҳолда ингичка қозлари чимирилган (энсаси қотганидан далолат), шусиз ҳам баланд кўкраклари янада баландроққа кўтарилиб тушаётган (росмана ҳаяжонлана бошлагани белгиси; ишонаверинг, бу иккала бир-бирига зиддай туюлган ҳолат бир вақтнинг ўзида битта аёлда жам бўла олади) жафокаш Котиба хотин-қизларнинг гендер ҳуқуқлари (бу атамани у негадир “тендер” деб тилга оларди) поймол этилаётганини рўқач қилган қўйи анча сасиган бўларди ва, одатдагидек, бири тоғдан-бири боғдан келган, айримлари эса умуман мантиқдан холи, “Ўзинг аҳмоқ!” қабилидаги далил-дастаклари асосида

охир-оқибат эркаларнинг ўзларини ўша қадимий касб эгаларига чиқарарди-кўярди. Ҳа, жафокаш Котибага гапир-у, қоч, у билан баҳслашган одамнинг ўзи тентак; акс ҳолда ҳам бошинг балога қолади, ҳам моддий жиҳатдан зарар кўрасан: ора-сира байрамлар баҳона тухфа этилиб туриладиган мукофотлардан маҳрум бўласан. Котиба буни қандай эплайди, тахмин қилиш мумкин, холос, аммо исботлаб бўлмас-да, мавжуд бу воқеликка ҳаммамиз кўникиб кетганмиз...

Холисанилло айтганда, собиқ раҳбар биздан ўпкаламаса ҳам бўлади. Бунинг ўрнига ими-жимиди, сийғи битганини тушунган ҳолда, хайр-маъзурни насия қилиб бўлса ҳам жўнаб қолгани маъқул. У кеча бор эди, бугун эса йўқ. Йўқ, тамом-вассалом. Энди у кўланка, ҳа, ана, нари борса кабинетиди сўнги соатларини титраб-қақшаб ўтказаётган шарпа, холос. Энди уни ҳеч ким жиддий қабул қилмайди. Ножиддий ҳам қабул қилмайди. Умуман қабул қилмайди! Ахир янги Биринчи келаяпти! Айтишларича, омонат “в.в.б”, ҳаттоки “в.б” ҳам эмас, ҳақиқий Раҳбар, ҳақиқий Биринчи! Яна ким денг! Бундай Биринчининг олдида беш дақиқаси кам собиқ раҳбаримиз ким бўлибди! Муқояса жоиз бўлса, айтишлик, ҳеч замонда чиябўри йўлбарс билан тенглаша олганми? Албатта, йўқ. Думини қисган-у, пусиб-қочган. Сиз ҳам шотирларингизни эргаштиринг-у, вақтида пусиб-қочиб қолинг, исми жисмига мос “в.б” раҳбар! Ана шунда балки биз, кўпайишиб қолган ботирлар ортингиздан мушт дўлайтириб қўйиш билангина кифояланармиз. Акс ҳолда... Акс ҳолда айт-тамиз десак, бизда ҳам гап кўп, ака, гап кў-ўп... Ҳар қалай, ёдингизга солиб қўя оламиз тиш-тирноғингиз билан ёпишиб олган қандай ғалати усул билан бизга раҳбарлик қилгангизни... Ўзингизнинг ҳам ёдингиздан чиқмагандир, узлуксиз тарзда бизнинг ҳар биримизни битталаб ҳам чақириб, ҳам бақириб турганларингиз, беҳудадан-беҳудага ғабланганларингиз, кўзимизга тик қараб туриб оғзингиздан тупук аралаш заҳар сочганларингиз... Натижа-чи: иккита инфаркт, битта инсульт. Тўғри, минг шукрлар айтсангиз арзийди, осонгина қутуляпсиз: бахтингизга бирон мардум иш столида кўксини чангаллаганча у ёққа жўнаб қолмади, ана унда бошингиз ғавғодан чиқмай қолган бўларди, аммо барибир қирқ саккиз ой учун “икки плюс бир” кўп, жуда кўп. Инчунун, бизнинг хотирамизда ҳаммаси, биз ҳеч нарсани, ҳеч қачон унутмаймиз; эслаш учун баҳона ё сабаб бўлса бас...

II

Бизда ўзи таомил шунақа: марҳумлар ҳақида ё умуман гапирилмайди, ё фақат яхши гаплардан гапирилади; собиқ раҳбарлар ҳақида эса аксинча – ҳам кўп гапирилади, ҳам роса пўстаги қоқилади. Ёв чекингандан сўнг ботир кўпаяди-да; ғалабанинг эгаси кўп бўлиши хусусида-ку, ваъхонлик қилиб ўтиришнинг ўзи ортиқча. Нима учун бундай, билмайман. Балки рубъи маскундаги кўз очиб-юмгунчалик қисқагина умрини яқунлаб, дорил фанодан дорил бақога рихлат этган, дийдорлашув қиёматга қолган банда руҳи қошидаги ожизона кўрқув аралаш эҳтиромимиз ҳосиласидир бу? Ахир вақти-соати келганда ким тўрва халтасини кўтариб у ёққа жўнаб қолмайди, ким дунёга устун бўлибди? Аммо, ундай десак, нима, собиқ раҳбарларнинг бо-

рар жойи бошқами, маҳшар тонги улар ила юзма-юз бўлмаимизми? Ҳар нечук, уям ожиз банда, табиатнинг шафқатсиз қонунларига бўйсунди, шундай экан, ҳар эҳтимомга қарши беҳишт боғларининг тўрида, кавсар суви тўлиб-тошиб оқиб турган ҳузурбахш ариқ бўйида ўзи учун алоҳида далаҳовли қуриб қўймагандир, ҳури ғилмонлар абадул-абад хизматида бўлмас. Улар ҳар не эркалик қилишса шу дунёда қилишади, ҳар не пасткашлик қилишса, шу дунёда қилишади. Дала ҳовли ҳам, ҳури ғилмонлар ҳам, ҳатто қамоқхонадаги алоҳида қулайликларга эга махсус хона ҳам шу дунёда. Ана, Н. вилоятининг собиқ биринчи раҳбарини олинг. Уч йил ичида анави “карам” деганларининг ўзидан бир ғарамини йиғишга улгурган; катта-катта йиғилишларда сен аёл, сен ёш, сен кекса деб ажратиб ўтирмаган, бир йўла ҳаммининг онасининг ишини ҳаллаб қўяверган, аммо бу билан ҳам кифояланмай, жаннатмонанд Чорвоқ бўйидан совға қилинган уч қаватли дача эвазига қўйнига кирган ёшгина кўшиқчи қиз билан айш-ишрат қилишдан чарчамаган; қўл остидаги мутеларча бош эгиб турган ходимларни калтаклаб туришни хуш кўриши боис “пўлат мушт” лақабини олган; ҳатто аёл кишига қўл кўтарган; айтишларича, бир неча одамнинг юрак санчиғидан ўлиб кетишига сабабчи бўлган; копток ўйнаётган маҳали оёғига беҳосдан тегиб кетган миршабни шу заҳоти ишдан ҳайдаттирган; яна шохидлик беришларича, яхши салом бермаганми ёинки кайфияти йўқроқ пайти дуч келиб қолганми, ишқилиб, шотирларию қўл остидаги раҳбарчалари ила қарамоғидаги ҳудудни кўздан кечириб чиқаётган маҳал “пахтасига яхши қарамаган ярамас” бир шўрлик фермерни гурзидай мушти ила (кўрқанга кўша кўринади, ахир!) бир уришда тиззасига қадар, икки уришда белига қадар ва уч уришда елкасига қадар ерга киритиб юборганмиш валлоҳи аълам, тўғри, айрим ичи қора одамлар биринчи зарбанинги ўзиданоқ гуноҳкор банда белига қадар ерга кириб кетган деб юришди, аммо бунга ишониб бўладими, лоф ҳам эви билан-да, ахир буни марди майдон дейдилар: ҳар бир зарба кучи олдиндан ҳисобга олинган; қўлининг қичиғи қонган, аммо кўнглининг қичиғи қонмаган бу бадкирдор кейинги хўжаликка ўтиб, яна ўшанақа касб эгаларини йиққан, ярмини саратоннинг оташ офтоби тигида очиқ далада уч соат тик туришга мажбур этган, иккинчи ярмини эса шундоқ шийпон ёнидаги суви айниб кетган сассиқ ҳовузга ташлаган, ўзи бўлса салқинда ўтирган газсиз сувдан ҳўпла-аб; ва яна айтишларича, суви ўртача одамнинг бўғзига қадар келадиган ҳовузга ташланган мардумлар орасида бир паканаси ҳам бор экан, ўша шўрликнинг чўкиб кетишига бир баҳя қолган (шовқин кўтариш, ёрдам сўраш эса мумкин эмас!), ҳалиям касбдошлари тишларини тишларига босганларича сув остидан билдирмасдан уни кўтариб туришни эплашган, шундай бўлса-да, айниган сув ичига киривериб, қанордай шишиб кетган бу банда бора-бора чумчуқ “пир” этса юраги билан қўшилиб ичи ҳам “шир” этадиган ваҳимакашга айланган. Барибир нафси ором олмаган қутурган кўтос ҳар бир катта-кичик муассасаю корхона, хўжалигу бошқарманинги “учлиги”ни – раҳбар, ўринбосар, бош ҳисобчи – тунги соат бирда улкан мажлислар залига йиғиб, навбатдаги ваҳимали машваратини олиб бораётган маҳал одати-

га кўра минбарда куруқ гап билан чекланиб қолмаганда, назарида дала юмушларини вақтида адо этмаган кичикроқ бир банк бошлиғини саҳнага судраб чиқиб, қорнига бир мушт туширишда қулатгану, бир пойнинг ўзи минг доллар турадиган яшил тимсоҳ тери туфлисининг тўрт энлик пошнасида унинг жағини эзиб тураверган: бир дақиқа, икки дақида, уч... то саккизга қадар; ҳа, қачонлардир “дала маликаси” маккажўхориға ошуфта Никита Сергеевич деганлари қандайдир анжуманда нутқ ирод этаётгани маҳал шартта бир пой туфлисини ечиб олиб, минбарга тақиллатиб урганини эслашгани-эслашган, ваҳоланки, мана, осон экан-ку йўли, ўша калбош бизнинг қаҳрамонимиздан улги олган ҳолда, пишак дўқи қилиб ўтирмасдан, манфур империализмининг бирон типик вакилини шартта ёқасидан судраб саҳнага олиб чиқиб, бир йўла жағини эзиб ташламайдими арзон туфлисининг пошнаси билан (пойабзални арзон деганимиз боиси, шохидлар минбар айнан тақиллаб кетганини эслаб қолишган, ҳақиқий чармдан эса бундай овоз чиқмайди, бундай тақиллаш ё “тош калиш”га, ёинки нархи йигирма беш рубль атрофида турадиган шўро туфлисига хос ва мос); хуллас, одамларни даҳшатга солган бу одам қиёфасидаги ёвуз аждар, юҳо ўтирганмиш-ку алоҳида камерада, егани олдида, емагани кетида. Машина-машина озиқ-овқат киритилармиш “фалончихон акага, шахсан ўзларига”, деб; машина-машина қиз киритилармиш “фалончихон акага, шахсан ўзларига” деб. Ҳай-ҳай демасангиз кечқурун ўша Чорвоқ бўйидаги серқичиқ кўшиқчи ўйнашининг ёнига кетиб, тонг билан катта ишни адо этган одамдай ғўдайиб кириб келишдан ҳам тоймайди бу муртад. Бир мардум адашиб оддий одамлар ичадиган оддий чой олиб кириб қолган экан, собиқ раҳбар нима қилибди денг? Чойни пачка-мачкаси билан ўша содда мардумнинг башарасига отибди. Ва иззат-нафси беҳад топталган, камситилган банда сифатида гулдураб садо берибдики: “Бунақа чойни мен уйимдаги хизматкоримга ҳам раво кўрмайман, паст!” Ҳа, бунақалар отдан тушса ҳам эгардан тушишмайди, маҳкам ўрнашиб олишган, доғули сайёддай пистирмада кутиб туришади: бирон салқи биями, байталми келиб қолса бас, шартта эгарни босиб, айилни тортишадю, қамчисидан қон томган ҳолда “болта тушгунча кунда дам олибди” қабилда от суришади. Дам шу дамдир, у ёғига худо пошшо...

Биз бундай бошқарув усулининг айрим унсурларини собиқ раҳбаримизда кўрдик. Очиғи, энди шундай туюлаёпти. Балки шу пайтгача собиқ раҳбаримизнинг таъсирида, гипнози остида бўлганимиз учун буни сезмагандирмиз. Аммо, мана, шукрки, энди кўзимиз очиляпти. Илло, “собиқ” деган воқелик баайни нигоҳингиздаги рангли пардани олиб ташларкан, атрофборлиққа, кечаги ва бугунги кунга, кечган ҳодисотларга, энг асосийси эса – собиқ раҳбар шахсига бошқачарок, дейлик, танқидга монандроқ, оқ-қора нуқтаи назардан қарай бошларкансиз, айниқса, энди унинг қайта ўнганмаслигига, “номенклатура” аталмиш сирли-синоатли рўйхатдан тамомила тушиб қолишига ишончимиз комил бўлиб турган онларда. Энди, холисанилло айтганда, инсоф ҳам керак-да, нима, кабинетидан оёқларини олдинга қилиб кўтариб чиқишмаса ҳисоб эмасми? Бундай берсин-да навбатни ёшларга ўз инон-

ихтиёри билан. Юмшоқ курсисига зулукдай ёпишиб олиш билан нимага ҳам эришарди? Умрида бир марта бўлса ҳам итоатидаги ходимлар олдида дастурхон ёйсин (йўқ, йўқ, тўй баҳона тўёна йиғиш, маърака баҳона “моддий ёрдам” супуриб олиш эмас бу), чақчақлашиб ўтирсин ва базм сўнггида тантанали равишда эълон қилсинки: “Мана, азизлар, мен шунча йил ўзимни аямай итдай, таъбир жоиз бўлса, галареядаги тинмай эшкак эшувчи қулдай ишладим, ўлардай чарчадим, энди раҳбарлик жиловини бир муносиб одамга топширсам...” Албатта, буни шунчаки навбатдаги мак-корона синаб кўриш, тузоқ, имтиҳон деб ўйлаган ходимлар жовиллаб унга ёпишилади: “Азиз Палончи Пистончиевич! Бу нима деганингиз? Сизсиз биз нима қиламиз? Сиз бўлмасангиз иш буткул тўхтаб қолиши-ку аниқ, бундан ташқари ҳаммаёқ остин-устун бўлиб кетади, охирзамон бўлади!.. Кетманг бизни ташлаб!.. Етимчаларнинг аҳволига раҳм қилинг!..” Ҳатто ҳаяжону ваҳима зўридан бир-иккита ходим хўнграб йиғлаб юбориши ҳам аниқ. Бундоқ одамни эритиб юборадиган хушомадларни эшитган, булоқ бўлиб чиқаётган кўз ёшларини кўрган раҳбар... ишонади-да ўзининг осмонга устун бўлиб турганига.

Ваҳоланки, биринчи бўлиб ўз садоқатини намоён этишга шошганларнинг ўзлари аслида раҳбарнинг биринчи душманлари. Ваҳоланки, кўз ёшларини дарё қилиб оқижаётганларининг ўзлари раҳбарни кўрарга кўзлари, отарга ўқлари йўқ рақиблардир.

Ахир, вақтида кўп кароматлар кўрсатди-да бу зангар!

“Раҳбарлик” аталмиш мазаси тобора ошиб борадиган қазидан роса шимиб ўрганиб қолган эмасми, аллақачон касбига (балки хунарига) хос пастбаланднинг ҳадисини олиб улгурганини уни бизга таништиришга олиб келишган куннинг ўзидаёқ сезгандик. Баайни ғаддор халқ душманлари тўпига мажбуран тушиб қолган қолган ҳукмдор фирқанинг хушёр зобити янглиғ у президиумда кўр тўкиб ўтирган жойида ҳаммамизга ошқора шубҳаланиб, “Ҳали кунларингни кўрсатаман!” дегандай ўшшайиб қарар, ҳатто, ҳалитдан дастлабки қурбонларни танлаб олаётгандай айрим бандаларга айрича синчиклаб қарарди. Бу, қовоғидан қор ёғаётган, турқи-таровати биланоқ ишхонамиз миқёсида, инчунун, стакан ичида кечажак бўлғуси бўронлару тўфонлардан шохидлик бераётган хўжайин кўплар қатори каминанинг кўнглига унчалик ўтиришмади. Аммо дарҳол “Дастлабки таассурот алдамчи бўлади”, дея ўзимни ўзим ишонтирдим: ҳар нечук, катта раҳбарият бежиз танламагандир, кўрсатиб кўйган алоҳида хизматлари, дейлик, фидойиликлари бордирки... Айниқса, қўл остидаги катта-кичик ходимлардан тортиб фаррошу қоровулга қадар эҳтиром билан “сиз”лаб мурожаат қиладиган, энг катта орзусига етиб, пенсияга чиққунга қадар қолган икки йилини идорамизда эсон-омон ўтказиб олган юмшоқфеъл, кўзлари кулиб турадиган, ўзиям ҳамиша ичакузди латифа эшитишга, “воҳ-хоҳ-хо”лаб яйраб кулишга ҳозир одамдай жонсарак ҳолда одамларнинг оғзига қараб юрадиган, туғилган кун-у байрамлар кўринишидаги асосли сабабларни қўя турайлик, ҳатто энг жўн баҳона топилмай қолган тақдирда ҳам соат олтига яқинлашаверса “Ҳм-м... бугун пайшанба-я... Уйланмаган кўчқорнинг

думбаси хўп яхши бўлади-да” ёинки “Ҳм-м... бугун сешанба-я... Суякларни бир мойлаб олиш керакми-ди...” қабилдаги маънодор ишоралари билан чойхонада ошхўрлик ташкил этишга фатво бериб юборадиган, энг севган машғулоти кўлда бир пиёла мусаллас билан (ҳатто ароқ ҳам ичолмасди бечора) меҳр-оқибат хусусида узоқ нутқ ирод этишу, базм якунида даврадагиларга палов ошатиш бўлган (хоббининг шунақаси ҳам учаркан-да: ўзининг тешик ошқозони аллақачон соб бўлган, шунча сўлаги оқиб, кўзлари чақнаб кутганига қарамасдан, ошдан нари борса уч ёки тўрт қошиқ оларди; назарий жиҳатдангина ўта ошхўр бу киши учун палов тайёрланиши, сузиб келинишининг ўзи қизиқ эди, шу жараёни сўрининг тўрида ёнбошлаб олиб, барчанинг иззат-ҳурматини ҳис қилган ҳолда томоша қилиб ўтиришга, аллақачон майи нобдан хурмачасига сиққунига қадар нўш этиб олганлиги кўзлари сузилиб кетаётганидан аён Шиғирчига “Янгисидан бўлси-ин!” деб кўйишга интиқ эди; у ҳам кутдириб қўймасди, “Мен сенинг юзингдан, кўзингдан, сўзингдан ўпмоқ истайман” тарзидаги уйқаш мисраларини шариллатиб ўқиб ташларди) аввалги раҳбаримиздан сўнг балки бизга ростдан ҳам қаттиққўлроқ етакчи керақдир. Шўрлик олдинги раҳбаримиз анави нозикроқ масалада ҳам ўзини ош емайдиған ошхўрдай тутарди: ёш аёллар ортидан тамшаниб қараб қолишни боппларди, ҳатто томоғини тақиллатиб, маънодор кўз қисиб ҳам кўярди, аммо, бутун жамоа гувоҳ, биронтасига чангал солмаган, биронтасига ёмон кўз билан қарамаган, билъакс, у кишининг хотин-қизларга муносабатида оталарча ёки оғаларча меҳрибонлик унсурлари шундоққина “ярқ” этиб кўзга ташланиб турардики, бу борада ҳаттоки бирон нотозароқ гумонга боришининг ўзи гумроҳликдан бошқа нарса эмасди. Устига-устак, аввалги раҳбаримиз – пайшанба ўз-ўзидан тушунарли – жума кунлари ҳам ходималарнинг ишдан бир соат вақтли кетишига изн берар, байрамлар арафасида эса ҳаммани шахсан ўзи қутларкан, шу муносабат билан аёллар тушдан кейин “озод” эканлигини қистириб ўтиб кетишни унутмасди, ҳатто шу ёқимли сўзларни айтаётган чоғида ҳам аёлларга эмас, эркакларга қарарди; аллақачон ярим асрлик чўққини ҳатлаб ўтган, аммо ишнинг роса ҳадисини олган, ярим кечаси уйғотиб сўрасангиз ҳам, фалон буйруқнинг писмадон бобини ёддан айтиб бера оладиган, фавқулодда қувваи хофизаси билан барча ходимларга беминнат ёрдам берадиган, бир йўла иш юритувчилик вазифасини ҳам адо этадиган котибаси Карис холага ҳар ҳафта бир плитка шоколад ёки бир даста гул ҳадыя этиб кўяркан, “Пролетариат доҳийси ҳамманинг кўзини очганида сизлар қаёқда бўлгансизлар-а?” деб ҳазиллашиб кўйишни унутмасди (Қачонлардир қаттиқ суйишиб қолиб, ҳар иккала томоннинг қаршилигига қарамасдан ўзбек йигитига турмушга чиққан, тилимизда шариллатиб, унча-мунча миллатдошимиздан ҳам яхшироқ гапирадиган, ойда бир-икки марта ўз кўли билан тайёрлаган, ишхонани тутиб кетадиган ҳидининг ўзиёқ оғизнинг сувини қочирадигани карисча “чим-чим” ёки “Наполеон” торти олиб келиб, ҳаммани меҳмон қиладиган, ҳазор таассуфки, фарзандсизлик боис ўз ташаббусига кўра эридан ажралгандан кейинги ўн йилини фақат иш билан овутиб ўтказаётган, мрамардай тиниқ юзида биронта ажини йўқ, ҳамма “Карис хола”

деб атайдиган кўхликкина, қийиқ кўзлари ҳам ўзига ярашиб турадиган Лида-Латофат хоним эса “Биз келажакни олдиндан кўриб, уялиб кетганимиздан шартта кўзимизни юмиб олганмиз”, деб тураверарди). Балки шу сабаблидир, аёлларимиз ҳам уни ўз оғаларидек, ўз падарларидек яхши кўришар, ҳурмат қилишар, катта-кичик бирон муаммо туғилиб қолса бас, истиҳола ҳам қилиб ўтирмасдан, фарзанд кўриш бахтига муяссар бўлган ҳамжинсларига буюк ҳайрат ва эҳтиром билан муносабатда бўладиган, уларга кўлидан келган-келмаган кўмагини аямайдиған Карис хола билан тил бириктиришганча тўғри раҳбарнинг ҳузурига кириб боришар ва ўша муаммони бемалол биргаликда муҳокама қилишарди. Бундоқ дилдан кечадиган суҳбатлардан сўнг қанчалаб ходималар қизарган кўзларига нафис дастрўмолчаларини босиб чиқишларини санаш мушкулдир, аммо ундан ҳам кўпроқ аёлга ошиғич тарзда моддий ёрдам кўрсатиш хусусидаги буйруқ имзоланганлиги бор гап. Мен аниқ билганим, раҳбаримизнинг ўзи шахсан бозорга бориб, кўли калтароқ фаррош опамиз учун ишхонамиз номидан бешик сотиб олганди: шўрлик аёл неварасини йўқлаб боролмай турган экан. Жамоада кимдир тўй қилиб қолса, раҳбаримиз том маънода ўша ерга бориб ётиб оларди. Маъракада ҳам шундай... Ишқилиб, сўнгроқ мамнуният ила эслаб юрганнимиздай, аввалги раҳбаримиз баракали ишхонамизда баракали меҳнат қилиб, эсон-омон пенсиясига ҳам етиб олди. Ана энди юргандир мулойим жилмайган кўйи кексалик гаштини сури-иб, тузсиз овқат е-еб, шакарсиз чой ичи-иб... Дарвоқе, ўрни келиб қолди, энди буням қайд этиб ўтмасак бўлмас, айрим тили захар ходимлар томонидан “Чучмал” лақабига муносиб кўрилган – шундай тилла одам-а! – аввалги бошлиғимиз “Бу дунёда иккита оқ ўлим бор: бири туз, иккинчиси шакар” деб ҳисоблар, уларни иложи борица кам истеъмол қилар, шу сабабли, бу мулоҳазани оғизда тўла кўллаб-қувватлаган ҳолда чойхонага чўнтагимизга шўртак қуртдан тўлдириб борардик-да, хўжайинга билдирмасдангина, тузи паст ош билан шакаробга кўшиб ейишни уддалардик; ишхонада эса нафақат раҳбаримизнинг, бошқа бирон мардумнинг ҳам кўзи тушиб қолмасин учун шакарни энг қуйи ғаладонларимизга яшириб ташлардик. Фақат Карис холагина “Шакар эмас, новвот ишлатдим, новвот – қанднинг пиширилгани, совуқлик эмас, иссиқлик” қабилдаги сабабларни рўқач қилиб, “Наполеон”идан бир бўлагини ўтказишни эпларди.

Дарвоқе, ишхонамизда иккита “хола” ва битта “хоним” бор эди. Карис хола, ҳар қанча тавалло қилишмасин, ялиниб-ёлворишмасин, ҳаттоки алдаб-сулдаб сўраб кўришмасин, барибир мутлақо ўзига хос корейсча “чим-чим” тайёрлаш усулини биронта аёл билан ўртоқлашмаслиги, баайни муқаддас сирни бир умр сақлаб ўтишга қасам ичган мутаассибдек миқ этмай туравериши, жуда кўйишмасе, гапни бошқа мавзуга буриб юбориши билан танилган эди. Бундан ташқари, Карис хола гўшангада кўз очиб кўрган эрига садоқат борасида ҳам қоядек собит ва маҳкам эди: эҳ-ҳе, виқор ила қадам ташлаган маҳаллари ўзига ярашиб турадиган либослари гўзал қоматини кўз-кўзлайдиган аёлга не-не эркаклар ошиқ бўлишмади, не-не одамлар орага тушиб, совчи бўлиб келишма-

ди, ҳатто раҳбаримиз ҳам бир гап хотини вафот этган ўртоғининг илтимосига “йўқ” деёлмасдан, шарафли вазифани адо этмоқ қасдида котибасининг хонадонига ташриф буюрган, аммо қатъий рад жавобини олгач, ноиложлигини билдиргандай, иккала қўлларини кенг ёйган-у, “кучук гўшти еявериб, мижозинг совуқлашиб кетган сен хотиннинг” тарзидаги дашном билан кифояланган. Охир-оқибат бу масалада Карис холани тинч қўйишди.

Ишхонамиздаги иккинчи хола бўлмиш Ницше холанинг кечмиши сал бошқачароқ эди. Ницше хола институтни битириб, оқ-қорани таниганидан кейин китобхонлик касалига чалинганлардан. Аёлларнинг шивир-шивир қилишича, янги турмушга чиққан кезлари эр бот-бот узоқ муддатли сафарларга кетаверган. Янги келинчак вақтини ўтказиш учун уйда йиғилиб қолган китоблар мутолаасига зўр берган. Буни қаранги, охир-оқибат жувон бирон нима ўқимаса туролмайдиган бўлиб қолган. Ницше холага фарқи йўқ эди: қўлига тушган матн борки, у бадий асарми, илмий мақолами, боғдорчиликда ҳосилни оширишнинг воситалари хусусида рисолами, пойдеворни қандай қуриш кераклиги ҳақидаги йўриқномами, чорвачилик истиқболлари борасида мажмуами – ўқийверарди. Тамакисиз қолган кашанда атрофга қандай олазарак бўлиб, қидиринқираб қараса, Ницше хола ҳам чор тарафга шундай тикиларди: зора ўқиш учун қўлга илингулик бирон нима чиқиб қолса.

Албатта, бора-бора аёлнинг севган муаллифи пайдо бўлган ва бу зот файласуф Фридрих Ницше эди. Ташқи кўринишидан Горькийгами ўхшаб кетадиган бу олмон нимаси билан мафтун этган, тушуниш мушкул, аммо жувон унинг асарларини топиб ўқийверган-ўқийверган, уқишга ҳам уринаверган. Бунинг нимаси ёмон? Аммо мутолаадан хийла узоқроқ бўлган муҳандис эрга бу ҳол ёқмайди ва у китобхон рафиқасига бир неча бор ўта қадимий мазмунда ва тарзда дакки беради: “Ётиб олиб китоб ўқигандан кўра рўзғорга қарасанг ўласанми?” Аммо аллақачон хроник хастага эврилиб улгурган аёлга бу таъсир қилмайди. (Тўғри, айрим тили узунроқ ҳамкасб аёлларнинг бизга етказиб келган узунқулоқ миш-мишларига қараганда, ишхонасига яқин жойда бўлган эр шўрлик тушлик маҳали уйга яқин ўртоғини бир бошлаб келади, икки, уч... Ўртоқ қарасаки, қачон келишса, меҳмонхона хонтахтасида дастурхон ёзилган. Ўртоқ ўз хайратини изҳор этишга шошган: “Хотининг маладес экан, ҳамиша дастурхон ёзиб қўйган бўлади-я!” Шунда эр оғир хўрсиниб айтган экан: “Бу дастурхон қачондир йиғиладимиз ўзи деб сўра мендан!”. Аёллар мана шу воқеани эр-хотин орасидаги ихтилофнинг бошланиш нуқтаси, ибтидоси, муносабатлар таранглашуви касасига тўкилган сўнги сабр томчиси деб билишади).

Ҳар не бўлганда ҳам, бу жуфтликнинг умри мана шу тарзда ўтиб кетиши – ўртада болалар бор, ахир – ҳақиқатга яқинроқдай эди. Ҳатто орқаворатдан “компрогат” маълумотлар тўплашга улгурган аламзада эрнинг Ницшени “Ўзи бир тутқаноқ, тентак олим бўлган бўлса, бунинг устига синглисига уйланган бўлса, ўзига ўзи Исо бўлиб кўринган бўлса, шундай одамнинг ёзганлари нимаям бўларди?” қабилда бўралатиб сўкиб қолишлари ҳам орадаги эр-хотинлик ипларини узиб

ташлагга қодир қайчи вазифасини ўтай олмаслиги аниқ эди. Аммо кутилмаганда жувон қовун тушириб қўяди. Ўта жиддий тарзда. Ҳодисотнинг мухтасар баёни шуки, эр ишлаётган заводда бирдан қисқартириш бошланади-ю, иккала оёғи ҳам соппа-соғ бўлгани ҳолда, нечукдир чўлоқланиб юрадиган, бу ҳам камдай, ҳасса ҳам тутадиган цех бошлиғи қандайдир эски аламини олмоқ қасдидами, уни рўйхатнинг бошига тиркаб қўяди. Бу қадар ноҳақликдан тутаб кетаётган эр уйга келиб, қайдандир баҳона топиб олганча жами ланг зотини аёвсиз сўкиб турган маҳал хотин ювилмаган қошиқдай орага суқилади ва ҳеч гапдан-ҳеч гап йўқ, туйқусдан, баайни ўз нуктадонлигию илмини намойиш этмоқчидай, Ницше жанобларидан иқтибос келтириб қолади-ку: “Бошлиқларни ҳурмат қил ва уларга бўйинсун, ҳатто бошлиғинг чўлоқ бўлса ҳам, бўйинсун! Яхши уйқунинг шarti шу. Ахир менинг айбимми, агар бошлиқ чўлоқланиб юришни ёқтирса?”

Кейинроқ, азобли хотираларга берилган чоғлари жувоннинг ўзи бизга бот-бот гапириб юрди: бу гапларни эшитган эр, худди қулоқларига ишонмаётгандек, бир муддат хотинига анграиб-гарангсиб қараб қолган. Сўнг оҳиста, жуда оҳиста сўраган: “Бўлмаса менинг айбимми?”. Шаксиз, аёл улуг файласуфнинг мушоҳадасини бу қадар жўн, яъни билвосита эмас, бевосита тушунган эрига ачиниб қарайди ва узундан-узоқ изоҳ бермоқ ниятида (акс ҳолда оми эр ҳеч нарсани англамайди), ўз туйғулари ва мулоҳазаларидан тўлиқиб ва ҳаяжонланган қўйи маърузасини бошлайдик: “Буюк Ницше...”

Аммо эр бир гапни кам, иккита гапни кўп дейдиган асабий аҳволда эди. Шу боисданми, хотинининг башарасига тик қараган қўйи кўнглидаги гапни нафрат билан шартта айтади-қўяди: “Ўша Ницшенг билан қўшмозор бўл!”. Шундан сўнг эр ўта классик тарзда, яъни битта костюмини елкасига ташлайди-ю, уйдан чиқади-кетади. Аёл “оҳ” деганча юзини чангаллаб қолаверади (Тўғри, яна ўша ҳамма нарсадан бохабар ҳамкасаба аёллар эр унча узоқлашмаганини, анчадан бери дон олишиб юрган жазмани, яъни хотинининг қўшни мавзеда ёлғиз яшайдиган дугонасиникига бориб қўя қолганини нақл қилишади. Келишув шундоқ бўлган экан: қариқиздан уй ва муҳаббат, собиқ дугонанинг собиқ эридан эса муҳаббат холос).

Аёл зотини соғлом мантиқ билан тушуниб бўлармиди! Шундан кейин бизнинг ҳамкасабамиз мутолаани йиғиштириб қўйиб, “эр бермоқ – жон бермоқ” тарзида енг шимарганча жуфти ҳалопи учун астойдил курашга бел боғлаган деб ўйласангиз қаттиқ янглишасиз. Зеро, тақдирга жуда тезликда тан берган аёл... мутолаага зўр берди. Яна китоблар, яна Ницше... Ўзининг тул қолишига сабаб бўлган файласуфини шу қадар кўп гапириб, шу қадар ундан мўл иқтибос келтира бошлаган аёл охир-оқибат “Ницше хола” лақабини орттириб олди. Аммо Ницше холанинг ажабтовур бир одати йилдан-йилга газак олиб, кучайиб борарди: аёл ўтмишни қўмсарди. Балки шу сабабдир, тинмай хотираларга берилар, кечмишини, чунончи, эри билан ўтган кунларини бўяб-бежар, идеаллаштирар, афсус чекар, армон қилар, ўзини азобларнинг тубсиз чоҳига ташлар, таъбир жоиз бўлса, хотираларнинг мадда бойлаган ярасини шафқатсизларча ёриб, устига туз

сепар ва бу азобдан беҳад роҳатланар эди. “Биз бирга яшаганимизда... Бирга театрга борганимизда... Бирга кинода бўлганимизда... тўйда бўлганимизда... тоққа чиққанимизда...” Хотиралар тинмай қуйилиб келар, Ницше хола кўз ёши аралаш уларни антикиб-тўликиб гапириб, йиғлаб-кулиб чарчамас эди. Бироқ шакарнинг ҳам ози ширин. Аччиқ хотираларнинг-ку, инчунин. Бора-бора Ницше холанинг ҳаяжонли дилрозлари кўпчиликнинг меъдасиги зиғир ёғдай уриб бўлди. Бирдан қариб, букчайиб қолган хола мана шу каттакон идорамизда ўзига биттагина суҳбатдош, тўғрироғи хотираларни ачиниш аралаш ҳайрат билан эшитадиган, ора-сира тасалли бериб турадиган текин кулоқ кидириб чарчайдиган бўлди. Мақсадига етиб қолса-ку, ундан бахтли одам йўқ эди. Мабодо излагани бесамар бўлса, учраган киши минг битта баҳона билан ўзини олиб қочаверса ё унинг гапини эшитиб ҳам ўтирмай, тўғридан-тўғри бошқа томонга қайрилиб кетса, Ницше хола беҳад эзилар, довдираб хонадан-хонага ўтар ва ахийри меҳрибон Карис холанинг ҳузурига бориб, дил дардларини яна ўша олмон мутафаккири сўзлари билан иншо этарди: “Наҳотки мен охири бахтни фароғат оролларида ва олислардаги унутилган денгизлардан излашим керак?” Карис хола ачиниб бош чайқар, ҳамдардлик изҳор этар, аммо ҳамишагидай иши бошидан ошиб ётганини, инчунин, Ницше холанинг мажруҳ кўнглидан тўлиб-тошиб, армон қирғоқларини бузган ҳолда босиб келаётган хотиралар васфини тинглаб ўтироққа фурсати йўқлигини айтиб, дарҳол узр сўрашга ўтарди...

Инсон тафаккури, онг-шуурининг унча-мунча ақл бовар қилавермайдиган ноқисликлари мўл-кўл-да. Бўлмаса, шундай улуғ файласуфни ўқийдиган, узун-узун, мураккаб жумлаларни ёд айтиб ташлайдиган, ўзи бошига кўтарадиган муаллифининг “Мукаммал аёл одамзотнинг комил эркақдан кўра олиброқ туридир” деган мардона эътирофини ҳаётий шиорга айлантириб олган, балки шу сабабли ора-сира қарама-қарши жинс вакилларига сал ачиниброқ ҳам қарайдиган Ницше хола келиб-келиб турмушнинг арзимаган масаласида ёш боладай алданиб ўтирса-я! Нақадар гўллик. Гап шундаки, уйда эр бор пайтлари Ницше хола турли тўловлар деган нарсаларнинг ёнидан ҳам ўтмаган, ҳатто чироқ ҳақини тўлаш қоғозини қандай тўлдиришни билмаган. Бошга ногаҳон айрилиқ тушгач эса, бу ишларнинг ҳаммасини ўзи қилишга мажбур бўлган. Албатта, бу ерда ҳеч бир қийинчилик йўқ, қолаверса, одам қилган ишни одам қилади, бунинг устига хола бир эшитган ё кўрган нарсани тез илғаб олади, фаросатли. Бироқ нима жин урган, ҳеч ким билмайди, ишқилиб эшикка қистириб кетиладиган қақирувлар қоғозлари талабларини адо этган ҳолда гоҳ иссиқ сув, гоҳ совуқ сув, гоҳ газ, гоҳ чиқинди, гоҳ солиқ идорасига чопавериб тинкаси қуриган, шунда-ям алламбалоларни чалкаштириб юбораётгани учун боши пена тўлашдан чиқмай қолган, бунинг устига анча-мунча қарз ҳам бўлиб улгурган ва айниқса ушбу сўнги ҳолатдан кўп азият чекаётган, эзилаётган Ницше хола – “Сизлар ҳам шунча тўлайсизларми? Ахир бу аҳволда битта ойликни қандай етказиб бўлади?!” – бир кун анчайин сирлироқ тарзда, кў-ўп нарсани биладиган мукаммал аёл сифатида шивирлабгина

эълон қилиб қолдики, тез орада ҳаётимиз янги, оппоқ саҳифадан бошланади, чунки... чунки... Шу ерга келганда хола аллақандай навозиш ва қониқиш билан, суҳбатдошларининг тоқатини синамоқчидай маънодор сукутга толар ва ахийри мақсадига етганини англагачгина шодумонлик билан маълум этарди: чунки тез орада давлат одамларнинг ЖЭҚдаги жами қарзларидан кечиб юбораркан. Кейин барча коммунал тўловлар “нол”дан бошланаркан. Чунки ҳаммаси чалкашиб кетган, ким тўлаган-ким тўламаганлигини аниқлаш қийин бўлиб қолган. Давлат шунинг учун шундай йўл тута-япти. Буни мўътабар идорада ишлайдиган, жуда-жуда ишончли бир аёл яқин танишга айтган. Ўша яқин таниш эса холанинг ён қўшнисининг аммасининг дугонаси бўлиб чиқибди... Холага компьютер замонида тўловлар борасида чалкашлик бўлиши мумкин эмас, деган гапни айтишнинг ўзи бефойда эди: титраб-қақшаб, буюк мамнуният ва ишонч билан тез орада ҳаёт янги саҳифадан бошланишини кутаётган аёл барибир бу эътирозни писанд қилмайди, у ўзи ишониб турган кунни, саодатманд соатни кутмоқда. Яъни бир кун эрталаб уйғонади-ю, бирон тўлов бўйича бир сўм ҳам қарзи йўқлигидан воқиф бўлади. Ҳаёт ана шундан кейин бошланади. Ницше хола ана шундан кейингина барча тўловларни оининг бошида амалга ошириб қўя қолишини маълум қилиб ҳам чарчамасди. Хола деярли бир йиллик муддатни мана шундай хомхаёллар оғушида ўтказиб юборди, бу фурсат ичида унинг барча тўловларни тўлашдан вақтинча тийилиб туришни ихтиёр этган издошлари гуруҳи ҳам пайдо бўлди. Тўғри-да, барибир давлат яқинда ҳамма қарзлардан воз кечиб турганидан кейин тўлашнинг нима кераги бор? Гуруҳ оҳанграбоси ҳатто Донишманд Бўримизни ҳам ўзига тортиб кетдики, шўрлик машрикпарастимиз “қадимий илдизларга эга бундоқ бошқарув усул”ининг ўша илдизларини ғайрат билан излашга тушиб кетди ва бир эмас, бир неча жойдан топди ҳам... Афсуски, ҳамишагидек воқеликнинг қаттиқ тоши орзу-илинжларнинг рангин ойнасини чил-чил синдирди ва одатдаги кунларнинг бирида Ницше хола турли-туман тўловлар бўйича бўйнига қадар қарзга ботганидан расман воқиф этилди, судга чақирилди... Ўша кунлари бениҳоя довдираб қолган, ранги кўмирдай қорайиб кетган, лаблари пир-пир учаётган холага қарашнинг ўзи азоб эди, шу боисдан биз ҳаммамиз у кишидан ўзимизни олиб қочиб юрдик, илло, Ницше айтганидай: “Ҳамдардлик дард чекишдан кўра азоблироқдир”.

Воқеадан хабар топган Карис хола дарҳол Ницше холани раҳбарнинг ҳузурига олиб кирди, шўрликка энг кам иш ҳақининг ўн икки баробарида моддий ёрдам кўрсатиш ҳақида буйруқ чиқартириб берди. Аммо бу оз эди, етмасди. Қатъий ишонч аралашган гўлликнинг айбсиз қурбонига айланган, ваҳима тўфонидида қолган қалби терак баргидай дир-дир титраётган хола адоий тамом бўлган маҳал... Кўнгил узиб кетгани билан, собиқ оиласида кечаётган воқеа-ҳодисотлардан бо-хабар собиқ эр етиб келади ва бир кунда ҳамма моддий муаммоларни ҳал қилади-қўяди-ю, қандай пайдо бўлган бўлса, шундай изсиз ғойиб бўлади... Ларзага тушган ва афтидан, нималардандир умид ҳам қила бошлаган хола анча маҳалгача файласуфнинг “Кимдир биздан узр сўрамоқчи бўлса, бу ишни ўта моҳирона

бажармоғи керак. Акс ҳолда биз ўзимизни айбдордек нуқулай ҳис этамиз”, деган ҳикматини бот-бот такрорлаб юрди. Бироқ, илинж оқланавермагач, иложсиз ҳолда бошини эгган хола яна ўзини ўзи юпатишга, айна пайтда ўзини таъна-дашномларга кўмиб ташлаган айрим ҳамкасабаларидан ҳимояланишга мажбур бўлди: “Ҳар қандай ҳақиқат – эгри. Чунки вақтнинг ўзи ҳам бир доирадир...”

Муассасамиздаги яна бир жувоннинг лақаби “Нигилист хоним” бўлиб, бу кўпол унвоннинг боисини аёлнинг асл исми Нигорами-Нилуфар эканлигига, ҳаттоки фамилияси Бозоровалигига ҳам тақаб бўлмасди. Ҳамишагидай қандайдир йўллар билан барча ходимларнинг ҳаётида кечган ҳаттоки энг маҳфий яқин ўтмиш воқеаларини миридан сирига қадар билиб оладиган аёлларнинг бурчак-бурчакдаги шивир-шивирларига қараганда, хушрўйгина Нигорами-Нилуфар фан осмонига чиқиб келаётган юлдузча мисоли энди-энди порлай бошлаган маҳал бу кўқда анчадан буён муқим жой эгаллаб турган ёши улғурак юлдузнинг биргалиқда булутлар бағрига сайр этиш ҳақидаги таклифини анчайин кескин оҳангда рад этиш асносида билаги томон чўзилган қўл соҳибининг юзига тарсаки тортиб юборишдан ўзини тийиб туролмайди. Натижада тез орада семиз илмий жаридалардан бирида Нигорами-Нилуфар олиб бораётган тадқиқотнинг тит-пити чиқарилган, уч пулга қимматлиги исботлаб ташланган танқидий мақола чоп этилади. Бу зарбадан ўзини йўқотиб қўйган қаҳрамонимиз то ўзини оқлаб-ўнглаб олгунига қадар поезд кетиб қолган бўлади: мавзу аллақачон ёпилган. Буям камдай, ич-ичидан сиқилиб, қуяверганидан Нигорами-Нилуфар хасталикка чалиниб қолади-ю, буни яшириб юришнинг ҳеч иложи қолмагач, алоҳа қув-қув йўталган ҳолда, оғзига босилган рўмолчадаги қон юқини далил сифатида намойиш этароқ аҳволини турмуш ўртоғига айтиб бера бошлаган маҳал... Э воҳ, балки бу шунчаки беихтиёр рўй бергандир, балки одамнинг ўзини ўзи асрашга интилиш инстинкти ишлаб кетгандир, ҳар нечук, касаллик ҳақида эшитаётган маҳал нечукдир кўзлари катта-катта очилиб кетган эр ўзи ўтирган стулни ярим қадам ортга суради. Буни кўриб қолиб, “Эрим ўзига касаллигим юқиб қолишидан кўрқаяпти”, деган ваҳимали хулосага келган жувоннинг кўзига дунё қоронғи кўриниб кетади. Ва ўшандан буён аҳвол шу: Нигорами-Нилуфаримиз оламни қора рангда кўргани-кўрган, баайни кўзига кўринмас қора кўзойнак тақиб олган ёинки қора линза ўрнатган дейсиз. Эр шўрлик ўзини оқлайвериш чарчаган, аммо ўзича қатъий хулосага келиб бўлган жувон унинг биттаям сўзига қулоқ солмаган. Касалликку, юқумли эмас экан, ҳатто шифохонада ётмасдан, уйда ярим йил даволанган аёл ундан буткул қутилди, аммо дилига ўрнашиб қолган, чирмовуқдай тобора бутун вужудию қалбини эгаллаб олаётган илдизсиз дарддан халос бўлолмади. Билъакс, тобора унинг ожиза бандисига айлана борди. Нигора-Нилуфар баайни рубъи маскундаги жами рангларни, камалак тов-ланишларини инкор этиб, битта рангга маҳкам ёпишиб олди; барча эзуликларни бениҳоя устомон маккорлар юзларига вақтинчалик тутиб олган ниқоб деб билди, уларнинг ортидаги асл башараларни кўриб турганини даъво қилиб тураверди. Жувон ҳеч кимга, ҳеч ни-

мага ишонмай қўйди, унинг учун муқаддас нарсанинг ўзи қолмади. Ўзим гувоҳман, тўй-маъракаларда сира рақсга тушмайдиган, ўртага тортқилаб қолишса ғоят жиддийлик билан “Мен учун рақсга тушишдан кўра олтига девни ўлдириб келиш осон”, деб қутуладиган, бундай ғалатирок баҳонага ишонмай, тихирлик қилиб туриб олганларга эса “Буни Сервантес айтган, сиз ўзи унинг кимлигини биласизми?” дея гапни айлантириб-чувалаштириб ташлар эди. Бир сафар бошининг ялтираб қолган тепа қисмига усталлик билан туфлаб ёпиштирилган ёнбошдаги шусиз ҳам сийрак соч толалари ўрнидан кўзғалиб кетишидан чўчиғидиган Ҳисобчи жиринглаб қолган телефонини қулоғига босиб “Алё... алё” деганча хонамиздан чиқдию, бир неча сониядан сўнг бармоқларини қарсиллатганча ўйнаб қайтиб келди ва оғзи қулоғига етган ҳолида бир амаллаб хитоб қилишни эпладикки, биродарлар, бизнинг ўғилча ўз кучи билан ўқишга кирибди, тестдан фалон балл олибди, контрактга илинибди аблаҳча. Табиийки, ҳаммамиз бундоқ “аблаҳча”нинг бахтиёр отасини қутлашга шошдик. Фақат Нигора-Нилуфаргина лабини истеҳзоли бурганча ўшшайиб “Қанча бердингиз?” деб сўради. Устидан совуқ сув қуйилгандай бирдан сергак тортган Ҳисобчи ўглининг неча фурсатдан бери репетиторга қатнашию, тун бўйи ухлмасдан дарс қилиб чиқишлари борасида узундан-узок изоҳ бера бошлади. Аммо Нигора-Нилуфар бу дастакларнинг биронтасини эшитмагандай, айтаётган гапига ишончи балқиб турган совуққонлик билан кейинги зарбани йўллади: “Шу замонда ўқишга текин кириб бўларканми? Шу замонда-я?”. Бунақа ҳужумни кутмаган Ҳисобчи ғўлдираб қолди. Биз бир-биримизга маънодор қарадик: дарвоқе, шунақага ўхшайди, бир балоси бўлмаса...

Булар ҳали ҳолваси. Ички асабийлик аралаш норизолиги юзига ургани боисми ёинки қачонлардан буён пардоз-андоз нималигини унутганию оқариб қолган сочини бўямай юриши сабаблими ёшига нисбатан кексароқ кўринадиган Нигора-Нилуфар автобус-метрода ёш-яланг жой берса ўтирмас, номаълум нуқтага тикилган кўйи ҳайкалдек қилт этмай тураверар, қайта таклифларни эшитмас ё ўзини эшитмаганга соларди; бозорда биронтаси юқини кўтаришга ёрдамлашмоқчи бўлса кўполлик билан рад этарди; ўзига илтимос билан мурожаат қилганларни гап билан силтаб ташларди... Уйда эса... айтишларича, уйда Нигора-Нилуфар том маънода бир пайтлар ўзидан бир сонияга бўлса ҳам... ирганган (ҳа, ҳа, Нигора-Нилуфар худди шундай ҳисобларди!) эрига нисбатан совуққонлиги ҳар қандай мантиқдан холи аламзадалиқнинг тирик тимсолига айланарди. Дейлик, эр, “Фалончи вафот этибди” деса, рафиқа ғоят бепарволик билан “Бу дунёнинг ташвишларидан қутулибди”, дер, уйдаги муздай сукунатдан сиқилиб кетиб, нима мавзуда бўлса ҳам гаплашиб ўтиришни ихтиёр этган эр “Пистончи танишимиз турмушга чиқибди” деса, рафиқа ўшандай хотиржамлик билан “Бориб таъзия изҳор этиб келиш керак экан”, дея садо берар, эр сўнгги илинж етовида “Балки фалончи аканикига меҳмонга борармиз”, деган таклифни ўртага ташласа, лабларида аччиқ захарханда ўйнай бошлаган хотин қарорини маълум этарди: “Мени ўзларига тенг кўрмаган хонадоннинг остонасини ҳатлаб ўтмайман, ўзи бемалол боравер-

син". Дарвоқе, ўша воқеадан кейин Нигора-Нилуфар нимагадир эрига учинчи шахсда мурожаат қиладиган бўлиб қолган. Айтишларича, бир куни эр очикқўнгиллик билан телевизорда одоб-ахлоқ, имон-эътиқод ҳақида жўшиб сўзлаётган олимга ишора қилган: "Роса яхши гапларни айтаётибди-я. Танишинг шекилли". Шунда бирдан босиб келган нафрат-ғазаб туйғуларидан вужуди қалт-қалт титраб кетган аёл шартта: "Мен бу фарнинг сўзларида риё, кўзларида макр кўряпман", деган. Хуллас, эр "али" деса, хотин мутаассибларча қайсарлик ила "бали" деб тураверган. Охир-оқибат бунақа ҳаёт жонидан тўйдирган эр... Том Соьернинг дўсти Геклберри Фин каби кечқурунлари кўчага чиқиб, то хумордан чиққунча сўкиниб-сўкиниб келишни, шу йўл билангина ховурдан тушишни ўзига одат қилиб олган. Яна айтишларича, буниси энди ҳаддан ортиқ-ов, яна ким билади дейсиз, шўрлик эр ҳеч чидай олмай қолган кезлари атай тоққами, чўлгами чиқиб, увлаб-увлаб ҳам келармиш...

Шундай аёлни "Нигилист хоним" деб атамай бўладими? Аммо инкорни инкор қонуни ҳам бор-ку. Нигилист хонимнинг бу дунёга келиб топгани икки фарзанди эди. Агар уларнинг бахти, камоли учун жонингни қурбон қил дейишса, жувон ҳеч иккиланмай, аксинча, шод-хуррамлик билан бу таклифга рози бўларди-қўярди. Нигилист хоним оламга, тирикликка нисбатан қанчалик совуққон бўлса, фарзандларига нисбатан шунчалик меҳрибон эди. Жувон болаларини спорт мактабига, мусиқа мактабига вақтида олиб бориб келиш учун керак бўлса ялиниб-ёлвориб ишдан жавоб сўрар, кейин, юмушдан сўнг қолиб бўлса ҳам шу вақтга ҳалол ишлаб берарди. Нигилист хоним вақтида овқатланмаслиги, ҳафталаб нон-чоё билан юравериши мумкин эди, аммо ўғил-қизининг яхши еб-ичишини, уларнинг чўнтагида ҳаммиша етарли пул бўлишини қаттиқ назорат қиларди. Хоним бир сўм устида бўлим бошлиғи ёки кассир билан томоғи хириллаб қолгунча талашиб-тортишиб, бақир-чақир қилиши, совға учун пул йиғилганида эса "Туғилмай ўлсин!" деб қарғаниши мумкин эди, аммо болаларига зарур пулни ернинг остидан бўлса ҳам топиб берарди. У ҳафталаб эри билан гаплашмаслиги, у сўз очиб қолган тақдирда нафрат билан юзини терс буриши мумки эди, бироқ болаларга бирон нима учун уч-тўрт сўм лозим бўлиб қолганида ўша мағрур бетини шартта сидириб ташлаб, "бу одам"дан пул талаб қилиб тураверарди.

Ўз-ўзидан аён, юмушхонамизда Нигилист хонимнинг на сирдоши, на дарддоши бор эди; олдидан келганни тишлайдиган, ортидан келганни тепадиган жувонда бунга интилиш ҳам, эҳтиёж ҳам йўқ эди. Айни пайтда жувон раҳбарият қошида тилини тишлаб туришининг роса ҳадисини олганди, узундан-узоқ давом этадиган йиғилишлар чоғи ҳам бу гапларнинг ўзига мутлақо алоқаси йўқдай номаълум нуқтага тикилган кўйи "миқ" этмай ўтираверарди. Афтидан, аёл бу феъл-атвори билан бошқа жойда ишлай олмаслигини, бўшаб кетган тақдирда эса эҳтимолки умуман бошқа корхонага киролмаслигини яхши англаб турарди, шу боис пенсия ёшига қадар ўзини қурбонликка келтириб бўлса ҳам бир амаллаб чидаб юришни ўз олдиға мақсад қилиб қўйганди.

Идорамизда аксарият Нигилист хонимдан ўзини

олиб қочарди. Ҳатто Ницше хола ҳам текин эшитгувчи топиш дардида бир неча бор жувоннинг йўлак охиридаги бадрафхона ёнида жойлашган, бир тараф деворини шўр босиб кетган хонасига уч-тўрт бор қадам ранжида қилди. Аммо аёлнинг кўзда ёш билан ҳамдард бўлиш ўрнига ўта совуққонлик билан "Яхши бўлибди... вақтида қутулибсиз-ку... Пишириб есин эрчангизни!.. Йўқолган пичоқнинг сопи олтин бўлибди-да!.. Барибир бу йил бўлмаса, келаси йили кетарди бирон ёш, диркиллаган, сочи калта манжалақининг олдиға!" қабилдаги серпичинг дашномлари суяк-суягидан ўтиб кетдию, қайтиб бу даргоҳға қадам босмади, хонимни кўриб қолганда эса ўзи биринчи бўлиб йўлни тескари соладиган бўлди.

Дарвоқе, собиқ раҳбаримиз ишдан бўшаганидан кейин ҳам кўп қаватли уйнинг саккизинчи қаватидаги уч хонали уйда яшайверганини эшитганимизда не-не ходимларимиз унга ачинишгани, яна қанчасининг томоқ тақиллатиб "Ана раҳбар! Ана хўжайин!" деб қўйишгани бор гап, фақат Нигилист хонимгина пинағини бузмасдан, гўё ўзига жуда яхши маълум ҳақиқатни айтаётгандай "Яширяпти! Ҳовлиларни босиб ташлаган!" деб тураверди. Ҳатто айрим ходимларнинг собиқ раҳбаримиздан хабар олишға бориб келганларидан сўнг онт ичиб шоҳидлик беришлариям Нигилистимизга чивин чаққанчалик таъсир қилмади: уларнинг ҳар бири билан алоҳида-алоҳида уришиб чиқадигандай алфозда чақчайиб, "Босиб ташлаган!" деб тураверди. Нима, ҳовли кўрпамидики, йиғиб, босиб ташласа? Агар чинданам ҳеч бўлмаса биттагина ҳовлиси бўлса эди, аввал яширган бўлса яширгандир-у, мана энди, пенсияга чиққанидан сўнг ётмасиди садарайҳон гуллаб ётган ҳовлида оёғини узатиб, хотинига ўчоқ-қозонда ош қилдири-иб... Йўқ, Нигилист хоним барибир заррача бўлсин ён бермайди, туллаган курка мисоли бўйинини олдинга чўзади: "Босиб ташлаган!" Тамом-вассалом!.. Ҳа, бундай хотинни уриб ўлдириб қўймаган ўша эрнинг ўзигаям, отасигаям минг раҳмат...

Ва-ниҳоят Шиғирчимиз. У бир ишқ бандиси, ҳаётнинг андиси, ҳижрондан юрак-бағри куйиб адо бўлаётган, бу дунёга сиғмай ўтаётган, укувсиз, турмушнинг биринчи мушти у ёқда турсин, енгилгина шапалоғига дуч келгандаёқ довдираб-эсанкираб, калавасининг учини йўқотиб қўядиган, шу ҳолиға яна тунлари ухламай, ўзича бир нималарни қоралаб ҳам юрадиган, шундан таскин топадиган дарвиш, ёши элликка яқинлашиб қолган бола эди. Унинг ҳаммадан берки-тадиган, ўзи ора-сира, яширинча ўқиб келганлиги эса йиғи ва уйқусизликдан қизариб кетган кўзларидан аён бўладиган битикларига баҳо бермоқ имконим хорижида, мен фақат Шиғирчимизнинг бу масалада бениҳоя ҳалол эканлигини билардим. Яъни, у ҳеч қачон бировнинг мисрасини ённки бутун бошли шиғирини ўзиники қилиб олмас, аввал "Фалончиники" деб, кейин ўқир, ҳатто одатда чойхонада, "қизиб олганидан" сўнг айтадиган "Мен шеър ўқийдирман, айтинг, ким каби? Зиёфатларда маст Дельвиг сингари" деган машҳур байтининг иккинчи мисраси Пушкинга тегишли эканлигини алоҳида таъкидлаб ўтиб кетишни ҳам унутмасди. Хуллас, ровийлар андоғ ривоят қиладурларким, талабалик йиллари андоғида Шиғирчининг бурчак-бурчакларда ўпичлар бериб юрган суюклиси унинг энг яқин

жўрасига тегиб кетади. Бундоқ кўшалок хиёнат зарбасидан адойи тамом бўлган Шиғирчини Мажнун янглиғ саҳроларга бош олиб чиқиб кетмоқ қасдидан бизнинг ишхонага берилган йўлланма қайтариб қолади. Барибир юрагини тузалмас аламли армон қиличи тилиб ўтган экан, ёш мутахассис “қалбидан сирқираб оқиб турган қоп-қора қон” билан – бу унинг мисраси, албатта – дўзах қийноқларини бошдан ўтказиб яшай бошлайди. Тенг-тўшларнинг, воқеадан воқиф бўлган ишхонадагиларнинг “Асл муҳаббат фақат ҳижронда бўлади. Агар ўшанга уйланганингда эди, икки ойдан кейин бир-бирларингни кўрага кўзларинг, отарга ўқларинг бўлмай қоларди. Кўп куйинма, бахтинг ҳали олдинда”, тарзидаги юпатишлари эса оловга мой сепгандай таъсир қилади, кўз ёшларига ғарқ қаҳрамонимиз титраб-қақшаганча “У... у бошқача эди... Энди унақаси учрамайди” деб тураверади. Билмадим, балки вақт даво топмас дардлар ҳам бўлар. Илло, фурсат ўтиб Шиғирчимиз уйланди, уч қизлик бўлди, аммо қорачиқларида қотиб қолган мунгдан халос бўлолмади, қандайдир тўлақонли, одамга ўхшаб кун кўриб кетолмади, мудом ниманидир кутиб, балки нимани кутаётганини ўзи ҳам билмасдан, баайни эртага ҳаёти буткул ўзгариб кетадигандек, шунда бари-барисига қўл силтаб, янги ҳаёт сари кетадигандек қандайдир ҳафсаласизроқ, қандайдир омонатроқ яшарди. Гарчанд озгина кайф қилиб олганидан кейин зиёфатларимизда улуғ шоирларнинг “Алвидо, ёр... Агар шу бало Қисматда бор бўлса алвидо...” ёки “Ҳаммаси тугади. Орамиз очиқ. Сўнг бор қўлларингни ўпаркан, пари, Шаънингга тўқийман мунгли бир қўшиқ, Тинглайман жавобин: “Тугади бари...” ёинки “Ҳаёт мендан аямади неъматларини, Не истасам,барин берди, ҳеч бир тонмайман, Фақатгина бир ғам ўртар юракларимни – Мен муҳаббат тақдиримдан мақтанолмайман” ва ёки “Мен сени шунчалар яхши кўраман, Аммо оғир-оғир ёққанида қор Ёнингда юрсам ҳам, нега, билмайман, У кирар қалбимга мунис, беозор” тарзидаги мунгли-мунгли битикларини кўзларида жиққа ёш билан мунгли-мунгли ўқиса-да, кўринишидан тақдирга тан бергандай туйилса-да, у барибир бир ишониб-бир ишонмай бўлса ҳамки Мўъжиза кутиб яшарди. Бу ёқда эса умр ўтиб борарди, умр...

III

Яна “в.б.”, ҳаттоки “в.в.б” раҳбарга қайтамыз.

Дарвоқе, таништирув маросимида унинг “в.б”ми, “в.в.б”ми эканлиги масаласи шундай усталик билан айланиб ўтиб кетилдики, биз уни тўлақонли раҳбар сифатида қабул қилдик; мазкур мақом салгина кейинроқ, илк ихтилофлару орқаворатдан мушт дўлайтиришлардан сўнг аён бўлди.

Дастлаб, табиийки, янги раҳбарнинг соясига салом бериб, қават-қават кўрпача соладиганлар қатлами пайдо бўлди. Ўша пайтлари бу гуруҳга кейинчалик Безбет Аламзадага айланган Безбет раҳбарлик қиларди. Лофи билан айтганда худди биров атайлабдан уни бир уриб, ерга михлаб қўйгандай бўйи уч, ҳа, ана, биздан кетса кетсин, нари борса тўрт қарич, шу ҳолида плюс тўртинчими-бешинчи кўзойнак тақадиган, қабарик линзалар ортида кўзлари одамнинг этини жунжиқтириб юборадиган даражада ваҳимали кўринадиган, заҳил

юзли Безбет узоқ йиллар ўзининг юлдузли онларини сабр билан кутиб келган эканми, алоҳа даври келганини ҳис қилди чоғи, бандилиқдан озод бўлган букри жин мисоли янги раҳбарга ўлиб-тирилиб хизмат қилишнйам, тўрт букилиб хушомад қилишнйам жуда ўринлатди. Ҳар бир ходимнинг қандай оёқ олишидан тортиб, ким билан яқинлигигача, иш маҳали нималарни гапиришигача, юмушдан кейин кимлар билан учрашишигача, ҳатто нималарни орзу қилишигача – буларни қандай билиб олган у ғаддор, ақл бовар қилмайди – бари-барисини оқизмай-томизмай хўжайинга етказиб турди. Ишқилиб, бу ўлиб-тирилиб қилинган саъй-ҳаракатлар бесамара кетмади: тез орада “в.б.”ми, “в.в.б”ми раҳбар томонидан суяк ирғитилди: Безбет муассасамиз касаба уюшмаси Раиси бўлиб олди. Жамоатчилик асосида. Ў, энди у кунлар... Безбет ходимларни эшик ёнида автомат билан кутиб олиб, автомат билан кузатиб қўймади, холос. Неча йиллар давомида кўнглининг туб-тубида йиғилиб юрган фасод бирдан юзага қалқиб чиқдими ёинки ўзининг бўйидан эзилиб, “Ҳап сенларними! Ҳали ҳаммаларингнинг кунларингни кўрсатаман, дарозлар!” деб юрган эканми, бир юмалаб раҳбарча бўлиб олган Безбет ҳақиқатан ҳамманинг кунини кўрсатди. Бўйини алоҳида таъкидлаб кўрсатмоқчидай мудом пошнаси резинка ясси пойабзал киядиган, шунданми, хонама-хона сассиз юришни боплайдиган Раис ўзининг асосий вазифаси қўл остидаги меҳнаткашларнинг кўнглига ваҳима, ғулғула солишда деб билар ва бу миссияни ўта шафқатсиз даражадаги маҳорат билан адо этарди. Чунончи, ердан чиққандай ё осмондан тушгандай тўсатдан бирон ходимнинг шундоқ тепасида пайдо бўладиган ва шусиз ҳам довдираб қолган ҳамкасабамизни баттар эсанкиратиб, илондай вишиллаганча сўроққа тутишни-ю, жавобини эшитмасликни, кейин эса дарҳол умумий йиғилиш чақириб, мажлисда ҳам ҳеч кимга сўз бермасдан ўша бечоранинг пўстагини қоқишни боплайдиган, расмий тарзда баённомага киритиладиган “охирги огоҳлантириш” эълон қилган маҳали лаззатдан қабарик кўзлари сузилиб кетадиган Безбетдан кўпчилик юрагини олдириб қўйганди. Ўзим кўрганман, бора-бора не-не ходимларимиз, улар орасида неча йиллик тажрибага эга мутахассисларимиз ҳам бор эди, Безбет яқинлашса бас, ёнларида совуқ илон пайдо бўлгандай қўрқувга тушиб, дир-дир титрайдиган бўлишди.

Табиатидаги қурумсоқлиги, майдакашлиги боисми, принтерга ишлатилиладиган қоғозни ҳам битталаб, минг шиква-шикоят аралашган миннат билан санаб, тавбанга таяб, бунгаям қаноат ҳосил қилмай, ёнидан қўймайдиган қалин журналига имзо қўйдиргандан сўнггина берадиган, кейин эса айна ушбу қоғозларнинг орқа томонидан ҳам тўла-тўқис фойдаланишларини эринмай назорат қиладиган Безбет бир куни эркаклар бадрафхонасида кимдир маълум мақсадлар учун олиб кириб, сўғин ишлатмасдан ташлаб кетган оппоқ қоғозни кўриб қолади-ю... Бўлди жанжал, бўлди тўполон. Ишхонамизнинг ҳар битта эркак ходими Раис томонидан “Нонкўрлик!” дея қатъий баҳоланган бу ишни ўзи қилмаганлигини билдириб, тушунтириш хати ёзиб берди. Айтишларича, Раисимиз худди шундай мақсадда, яъни “из тушмаган оппоқ қордай” қоғозни

унинг тасарруфидаги идора ожизалари ҳалигиндай мақсадларда, хўш, дейлик, манзилсиз тарзда ишлатиб юбормаётганмикин деган хавотирда аёллар бадраф-хонасига ҳам бир-икки бурун суқиб кўради, аммо тасодифан устига келиб қолган баҳайбат етакчи мутахассис Маша хола уни қилтириқ бўйнидан маҳкам чангаллаганча, касал жўжадай чийиллатиб кўтариб, “Сексуалний маньяк!” дея уч-тўрт қадам нарига отиб юборгачгина бу машғулотини бас қилади. Тўғри, раҳбарчамиз Маша холанинг ўзига тақаган лақабидан бир муддат ғурурланиб, гўё аслида ҳам ўзи шунақа одамдай учраган аёлга кўзларини ола-кула қилиб қараб юрди. Бироқ минг чирангани билан бу мавқега эриша олмаслигини ўзи ҳам англади шекилли, охири бу машғулотини бас қилиб қўя қолди.

Безбетнинг мантиқан изоҳлаб бўлмайдиган ажаб-товур одатлари ҳам бор эди. Раҳбарнинг ишдан кейин кечки саккиз-тўққизгача тўрт рақамли ҳукумат телефониға қандай садоқат билан, ҳаттоки кабинети тўридаги бадрафхонаға шамоллаб келишга ҳам чиқмасдан – худо кўрсатмасин, худди шу пайт телефон қилиб қолишса-чи! Иштонини кўтармасдан чопиб чиққан тақдирда ҳам улгурмай қолиши мумкин ахир! – термулиб ўтиришидан бохабар Безбет ички телефонға мана шундай мўлтираб қараб ўтиришни ўзига касб қилиб олди. Майли, билганини қилмайдими, аммо Безбет то ўзи кабинетни тарк этмагунча барча ходимлар иш ўрнида ўтиришлари лозимлигини шарт қилиб қўйди. Буйруқ билан. Бўйсунмаганлар... хуллас, аризасини ёзишлари мумкин, шу куннинг, йўқ, шу соатнинг ўзидаёқ. Ана томошаю, мана томоша! На илож, чидаймиз-да, кўпга келган тўй. Қилайин десангиз иш йўқ, газета-пазета ўқиб ўтирайин десангиз – кўрқасиз: сира кутмаган маҳалингиз Раис қанотлари ёзилган ваҳший калхат мисоли бошингизда чарх уриб қолиши ҳеч гап эмас. Қачон катта раҳбар кетади, кейин Раис. Ана шундан кейингина нарсаларни йиғиштира бош-лашингиз ва яна ўша қалин журналға фалон соат, пистон дақиқада кетаётганингизни ўз қўлингиз билан қайд этиб, имзо қўйишингиз лозим. Тонг саҳарда Безбетнинг ўзи, худди сиз унинг арпасини хом ўриб кетаётгандек афтини буриштирганча эшик олдида яна ўша “қора дафтар” билан кутиб олади: яна “дастхату имзо”, бу сафар ўз қўлингиз билан ишга қачон келганингизни белгилаб қўясиз. Соат роппа-роса тўққизда журнал ёпилади, шундан кечикдингизми, тамом, дод-войингизни биров эшитмайди, Безбетнинг шахсан ўзи хузурига чорлаб, ярим соат-қирқ дақиқа сасийди, иш ва иш вақтининг дахлсизлиги, ҳатто муқададаслиги хусусида минғирлаб қайта-қайта маъруза ўқийди, кечикканингиз сабабини сўрайвериб одамни сил қилиб юборади; биронта гапингизга ишонмайди, биронта сабабни тан олмайди; на тўйни билади, на маъракаи. Раисга денг, на касаллик варақаси ўтади, на шифокорнинг маълумотномаси, “Мен бунақанги туфта қоғоздан керак бўлса элликтасини олиб келиб беришим мумкин, лекин бу ишни қилмайман, нега?” дейди киприк қоқмайдиган баҳайбат кўзларини сизга тикиб. Ўзингизни оқлаш учун бир нималарни ғўлдирайсиз, “фидойи раҳбарсиз”, дейсиз, пўлатдай мустаҳкам соғлиғига ҳавас қилган бўласиз (“Э, худо, ёлғонни ўзинг кечир!”), ишга садоқатига тан берасиз, хуллас,

иш керак экан, хушомад қиласиз, айбингизни тан оласиз. “Сизда масъулият деган нарсанинг “эм” ҳарфи ҳам йўқ, – дея суҳбат ибтидосига қайтади Безбет. – Чунки...” Яна пластинка бошидан бошлаб айлана бошлайди. “Дод” дед юбормаслик, қаршингизда дамо-дам юпқа лабларини ялаганча, сизни маънан эзиб, тамомила иродасиз касга, итоатдаги ижрочига айлантириб ташламоқчи бўлаётган Безбетни дунёдаги энг ифлос сўзлар билан сўқиб ташламаслик учун тишларингизни бир-бирига шу қадар қаттиқ босасизки, улар синиб кетгудай бўлади; ўз-ўзидан мамнунлиги барқ уриб турган захил башарани калтаклаб ташламаслик учун муштарингизни шу қадар қаттиқ сиқасизки, улар қисирлаб кетади... Одатда, “тарбиявий соат” тугагандан сўнг Раиснинг кабинетидан бир лаган лойдай бўшашиб, бор қувватингиздан айрилиб чиқаркансиз, яна бир бор бундай мулоқотга учрагандан кўра идора ёнида тонг оттириб бўлса ҳам ишга вақтида келганим маъқул деган узил-кесил қарорга келасиз. Шуниси беҳроқ...

Зўрданам зўр чиққанидан кейин, биринчи зўр думини қисиб қолавераркан. Безбет Раисимиз ҳатто Нигилист хонимни ҳам тавбасига таянтирди. Шўрлик аёл болаларини спорт ёки мусиқа мактабига олиб бориш учун тиз чўқиб жавоб сўрарди ҳисоб. Шунда-ям Раисимиз таслим бўлмасди: “Сиз ишдан жавоб сўраб кетсангиз-у, йўлда бир нима бўлиб қолса, мисол учун сизни машина уриб кетса, ким жавоб беради?.. Йўқ, шопир эмас, мен. Мен. Менга шу керакми, а? А?..” Ўзим кўрганман: ақалли бир соатга ҳам жавоб ололмаган Нигилист хоним Раиснинг хонасидан қон-қон йиғлаб чиқар ва телефонға ёпишиб, оз сонли таниш-билишларига ялиниб-ёлворишга тушарди: “Ўтинаман... қўлингиз бўлай... ҳамма кирларингизни ўзим ювиб бераман... уйдаги пардани ола қолинг, менга керак эмас... фақат... фақат сездирманг, силталаманг боламни... Ўзим келдим, денг, ўз ихтиёрим билан келдим, денг, ойингга ўзим телефон қилдим денг... Яхши кунларингизда хизматингизни қилай...” Булардан ҳам ёруғлик чиқмаган тақдирда эса аёл титраб-қақшаб “бу одам”га кўнғироқ қиларди: “Нима бўлсаям улар дарсдан қолмасликлари шарт! Шарт! Ахир уларам бу одамнинг болалари-ку...” Болаларнинг дарсни қолдириши эҳтимоли жувон учун чидаб бўлмайдиган даражада фожиа, охирзамон эди.

Бундай кунлари Нигилист хонимнинг вужудигина иш столида ўтирар, адойи тамом бўлган, қариб кетган беҳис вужудигина хонама-хона судралиб юрар, руҳи-қалби эса болаларининг ёнида, спорт ёки мусиқа мактабида бўларди. Ўзим кўрганман: шундай азобли кунларнинг бирида йўлақдан ўшшайиб ўтаётган Раисни кўриб қолган Нигилист хоним юзига сув сачрагандай бирдан сесканиб кетди, ўрнидан отилиб туриб Безбетга шу даражада нафрат ва ғазаб билан боқдики, чин сўзим, айна сонияда бу аёлнинг қўлида пичоқ бўлганида эди, ҳеч иккиланиб ўтирмасдан уни Раиснинг қорнига шартта тикиб олган бўлар эди. Йўқ, мана, ахийри онг юракдан устун келди ва балки кўзининг оқи-қораси бўлган зурёдлари келажагини ўйлаган Нигилист хоним шоша-пиша нигоҳини куйига тикди...

Тўғри, қачонлардир бир пайтлар Безбет билан бир хонада ўтирган, бирга иш бошлаган Шигирчи тобора ҳукмдорлик мазасидан тотиниб, ҳаддидан

ошиб бораётган Раиснинг ҳузурига киришга, айрим масалаларни ётиги билан тушунтиришга уриниб кўришга ўзида маънавий ҳуқуқ бор деб ўйлади ва охир-оқибат шундай йўл тутиб ҳам кўрди. Ўрни, катта ака, деди Шиғирчи эҳтиром билан, жуда улғу-улғу ишлар қилаяпсиз, ғайратингизга ҳаммамиз тан бераймиз, бунданам юқори вазифаларга муносиб эканлигингизга ҳам ишонч ҳосил этаяпмиз; айна пайтда, кичкина бир мулоҳаза бор эдики, океан ортида олиб борилган айрим илмий тадқиқотларга кўра, эрталабки соат тўққиздан кеч олтига доғур иш ўрнида бўлган ходимнинг меҳнати самарали ҳамда сифатли бўларкан, шундан кейин, айниқса соат саккиз-тўққизгача жойида қадалиб ўтирган ходим эса ҳам жисмонан, ҳам руҳан чарчаркан, табиийки, бундай ҳолда эртанги ва ундан кейинги кунги ишларда на унум бўлади ва на барака; ижодкорлик ва изланувчанлик борасида-ку, гапириб ўтирмаса ҳам бўлади. Шундай экан, катта ака, агар руҳсат этсангиз, сиз билан – қонун доирасида албатта – ходимларингизга озгина эркинлик бериш масаласини муҳокама қилайин деган ниятда...

Гап шу ерга келганда ҳалидан буён қовоғини уйиб ўтирган Безбет собиқ ҳамхонасига чақчайиб қарайди, “Эркинлик?” деб сўрайди мазахомуз, сўнг бош бармоғини иккала бармоғи орасига тикади ва шартта Шиғирчининг бурни тагига олиб келади: “Мана сенга эркинлик!”. Изза бўлган, иссиғи чиқиб кетган Шиғирчи шу заҳоти иккинчи хужумга рўбарў бўлади – Раис ғаладондан қалингина ҳужжатни олиб, гўё тит-питини чиқариб ташламоқчидай уни аёвсиз силкитаркан: “Бизда иш не нормированный! Не нор-ми-ро-ван-ний! – дейди бўкириб. – Кимга ёқмаса, ана, катта кўча. Ҳеч кимни мажбурлаб ушлаб турганим йўқ, ушлаб турмайман ҳам! Даже сениям!”

Ер билан битта бўлган Шиғирчи энди ўрнидан туриб, бу ердан тезроқ қорасини ўчиришга чоғланаётган маҳал учинчи, ҳал қилувчи зарбага дучор этилади – Раис кўрсаткич бармоғи билан шифтга ишора қилади ва ҳатто ҳафтафаҳм одамга ҳам аён маънодор оҳангга садо беради: “Бу гапни ўзларига айтишим керак! Ҳозироқ!”

Кабинетдан ўқдай отилиб чиққан Шиғирчи уч-тўрт кун ўзига келолмай, нимадандир хавфсираётгандай атрофга кўрқиб-пусибгина аланглаб юрди.

Дарвоқе, Безбет бу қуролини қачон ишлатишнинг роса ҳадисини олган эди. Пайшанбалик паловлар ҳам барҳам топиб, кунимиз ора-сира чақириб қолинадиган ошларга қолган эди. Бир куни шундай наҳорги ошлардан бирида Безбет билан бир столда ўтириб қолдик. Сал кечроқ келган эканмизми ё тўй эгаси мўлжални нотўғрироқ олганими, балки хизмат яхши йўлга кўйилмагандир, ишқилиб, таомни бир муддат кутиб қолдик. Шунда, раҳбарнинг олдида жимгина ўтириш лозимлиги ёдидан чиқдимми ёки ҳадеб ҳўриллатиб чой ичавериш жонига тегдимми, ҳайтовур, кутилмаганда Орзуманд (биз бу банда хусусида куйироқда тўхталамиз) ҳозирги гуручларнинг димланганда шишмаётганидан нолиб қолди. Гапига қараганда, аввал икки коса гуруч солса қозони тўлиб кетаркан, энди эса уч коса солишга мажбур бўлаётган экан. Бекорчиликда бу ҳам гап-да, деган ўйда биз ҳам бу мавзунини давом эттирдик. Ҳа, дезвира ҳам аввалгига ўхшамайди, “Аланга”

дегани чиққан, ҳар қанча сув солсангиз ҳам оловда куйдириб олингандай шишмай тураверади; тунов куни менга “хоразм гуручи” деб сотганлари асли шу атрофда етиштирилган жайдари навга ўхшайди, аввалги хоразм гуручларига ўхшамайди... ва ҳоказо.

Билмадик, жим ўтирмаслик, ҳангомани улаш учунгина айтилаётган, бу гапларда қандай тағмаъно бор экан, бироқ кутилмаганда ранг-кути ўчиб кетган Безбет Раисимиз шартта ўрнидан турди-да, кўрсаткич бармоғини кўкка бигиз қилганча: “Мен бу гапларни ўзларига бориб айтишим керак”, дедию, шипиллаб кетди-борди. Анграйиб қолавердик.

Ахийри шерикларимиздан бири шифтга ишора қилиб, “Камера” деб шивирлади. Биз кўз остидан бир амаллаб теллага қарадик. Дарҳақиқат, шифтда, қандил ёнида яшил шишагами, чироқками ўхшаш нимадир йилтираб турарди. Биз ҳали ўзимизга келиб олмасимиздан бурун яна бир шеригимиз ошиғич ўрнидан турди ва бўйинини чўзиб ўша ёққа қараганча бурро-бурро қилиб: “Мен Фалончи Пистончиевичнинг бу ерда бўлаётган гап-сўзларга алоқам йўқ”, деди ва хайр-хўшниям насиё қилганча шартта жўнаворди.

Ноқулай аҳволда қолдик. Ҳатто Орзуманднинг шоша-пиша “Келинлар, уят-уят гаплардан гаплашайлик” деган одатдаги таклифини киритиши ҳам бу ўнғайсизликни бартараф этолмади.

Ош олиб келишди, аммо ўша куни биз ош емадик, ош бизни еди...

Хайрият, бўлимимизда чирсиллаб турган асабий муҳит узоқ давом этмади: яширин дуоларимизу илтижоларимиз ижобат бўлдими, кутилмаганда Безбет Раисимиз қовун тушириб кўйди.

Ўша пайтлари ишхонамиз яқинидаги қаҳвахонада дунганлар ғалати усулда пиширадиган балиқ машхур бўлиб кетганди. Таомнинг номи қовурилган балиғ-у, аммо зўлдир шаклида, баайни эрта кўкламда териб олинган пишган тутдай, яна денг, қилтиғи йўқ, оғизда эриб кетади.

Хуллас, “в.б”ми, “в.в.б”ми раҳбаримизнинг уйига нозик ҳам гапми, ўта нозик меҳмон келадиган бўлиб қолибди. Табиийки, бизнинг Безбет Раисимиз елиб-югуриб хизматда бўлган ва қатор топшириқлар қаторида қовурма балиқдан келтиришни ҳам зиммасига олган.

Тўкин-сочин дастурхон атрофига ўтирганлари маҳал ўта нозик меҳмон алламбало идишда турган балиққа ишора қилган ва нозик жилмайиш ила лутф этганки: “Бу мўъжизанинг муаллифи ким?”. Кўрмаганининг кўргани курсин-да. Бизнинг Раис ҳам камтаринлик ила “Дунганларнинг қаҳвахонасидан олиб келдик”, деса бўларди. Аммо хўжайини ёнида янада кўпроқ обрўга эга бўлиб қолиш истагида ёнаётган Безбет шоша-пиша: “Сиз учун ўз қўлим билан тайёрладим. Шуни тайёрлаш учун кечаси билан ухламай чиқдим”, дейди. Ҳозиргина жилмайиб турган ўта нозик меҳмон бирдан жиддий тартади, сўнг алланечук совуқ оҳангга: “Мен одамларнинг ўзим учун бунчалик овора бўлишларини истамайман. Умуман, миннатли балиқдан қаттиқ нон яхши”, дейди ва дастурхондан бир бўлак нон олиб оғзига солгач, фотиҳа қилишга, ўз маконига қайтиб кетишга шошади, мезбоннинг ялиниб-ёлворишларига қулоқ осмайди...

Ноилож ўта нозик меҳмонни кузатиб келган “в.б”ми, “в.в.б”ми раҳбар бутун ғазабини Безбет Раисга сочади...

Раис эртаси куниёқ ўз ихтиёрига кўра амалидан кетди. Аммо бироз хўжайинлик қилиб, мазахўрак бўлиб қолган эканми, Безбет курсисига қайтадан жойлашиб олиш учун роса ўлиб-тирилиб ҳаракат қилди, катта хўжайиннинг ҳузурига зир қатнади, у ердан ҳар сафар орқасига ўхшатиб тепки еб қайтавергач, орага не-не одамларни қўймади. Ахийри тоқати тоқ бўлган хўжайин икковлон ёлғиз қолган маҳал “Агар яна воситачи ёки элчи жўнатадиган бўлсанг, бира тўла думингни тугаман!” дея ўшқириб берганидан сўнггина Безбет мақсадга эришишнинг бу усулидан воз кечиб, бошқача йўлдан боришга қарор қилди. Безбет атрофига ҳамфикрларини тўплай бошлади, айримларни эса келгусида амалга кўтариш ваъдаси билан ёнига чақириб олди. Хуллас, асли Безбет раҳбарчамиз тез орада Аламзада Безбетга айланди-қолди. Унинг эс-ҳуши нима қилиб бўлса ҳам хўжайинни йиқитиш ва ўша оҳанрабоси бор курсига қайта жойлашиб ўтириш эди. Бир ўтириб олса бас, бу сафар уни ҳеч ким силжитолмайди, энди тажрибаси мўл, унча-мунча рақибни писанд этмайди. Мана шу катта мақсади йўлида Безбет Аламзада собиқ қўл остидаги ходимларининг ўзига истехзоли боқишларига ҳам, унга эшиттириб “от айланиб қозиғини топди” қабилида учирма гапларига ҳам бетининг терисини янада қалин қилган кўйи чидаб келарди. Муҳими – мақсадига етиб олса бас. Мақсад воситани оқлайди. Ғолибларни суд қилмайдилар. Безбет Аламзада ҳатто чекроққа чиққан маҳали орқасидан етиб келган Нигилист хонимнинг “Ўл бу кунингдан, жинқарча! Ўзинг аяган туалет қоғозидан фарқинг қолмабди-ку, сениям ишлатиб бўлиб, отиб юборишибди-ку!” деган аламли ҳақоратини ҳам ичига ютди, боплаб ўч олиш фурсатини кейинроққа, яна амалдор бўладиган даврига сурди: “Ҳали ҳамманг кўрасан мендан, ҳамманг!.. Сен биринчи бўлиб... Сен...”

Ишхонамизда узоқ йиллардан буён яна бир киши меҳнат қилардики, бу зот хусусида алоҳида тўхталиб ўтмасак бўлмас. Бу – ўзининг яхши одам эканлигини жуда яхши биладиган Яхши Одам эди.

Мудом қуюқ мўйлови тагидан тилла тишларини йилтиратиб намойиш қилганча илжайиб турадиган бу бандани бир, икки, уч кўрган киши дунёдаги энг бахтли инсон шу бўлса керак-ов, деган тахминга бориши тайин эди. Бу тахминнинг аллақачон кўпчилик, ҳаттоки ишхонамизнинг аксарият ходимлари томонидан мутлоқ ҳақиқат сифатида эътироф этилиши ҳам бор гап эди. У ҳақида гап кетганда одатда аввал ягона ташхис янградди: “Яхши Одам-да”. Сифатлар эса кейин айтиларди: “Чумолигаям озор бермайди бечора... Ўйлагани савоб иш... Билимдон... Меҳрибон... Куйинчак... Ҳамма билан хушмуомала... Бировнинг дардини эшитса, юраги оғриб қолади... Кў-ўп ўқийди... Кў-ўп нарса билади... Бировнинг сирини ўлақолсаям бошқага ошкор қилмайди...”

Ваҳоланки, гарчанд анча йиллар шундай чўпчакларга сидқидилдан ишониб яшаган, Яхши Одамни ғойибона бошимга кўтариб юрган бўлсам-да, – илло, ошкор этилган ҳурмат-эҳтиром ўз оҳорини йўқотади,

туссизлашади, деб ҳисоблайман – унинг аслида кимлигини ишхонада фақат мен билардим. Ҳа, ҳаёт ҳақиқати бу: ўзининг яхши одам эканлигини билган яхши одамдан кўрк.

Ўшанда... Яхши Одам билан бир хонада ишлаб ўтиргандик. Шундай инсон билан бир ҳаводан нафас олиш бахтидан масрур ҳолда эдим, юмушим ҳам кайфиятимга мутаносиб тарзда жадал илгарилаб кетаётганди. Хонага ёши тахминан қирқлардан ошган, сўлғин аёл кириб келди. Табиийки, Яхши Одам дарҳол ўрнидан туриб аёлни Яхши Одамга хос иззат-ҳурмат билан кутиб олди, журнал столи ёнидаги юмшоқ курсига ўтқазди, мени хижолатларга солган кўйи меҳмонга бир пиёла чой узатишни ҳам унутмади ва ана шундан сўнггина мулойимлик билан ташриф сабабини сўради: “Келинг, синглим”. Бундоқ самимий муомалани кутмаганми, аёл аввалига сал эсанкираб ҳам қолди, кейин, ўзига келгач эса тутила-тутила, қизариб-бўзариб... Шиғирчимизни сўради. Шўъбамизнинг етакчиси сифатида Шиғирчини қайгадир хизмат сафарига юборган Яхши Одам мулойим жилмайган кўйи иккинчи саволни берди: “У кишига бирон хизмат бормиди, синглим?” Камтарликни қаранг, “менинг қўл остимдаги ходимга” ёки оддийгина қилиб “Шиғирчига”га демади, “у кишига” деди. Аёл тўлиб турган эканми, бирдан йиғлаб юборди ва кўз ёшлари аралаш энтикиб-ҳиқиллаб, ўта чалкаш тарзда, бири тоғдан, иккинчиси боғдан келган жумлалар билан пойинтар-сойинтар тарзда гапириб кетди... Хуллас, агар бу ҳаяжонли доводиашларнинг барча ортиқча ўринларини олиб ташлаб, мухтасаргина ҳолига келтирганимизда шу нарса аён бўлдики, аёлни эртага оғир, аниқроғи деярли умидсиз операция кутаётган экан. Шунга, аёл имкон топиб, бир пайтлар ўзи институтда бирга ўқиган Шиғирчи билан кўришмоқчи (“видолашмоқчи” деса тўғрироқ бўлар) экан. Дарҳол англадим: қаршимда Шиғирчининг талабалик йилларидаги суюклиси ўтирарди. Ўша, бурчак-бурчакларда Шиғирчига ўпичлар бериб юргани ҳолда таълим адоғида унинг энг яқин жўрасига тегиб кетган суюклиси... Аёл йиғлашдан тўхтаб, ора-сира энтикиб қўяётган маҳалгина бошимни кўтариб, бемисл азоб-уқубат, изтироб, пушмонлик аралаш ўкинч ва айни пайтда ҳеч бўлмаса ҳаётининг сўнги дамларида нимагадир журъат қилганлиги, ҳар қанча шармандалик ботқоғига ботирмасин, ҳар қанча лаънату қарғишларга мустаҳиқ этмасин, энди бу шахдидан қайтмаслиги сезилиб турган кўзларга оний сонияга қарай олдим, холос. Сўнг мен биринчи бўлиб кўзларимни олиб қочдим. Ё раббий, мен буларнинг барини англашдан бурун ҳис қилдим. Зеро қаршимда елкасига урилаётган ажалнинг совуқ нафасини сезгани ҳолда эҳтимол ҳаётида илк ва сўнги бор телбавор қадам қўяётган, дорил фанодан дорил бақога шу кунга қадар дарди дунёсини қоронғи қилиб келган армон азоби билан кетмасликни ихтиёр этган Аёл турарди. Муаллифи ёдимда йўқ, аммо роса топиб айтилган ҳикмат бор: аёл барибир муҳаббат жасорати борасида эркақдан устун туради. Билҳақиқат, шундай...

Шубҳасиз, Яхши Одам мендан бурун аёлнинг аҳволини тушунди ва мулойим гаплар билан албатта Шиғирчини топишини ва шифохонага йўллашини айтиб, аёлнинг вайрона кўнглига умид ниҳолларини

эка бошлади. Бу қадар меҳрибонликдан кўзларимга ёш келди, ҳеч чидай олмасдан йўлакка чиқдим, самимий мулоқотга халал бермай деган ўйда ҳовлига ўтиб, ярим соатга яқин бемақсад тентиб юрдим.

Қайтиб хонага кирганимда Яхши Одам кунт ва ихлос билан ишлаб ўтирарди. Яхши Одамга қараб миннатдорона бош ирғаб, жилмайиб қўйдим, бунга жавобан Яхши Одам ҳам худди шундай қилди. Яйраб кетдим. Мана ҳақиқий эркакча суҳбат. Мен минғирлаб “Аёлга қандай ёрдам бердингиз?” деб сўраб ўтирмадим, Яхши Одам ҳам ўзининг яхшилиги тўғрисида ҳижжалаб гапириб бериш ноқулайлигидан халос бўлди.

Олам гўзал...

Кўнглимни сал хира қилиб турган ҳолат Шиғирчи билан аёлнинг кўз ёшларига ғарқ бўлиб видолашишлари эди, албатта. Бироқ бу тақдир, биз бандаларнинг кўлидан нима ҳам келарди. Балки шундан кейин Шиғирчимиз қайсидир шоир қон билан ёзган “Ишонман, бу айрилиқнинг Висоли бор олдинда ҳали” деган сатрларини ўқишга ўтар. Балки шундан кейин Шиғирчимиз ҳаётга бошқача кўз билан қарай бошлар. Балки...

Шу кайфият таъсирида эртаси кун ора-сира Яхши Одамга миннатдорона боқиб қўйган кўйи кечгача сарғайиб Шиғирчини кутдим. Нимагадир у келмади. Наҳот учрашув шунчалик чўзилиб кетган бўлса деган гумонда ишдан чиқиб, шифохонага бордим. Қабулхонада аёлнинг операция столида вафот этганини айтишди. Кўнгил сўраб қўяй деган ниятда Шиғирчига кўнғироқ қилсам... у ҳали ҳам сафарда юрган экан. Нимагадир аёл қаҳида гапиролмадим.

Эртаси кун Яхши Одам одатига кўра мени қуёшдай чарақлаб кутиб олди. Минг истиҳола билан воқеани айтдим. Яхши Одамнинг бир туки қилт этмади. Аксинча, меҳрибонлик билан елкамдан қучиб олиб, самимий оҳангда тушунтирдик, “Укажон, сиз ҳали ёшсиз, ҳаётни билмайсиз, тажрибангиз кам. Мен узоқ йиллик ҳаётим давомида бир ҳақиқатга қаттиқ ишонч ҳосил қилганман: аралашмаслик, аралашмаслик ва яна аралашмаслик. Яъни, нейтраллик. Мана шу менинг ҳаётим позициям. Тўғри, кеча аёлнинг гапи менга қаттиқ таъсир қилди, ҳатто юрагим ачишиб оғриб кетди, иккита валидол ҳам еб олдим, лекин мен ўз принципимдан оғишмаган ҳолда бу ишга аралашмасликни маъқул кўрдим. Нега? Хўп, бегона бир аёлга ачиниб, шоша-пиша Шиғирчини чақирдим ҳам дейлик. Лекин Шиғирчининг кўз очиб кўргани-чи? Фарзандлари-чи? Нега энди уларни ўйлашмаслигим керак? Уларнинг айби нима? Қолаверса, Шиғирчининг ўзи-чи? Унинг кўнглини вайрон қилишдан муддао не? Демак, бир кечта жимгина туриш керак, вақт ҳаммасини ўз ўрнига қўяди”. Мен ҳеч нарсани тушунмадим. Шу боисдан, вақт ҳамма нарсани ўз ўрнига қўйиб бўлганини, жувон кеча вафот этганини айтдим. Яхши Одам кўзларига ёш олди, пичирлаб дуои фотиҳа қилди, “Жойи жаннатда бўлсин”, деб қўйишни ҳам унутмади, шундан кейин ғамгин оҳангда деди: “Яратганинг иродаси. Ўзи берган, ўзи олади... Бунини Шиғирчига айтмай қўя қолайлик, ўзи эшитиб қолса бошқа гап...” Шиғирчига нима ҳам дердим, қайси юз билан айтардим? Индамадим. Аҳволимни сезди шекилли, Яхши

Одам қимматли маслаҳатини берди: “Бошимдан ўтган, тушунаман, оғир. Сиз яхшиси овлоқроқ жойга, мисол учун ҳожатхонага ўтинг-да, ўзингизни қаттиқ силталаб ташланг. Шунда вужудингизга ёпишиб олган барча ташвиш-қайғулардан, кераксиз муаммолардан фориф бўласиз. Ўзиям онадан қайта туғилгандай бўласиз...”

Ўзим кўрардим: шу воқеадан кейин ҳам Яхши Одам ҳар кун яйраб-яшнаб, чиндан ҳам онадан қайта туғилгандай табассумларга кўмилиб кириб келарди, ҳамма билан иссиқ-иссиқ сўрашиб чиқарди, аёлларга хушомад қилиб қўйишни ҳам унутмасди, шундан сўнггина янада шодмон, ўз ҳаётидан мамнунлик ифодалари шундоққина юзида барқ уриб турган ҳолда ишга ўтирарди. Бир кунда неча марта овлоққа, мисол учун ҳожатхонага ўтиб, ўзини силталаб ташлар экан бу банда?..

Биринчи имконият туғилиши билан бошқа хонага ўтиб кетдим. Бундан воқиф бўлган Яхши Одам кўп афсус чекди, келиб маҳкам қучиб қўйди, елкаларимга шапатилади, бўйнимни уқалади, менга жуда ўрганиб қолганини, гарчанд бир бинода ишласак-да, барибир соғинишини бот-бот такрорлади, шундан сўнг қандай бахтиёр чехрада кирган бўлса, шундай чехра билан хонадан чикди. Ҳамкасбларим ҳайрат билан бошларини чайқашди: “Нақадар буюк-а бизнинг Яхши Одам! Қаранг, сиздай бир... оддийгина одамни ҳам ҳам атай ўзи келиб зиёрат қилиб кетаяпти, бўлмаса шу гапларни коридор-поридорда лутф этса ҳам бўларди-ку. Йўқ, шахсан ўзи келади, шахсан ўзи айтади, шахсан ўзи ҳурматиинг изҳор этиб кетади... Гап йўқ лекин... Шу одамнинг хотинининг армони бормикан...”

Ваҳолаки мен Яхши Одамдан кўрқиб қолганим. Уни кўрсам бас, ич-ичимдан қалтироқ турарди... Ҳатто Безбет Раис ҳам мени бунчалик кўркувга солмасди...

Техникадан сал-палгина хабари бор киши аксарият жиҳозларда етакловчи ва етакланувчи механизмлар бўлишини билади, албатта. Хуллас, идорамиз Муовини мана шундай етакланувчи механизмлар сирасига кирарди. На бирон-бир ташаббус кўрсатадиган, на бирон ишни мустақил ҳал қиладиган Ўринбосар бир умр етакланиб юришга эҳтиёж сезадиган ижрочилардан эди. Раҳбарлар алмашарди, Муовин қолаверарди. Энг асосийси, Муовинда ҳар бир раҳбарнинг талаб-истакларига, хоҳиш-иродасига тўла-тўқис бўйсунуш салоҳияти бор эди. Ўринбосар гўё юмшоқ пластилин эди, ҳар бир раҳбар ундан ўзига керакли шакл-шамойилни ясаб оларди. Айни пайтда ўлғудай кўрқоқ ва эҳтиёткор Ўринбосар моддий масалаларга аралашмасликни афзал кўрарди, имзо ҳуқуқидан бир йўла ва бутунлай воз кечганди, шу сабабли энг оддий буйруқ ёинки тўлов қоғозини кўтариб бошлиқнинг ҳузурига йўрттарди. Муовин бирон мутахассисни ишга ололмасди – бошлиқнинг оғзига қарарди, ҳатто фаррошнинг ҳам ишдан бўшатоилмасди – яна муте тарзда бошлиқнинг амрини кутарди. Хуллас, Муовин – ҳокимиятсиз ҳоким эди. Аммо ўта садоқатли эди, хўжайинининг чизган чизиғидан чиқишни ҳаёлига ҳам келтирмасди...

Ҳа, майли, бундай бечораларга кўп тўхталиб ўтирмайлик; илло, ундайлар ҳаммиша бўлиб келган, ҳозирам бор ва бундан кейин ҳам бўлади.

Мана, бугун ҳавоси чиққан шардай шалвираб қолган, ишга киришган кезлари эса ўтти дамига ош

пишадиган “в.б.”ми, “в.в.б”ми раҳбар фаолиятини қурбонлик излашдан бошлади ва топди ҳам. Буни қандай эпланган, ҳатто тасаввур этишнинг ўзи ҳам мушкул, аммо фаолиятининг дастлабки йигирма тўрт соатининг ичидаёқ у Карис холадан ўз ихтиёрига кўра ишдан бўшаш тўғрисидаги ариза олган. Бунга ақл бовар қилмайди: ҳам иш юритувчи, ҳам котиба, ҳам барчанинг беминнат ёрдамчиси бўлган, кечаси уйғотиб сўрасангиз ҳам фалон буйруқнинг писмадон бобини ёддан айтиб берадиган Карис хола-я! Шундай тилла иш юритувчисиз ишни юритиб бўладими? Бу нохуш хабарни эшитганимиз маҳал кўпчилик довдираб қолганлиги қанчалик рост бўлса, умрининг деярли ўттиз йилини шу муассасада ўтказган Карис холага меҳнат дафтарчаси почтадан, буюртма хат орқали юборилганлигидан воқиф бўлганимизда ундан ҳам ортиқ киши эсанкираб қолганлиги шунчалик ҳақиқат. Илло, недандир дили оғриган шекилли, Карис хола дафтарчасини олишга келмади. Тез орада эса холанинг ўз тарихий ватанига жўнаб кетганлигини эшитдик. Биз анча пайтгача холанинг “Наполеон” торти ва чимчиларини тамшаниб эсларканмиз, охир-оқибат “У хотин пишиқ. Олдиндан ҳаммасини ими-жимиди битириб қўйиб юрган-да, шунинг учун “жон-жон” деб биздан бўшаган, бўлмаса-ку...” қабилдаги мантиқий хулосамизни очиқ-ошкор айтардик.

Кўйди-пишди Карис холамизнинг ўрнига ишга олинган жафокаш Котибага эса – дарвоқе, булар “в.б” бошлиқ бўлган аввалги идорада бирга жавлон уришган экан – анча маҳал ўрганолмай юрдик. Селитра бериб ўстирилган рисоладаги қовундай-қовундай катталиқдаги кўкракларининг ярмини очиб юрадиган, энгашган чоғлари бу очтилик тўртдан уч қисм даражага етадиган, танасининг шу узвидан мутаассибларча фахрланадиган ингичка қош Котибанинг бўш вақти – Карис холамизга нисбатан олганда – шу қадар кўп эдики, у кун бўйи ва бемалол ишхонадаги аёллар билан валақлашиб ўтиравериши мумкин эди. Ажабки, тинмай сотилаётган гап мавзуи аксар ҳолларда аёлларнинг киндигининг тепасию бўйиннинг пастидан унча узоклашмас экан. “Менга ўхшаб олтинчи размер лифчик тақиб юрадиган бир хотинга бир эркак суйкалаверибди-суйкалаверибди, – дея ҳикоя қилибди у иш бошлаган дастлабки кунларнинг ўзидаёқ. – Безор бўлган хотин “Сенга шу керакми?” дебди-ю, шартта шилқим ухажёрнинг устига ётиб олиб, кўкракларини унинг юзига қаттиқ босиб олибди. Шунда нафаси қайтиб кетган ҳалиги эркак бир-икки “пих-пих” қилибди-да, ўлибди-қолибди!”. Табиийки, бу ҳангома шу соатнинг ўзидаёқ ходималар томонидан эркакларга ошкор этилди. Биз дастлаб ҳатто бу ишни Котибанинг ўзи амалга оширмаганмикан, деган гумонларга ҳам бордик ва қотиллик куролига хавфсираб қараб-қараб юрдик. Аммо тез орада қачонлардир ер тагида қамирлаб қўйган илонни ҳам аниқлаб олишга қодир ходималаримиз мазкур воқеа олис ва қоронғи ўтмишда, аёллар ҳали сийнабанд тақишни ўрганмаган кезлари, ўрмонли Россиянинг одам оёғи етмас бир хуторида, шаҳватпараст помешчик хонадониди рўй берганини аниқлашди. Орада Шиғирчимизнинг навбатдаги зиёфатда “Кўзларимни қиймалар Асли қотил сийналар” деб бошланадиган ижод намунасини ўқигани қолди.

Жафокаш Котиба билан биргаликда ишхонамизга турфа ўткир бўйлар кириб келди. Уларнинг хушбўйлиги борасида баҳс юритиш мумкиндир, аммо ўткирлиги аниқ эди. Айниқса Котибамиз бирон нимани гапирган чоғида сўзлар моддийликка, ўткир бўйларга айланиши ажабтовур эди. Аввалига буни биз тушунмай юрдик. Алоҳа ишхонамизнинг жами жумбоқлари ечимини жуда тезликда аниқлаб олиш салоҳиятига эга ҳамкасаба ровияларимиз андоғ ривоят қилдиларким, аввалги юмушхонасида, худди шундай лавозимда меҳнат қилиб юрган пайтида... кечирасиз-у, бир ўринлик аёллар ҳожатхонасига кирган ходима нечукдир эшикни ичкаридан қулфламасдан ялпайиб ўтирган Котибанинг хижолатга тушиб қолганини кўради-ю, лутф айлайдики: “Сира безовта бўлманг. Бу ердан гуркираб гул ҳиди келиб турибди. Сиз ўзингиз шу қадар хушбўйсизки, сизнинг ҳатто... – хўш, бундайроқ тилда айтадиган бўлсак, “ўша нарсангиз” – ҳам хушбўй”. Мақтов кимга ёқмайди, дейсиз. Хуллас бу аёлнинг – дарвоқе, тез орада у бўлим мудиралигига кўтарилади – мойдай ёқиб кетган ширин сўзларини том маънода тушунган Котиба энди ўткир-ўткир атирларни устига кўлоблатиб қуйиш билан кифояланмасдан, улардан... оз-оздан ича бошлайди ҳамки, токи... Ҳа, биз бўлсак мухлислар мисол учун Майкл Жексон ёинки Бритни Спирснинг тупуриб ташлаган сақичларидан тортиб нажосатларигача сувли идишларда авайлаб сақлашлари сабабини билмай, ўзимизча уларни томлари кетган тентаклар деб юрамиз. Мана гап қаерда экан. Хушбўй-да, хушбўй...

Аёллар билан ғийбатлашиб ўтирган маҳаллари Котибамиз: “Мен аввалги идорамизга келган не-не балоларга мана шу жафокаш кўкрагимни тутиб берганман. Шунинг учун ҳам хўжайин мени яхши кўрадилар, шунинг учун ҳам мени бу ерга ўзлари чақириб олдилар”, деб мақтанган эмиш. Хўжайиннинг Котибани яхши кўриши аниқ, бунга ҳеч ким шак келтиролмайди, аммо, қизиқ, улар қандай балолар эканки, ўша жойдан нарига ўтолмайдиган...

Эмишки, эркак билан аёлнинг тупроғи ҳар жойдан олинармиш. Бу гапга ишониб бўлмайди-ёв. Бизнингча, тупроқ бир жойдан олинади ва эринмасдан “бу эркак учун”, “бу аёл учун” қабилда ажратиб ўтирилмайди. Айниқса кўп нарсалар аралаш-қуралаш бўлиб кетган бизнинг замонда баъзан бу тупроқлар чоғишиб ҳам кетади. Бундай деяётганимнинг сабаби бор. Биз билан ўзини ўзи мақташга суяги йўқ Орзуманд банда ишларди. Бирон хушрўйроқ аёл зоти иш билан хузурига келиб кетсам ўзини тенгги йўқ Дон Жуан ҳисоблайдиган, шу туйғу таъсирида жойида ўтиролмай, типирчилаб қоладиган, бу ҳолга ҳеч ким эътибор бермаган тақдирда эса ўрни келса-келмаса “ҳи-ҳи”лаб, “Келинлар, уят-уят гаплардан гаплашайлик” деган доимий таклифини ўртага ташлайдиган, сўнг, бирон мардум ундан ҳеч нима сўрамасаям лаззатдан кўзлари сузилганча яқиндагина, икки-уч кунгина бурун, ҳаттоки кеча кечқурун рўй берган ишқий саргузаштини ҳаяжон билан сўзлаб беришга тушиб кетадиган бу бандани силталаб ташлашга ёинки – худо кўрсатмасин! – ёлғончиликда айблашга нечукдир журъат этолмасдик. Ўзиям шунчалар энтикиб-тўлиқиб, кўзлари чақнаб, титраб-қақшаб, бармоқларини бурдалаб, юзи илк бор

бу синоатдан бохабар бўлган маъсум йигитчаники янглиғ ўтдай ёниб, айна пайтда завқ-шавқ, илҳом ва – энг асосийси – эшитган кишини мафтун этиб кўядиган дилбар самимият билан сўзлардики, баайни ҳар бир нуқта-вергулига қадар маълум ва аён латифани юзинчи бор эшитаётганини билиб турган, бундан ғаши келаетган, шунга қарамасдан, сўнги жумлани эшитган маҳал беихтиёр яйраб қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборган тингловчи мисоли айниқса воқеанинг якуний қисмини мароқ аралашган аллақандай ички ғайирлик етовида жон қулоғимиз билан тинглашдан ўзимизни тийиб туролмасдик. Ҳар қандай самимиятда инсон онг-шуурини, қалбини ва ҳаттоки совуқ мулоҳазакорлигини ўзига банди этиб кўядиган буюк куч мавжудлигига биз мана шу ўлардай ўтрикчи Орзуманд тимсолида имон келтирардик. Ўзиям ёлғонни, айрим ҳолларда эса йўқ пашшадан фил ясаб ташлашни бопларди-да қурғур. Дейлик, автобусда бирон сулув аёл – аёл албатта гўзал бўлиши керак эди, кўнгли нозик биродаримизнинг тасқараларга тоби йўқ эди; ўзининг, тўғрироғи Чехов деган ёзувчининг таъбири билан айтганда, “қурбақага шакар сепиб беришса ҳам емасди” – салгина жилмайиб қараб қўйса бас, илҳомланиб-жўшиб кетган Орзуманд кейинги бекатга қадар жувонни кучиб, қайноқ бўсаларга кўмиб, ечинтириб, ишини бажариб, қайта кийинтириб, ҳаттоки хайр-хўшлашиб ҳам улгурардики, натижада бу хаёлий саргузашт даврамизга мутлақо воқеий шакл-шамойилда кириб келарди: “Учрашиб қолдик... кўз-кўзга тушди... Бир қарашда ҳаммасини тушундим... Толесиз муҳаббат... Эр ўлиб кетган... Одамни ўртаб юборадиган ёлғизлик... Бахт йўқ, қувонч йўқ... Кимсасиз, зулмат бағридаги уйига бордик... Дардларини тўкиб солди, бошини елкамга қўйиб йиғлайверди, йиғлайверди, қўйлагим ҳўл бўлиб кетди... Мен ҳам қўшилишиб узоқ йиғладим... Мен уни яхши кўриб қолдим... Кейин...” Ҳа, ҳа, Орзуманд ҳар гал навбатдаги танишига чин кўнгилдан муҳаббат кўяр ва бу даражада серсеварлик боисини сўраганимизда янада очиққўнгилик билан: “Мен хотинбоз эмасман. Мен аёлларга ёмон ниятда қарамайман. Мен фақат севиб қолганимдан кейингина кўлимни белига юбораман”, деб тураверарди. Бу бир қарашда пайдо бўладиган оташин севгиларнинг умри қисқалиги эса – бошқа масала, албатта.

Яна гўёки ҳамма нарсадан хабардор ходималаримизнинг шўрлик Орзуманд уйида бир оғиз ширин сўзга зорлиги, хусусан, кунни кеча оғир азоблардан сўнг яқин жигари вафот этгандай ёки эртага аниқ вафот этадигандай йил-ўн икки ой қовоғини осилтириб юрадиган, тилга олган гапи йўқчиликдан нолишу омадсиз эрни шафқатсизларча чўқилаб турувчи кесатиқ-пичинглардан, нари борса мутлақо беҳис тарзда турмуш ташвишларини санаб беришдан иборат рафиқасидан кўрқиб-писиб яшаши, шу боис, ҳаттоки тонгда ишга келган маҳали ҳамкасаба аёллар томонидан айтиладиган бир оғизгина “Яхши келдингизми” деган илиқ сўзнинг ўзиёқ қаҳрамонимизни ларзага солиши, етмиш икки томирини бўшаштириб, кўзларига ёш келиши борасидаги маълумотларига унчалик ишонқирамасдан қараймиз, аммо буткул рад ҳам этолмаймиз, зеро, мана неча йилдан бери бирга ишлаймиз, аммо орзуманд ҳали бирон марта бирон касни хона-

донига таклиф қилмаган; дастлабки йиллари-ку, бизни уйга обормаслик учун баҳона излайвериб чарчаб кетарди бечора, охири шу қадар чалкашиб-адашадиган бўлдики, кўзлари жовдираб турган ҳамкасбимизга ачинганимизданоқ бу мавзунини ёпишга ўзимиз шошадиган бўлдик...

Биз дастлабки кузатув-тахминлар ҳосиласи ўларок, ўзимизча мана шу Орзуманд билан жафокаш Котибанинг тупроғи бир ердан олинган деган тўхтамга келдик. Илло – ишхонада гап ётармиди! – Орзуманднинг “Келинглари, уят-уят гаплардан гаплашайлик” деган беўхшов таклифи тарозининг бир палласида турса, иккинчи палласига жафокаш Котибанинг аёллар даврасида ўтирган маҳали атайлаб ўша мақтанадиган жойини намойишкорона яланғочлаганча, бу манзарадан ўзларини ноқулай ҳис қила бошлаган ҳамжинсларига эшиттириб: “Икки чўққининг орасига кириб олибди, қаердан жой топишни билади-я бу ярамас!” деганча бир ўлик чивинни чиқаришини қўйиш мантиқдан эмасми? Шунда мувозанат тикланарди-кўярди. Инчунун, сўқир сўқирни қоронғида топганидай, тез орада Орзумандимизнинг жафокаш Котиба билан топишуви, ўрталарида ҳеч курса назарий жиҳатдан қисқа муддатли ёрқин муҳаббат саргузашти бошдан кечиши аниқ эмасми? Ахир Котибамиз лозим кўрган чоғлари ҳумор кўзларини сузиб, ингичка қошларини чимирганча ширин-шакар гапларни ҳам қалаштириб ташлайдики, буни кўрган Орзуманднинг ипини узишга шошиб қолиши ўз-ўзидан аён.

Бироқ... бироқ биз бу сафар ҳам шармандаларча ингилшдик ва қўлларимизни баланд кўтарган кўйи инсон ҳис-туйғуларини маълум ўзанларга солиб бўлмаслигини нечанчидир бор тан олдик. Зеро, қалбларининг туб-тубида, қоронғи пучмоқларида не ўй-хаёллар кечган, не мулоҳазалар бўрони хулоса саҳросида уввос солиб уёқдан-буёққа чопган, не аччиқ ҳаётини тажрибалар ҳукм учун асос сифатида хизмат қилган – буларни тусмол ҳам қилолмаймиз, фақат билганимиз шу бўлдики, бу икковлон биз зориқиб кутган дастлабки учрашув сонияларида қандайдир тушуниксиз савқи табиийларига асосланиб бир-бирларига синовчан нигоҳ ташладилар, бир-бирларини зимдан кузатдилар, бир-бирларини камоли диққат билан ўргандилар, бир-бирларининг тил учида айтилган каломларини айрича эътибор билан тингладилар ва... Ва ҳаммаси тамом бўлди: улар бир-бирларини кўрарга кўзлари, отарга ўқлари йўқ душманларга айландилар. Жафокаш Котибанинг нафрат билан қисилган кўзларидан ғазаб пайконлари отилди, Орзуманднинг лабларида “Мен сенинг сирингни биламан!” деганга ўхшаш истеҳзоли табассум пайдо бўлди. Бу икки орада кечаётган сўзсиз жанг эди.

Табиийки, бу муҳорабада тиш-тирноғигача қуролланган имкониятлар лашкари жафокаш Котибада бениҳоя мўл эди. Аммо баъзан баҳайбат филнинг митти сичқондан хавфсираши рост экан. Шу боисдан ғанимлар мураса йўлини танлашни хаёлларига ҳам келтирмаган бу олишув тақдири тез орада ҳал бўлди-қўйди: Орзуманд Карис холадан кейин иккинчи бўлиб ўз аризасига кўра, силлиққина ишдан бўшаб кетди. Албатта, одатига кўра, аввалига мағлуб томон аравани роса қуруқ олиб қочди: нима эмиш, ўтган ҳафта

ресторан ёнида безорилардан ҳимоя қилиб, тасодифан танишиб қолган навбатдаги суюқлиси каттакон фирманинг бошлиғи экан, “Жоним! Ёнимга ишга келинг! Молимам, ўзимам сизники!” деб роса ялиниб-ёлвораётганмиш, “йўқ” дейиш ноқулай эмиш, чунки аёлни аросатда ташлаб кетиш эркак кишига ярашмасмиш, шунинг учун ариза ёзишга мажбур бўлганмиш... Бу сафсата адоғида товуши титраб кетган Орзуманд кутилмаганда пиқиллаб йиғлаб юборди ва аччиқ кўз ёшларини яширмаган кўйи “Ундан эҳтиёт бўлинглар... У ҳаммаларингни бирин-кетин эзиб ташлайди”, деди. Шубҳасиз, биз гап ким ҳақида кетаётганини ва у ожиза билан каери билан эзиб ташлаши мумкинлигини тушунган, аммо ўз кучларига ишониб турган оқил ҳамда хушёр, айна пайтда бу огоҳлантириш қитиқ патларига теккан эркаклардек бепарво қўл силтаб қўйдикки, шошмай туриг, ким кимни ва қай тарзда эзиб ташлашини ҳали кўрамиз, Дон Жуанбой, ҳали кўрамиз...

IV

Одатда, раҳбар ишлаб турган пайтида кўкларга кўтариб мақталади: “Фалончи Пистончиевичнинг доно раҳбарлиги остида...” “Фалончижон акамизнинг қимматли йўл-йўриқларига амал қилиб...” “Бу масалада Фалончи Пистончиевичнинг шахсан ўзлари бизга ибрат бўлиб турганларидан кейин...” “Мен алоҳида мамнуният билан шахсан Фалончи Пистончиевичга...” “Яхшиям бахтимизга сиз бизга раҳбарлик қилаяпсиз, муҳтарам Фалончи Пистончиевич...” ва ҳоказо ва ҳоказо.

Аммо бу сафар нимадир ўзгарди. Янги раҳбар ҳали ишга келиб улгурмасидан мақтала бошланди! Бошлиқ! Ҳақиқий бошлиқ! Қандайдир омонат “в.б.” эмас, ҳақиқий Биринчи! “В.в.б”ни-ку, умуман тилга олманг, ҳурматсизлик бўлади-я.

Ишхонамизнинг асосан аёллардан иборат бўладиган маълумот йиғувчилар гуруҳига бу сафар эркаклар ҳам жон-диллари билан қўшилиб олишди. Натижада қисқа муддатда йиғилган далил-дастаклар эса ҳақиқатан ҳам бу сафар бизнинг раҳбарга ёлчиб қолганимизни кўрсатарди.

Ўзингиз тасаввур этинг. Мактаб – олтин медаль билан тугалланган. Институт – қизил диплом билан. Ўзи ўқиган институтда бир муддат ўқитувчилик қилган, номзодлик ишини ёқлаган. Айтишларича, ўша пайтлардаёқ фавқулодда ҳалоллиги билан ажралиб турган. Шу сабабли имтиҳонда ҳатто ректорнинг эркактой жиянига “қониқарсиз” кўйган. Қутуриб кетган жиян тўртта ўтакетган безори, текканга тегиб, тегмаганга кесак отадиган ошнаси билан қоронғу тушганда ишдан қайтаётган бу қайсар ўқитувчининг йўлини тўсган. Кейин нима бўлибди дейсизми? Муаллим хотиржамлик, ҳаттоки ўта совуққонлик билан тўртта безорини тўрт томонга отиб юборган, буни кўрган пўк жиян эса шаталоқ отиб қочиб қолган. Ахир бизнинг бўлғуси раҳбаримиз ўша пайтларидаёқ эркин кураш бўйича спорт устаси экан-да.

Яна айтишларича, – буниси яқинда, бор-йўғи икки-уч йил бурун рўй берган воқеа, – бўлғуси раҳбаримиз бозордан у-бу нарса кўтариб чиқса, йигирма беш ёшлардаги бир йигит терлаб-пишиб “Нексия”си эшигини очишга уринаяпти экан. Йигит ҳатто кабоб сихини ойна

ёнига суқишга ҳаракат қилиб ҳам кўради, аммо эплай олмайди. Шунда бу ҳолни кўрган бўлғуси раҳбаримиз кўлидаги нарсаларни орқароқда турган “Москвич” капоти устига кўяди-да, йигитга ачиниб қараганча: “Ҳорманг, ука”, дейди. Бош кўтарган йигит “Бор бўлинг, ака”, деб кўяди, кейин яна ишини давом эттиради. “Калит ичкарида қолиб кетиптими?” сўрайди бўлғуси раҳбаримиз. Йигит кўлларини ёйиб, ноиложлигини билдиради: “Кўрмайсизми, шунақа бўп қолди. Паришонхотирлигим бор-да”. Бўлғуси раҳбаримиз афсусланиб бош чайқайди: “Шу ёшда-я. Яхшимас, яхшимас. Қани, менга беринг-чи”. Шундан кейин бўлғуси раҳбаримиз усталик билан сихни ойна ортига тикиб, эшикни очиб беради: “Марҳамат”. Йигит хурсанд бўлиб кетади: “Э, раҳмат-э, ака”. Бўлғуси раҳбаримиз “Арзимамайди, – дейди, кейин эгилиб рул ёнига қарайди, ажабланиб сўрайди: – Ие, калит кўринмайди-ку”. Йигит хижолат аралаш: “Йўғ-э, – дейди, энгашиб қарайди, ростдан ҳам калит йўқлигига амин бўлгач, ўзини оқлаган бўлади: – Айтдим-ку, сал хотирам паришонроқ деб”. Бизнинг бўлғуси раҳбаримиз куйинчаклик билан: “Энди нима қиласиз?” деб сўрайди. Йигит камтаринлик билан: “Сиз бораверинг, ака. Бу ёғини ўзим бир амаллайман”, дейди. Аммо бўлғуси раҳбаримиз кўнмайди: “Кўйинг-э. Сизни шу аҳволда ташлаб кетаманми?” Йигит машина ичига аланглайди, бирдан хурсанд бўлиб кетади: “Ҳа, ҳа, эсладим, – деганча ўриндиқлар ўртасида турган барсеткага ишора қилади. – Калитни шунга соп қўйгандим”. Бўлғуси раҳбаримиз ҳайрон қолганлигини яширмайди: “Э, қойил! Жуда пишиқ ҳайдовчи экансиз”. Йигит кўлини кўксига кўяди: “Майли, ака...” Аммо бўлғуси раҳбаримиз хайр қилса бутун қиладиганлардан, ҳеч қачон савоб ишни чалакам-чатти ҳолида ташлаб кетмайди, шу боисдан: “Майли”си нимаси, калитни олинг, юрғазинг машинангизни. Ана шунда кўнглим хотиржам бўлади”, дейди. Осмондан тушгандай пайдо бўлиб қолган бу ҳожатбарордан осонликча қутулмаслигини тушунган йигит қаппайибгина турган барсеткани очадди, ичига чап кўлини тикади. Нимадир “ширқ” этади. Йигит додлаб юборади, оғриқ зўридан “Онангни...” деб сўкинади ҳам. Бўлғуси раҳбаримиз хавотирга тушиб сўрайди: “Нима бўлди?” Йигит: “Дард бўлди!” деганча кўлини барсеткадан чиқаради. Унинг панжалари қопқонга тушган бўлади. Бўлғуси раҳбаримиз тамомила ҳайратда қолади: “Ие, ҳаммаёққа қопқон кўйиб ташлашибдими?” Бу орада жони ёмон оғриётган йигит қопқонни суғуриб олишга ҳаракат қилади, “Аблаҳ!” деб кимнидир сўкади. Раҳбаримиз қизиқади: “Ким қилган экан-а бу ишни?” Йигит алам билан “Ким бўларди”, дейди, бироқ бирдан тилини тишлаб қолади. Ана шунда... ана шунда бизнинг бўлғуси Биринчимиз хотиржамлик билан, йигитнинг бесаранжом кўзларига тик боққан кўйи: “Тўппа-тўғри, ука! Буни машинанинг эгаси қилган!” дейди. Йигит анграйиб қолади. Бизнинг бўлғуси Биринчимиз ўшандай совуққонлик билан, ўнганмайди қилиб иккинчи зарбани беради: “Умуман олганда, ука, бу машина меники”. Ана энди омадсиз ўғрининг қандай аҳволга тушгани кўз олдингизга келаётгандир. Йигит атрофга аланглайди, кейин кўлидаги қопқониям унутгандай жон ҳалпида ҳезланиб, ўладиган ҳўкиз болтадан қайтмас қабилда бизнинг бўлғуси раҳбаримизнинг устига бостириб

кела бошлайди. Бизнинг бўлғуси Биринчи унга хотиржам тикилиб тураверади ва: “Ука, мен сенга ўхшаган муттаҳамларни бир чақирим наридан танийман”, дейди. Даҳшатми? Тамомила адои тамом бўлган йигит бизнинг бўлғуси раҳбаримизни урмоқчи бўлиб ҳезланади: “Мен ҳозир сени...” Бўлғуси раҳбаримиз жойида “қилт” этмай тураверади ва ғазабдан қалт-қалт титраётган йигитга шундай дейди: “Маслаҳат бермайман. Қара, ўпканг хириллаб турибди. Демак роса чекасан. Қўлларинг қалтирапти. Демак яхшигина ичасан ҳам. Шу ёшингдан қорин қўйворибсан. Демак, қўлингга пул тушиб қолганда кун демай, тун демай бўкиб ёғли овуқат ейсан, касиб ухлайсан, бошқа пайти эса оч ҳам юрасан. Демак, топганингдаям барака йўқ. Хуллас, ука, менга кучинг етмайди”. Нақадар мантиқли гаплар! Эркак-да, эркак. Шундан сўнг ўғригина йигит таслим бўлса ҳам бўлар. Аммо омадсиз машина ўғриси шимининг орқа чўнтагидан пичоқча чиқаради, тугмачасини босади, пичоқ дами ярақлаб кўринади. У “Ўлдираман, исковуч!” деганча ғазаб билан бизнинг бўлғуси етакчимизга ташланади. Бўлғуси раҳбаримиз ўзини четга олади. Мункиб кетган йигит бир амаллаб ўзини ўнглаб олиб, пичоқни баланд кўтарганча яна машина эгасига ташланади. Шунда бўлғуси Биринчимиз осонлик билан пичоқни уриб туширади, йигитчанинг қўлини қайириб, қимирлатмай қўяди. Кейин хотиржамлик билан чўнтагидан қўл телефонини олади, рақам теради: “Алё, милициями?..”

Яна айтишларича, бўлғуси раҳбаримизнинг энг садоқатли шогирдларидан бири ҳў-ў катта жойда ишлармиш, ҳафтада бўлмаса ҳам, ойда бир марта “Бизга нима хизмат бор, устоз?” деб келиб турармиш. “Катта жой” шу қадар юксакликда эдики, ўша тарафга ҳавасманд кўз тикиб турганларга Нигилист хонимнинг “Хизмат эмиш?! Устоз-шогирд биргалашиб бизнес қилади-да”, дея одатига содиқ ҳолда сассиқ гап қилиши чивин чаққанчалик ҳам таъсир қилмади, ба-айни эски ҳикмат яна бир бор ўз исботини топди: бир нарса хураверади, карвон ўтаверади.

Яна айтишларича, бўлғуси раҳбаримиз ҳар қандай идорага ишга борган заҳоти фаолиятини ҳамманинг маошини кескин оширишдан бошларкан, бундан ташқари ойлик, чораклик ва барча байрамлар муносабатлари билан катта-катта мукофотлар мунтазам берилишини кафолатларкан, буям камдай, ҳар ходимга йил давомида энг кам иш ҳақининг ўн икки баробари миқдорда моддий ёрдам кўрсатилишини шахсан ўзи назорат қиларкан. Бирон ходимнинг тўй-маъракаси бўлиб қолган тақдирда эса ана шу тадбирга етадиган миқдордаги ёрдам кўрсатишни ҳам уддаларкан...

Яна айтишларича...

Хуллас, шундай одам раҳбар бўлади-ю, биз қувонмаймизми?

Айниқса сўнги дастак кўпларнинг лабларини ялаб, ширин тамшаниб қўйишига, Шиғирчимизнинг эса бирдан шохи қайрилишига сабаб бўлди. Илло, ишхонамизда нима юмуш қилаётганини ўзи ҳам билмайдиган, шунчаки келиб-кешиб юрадиган, аммо кун бўйи стулида қилт этмай ўтирадиган “тирик жонлар” ҳам бор эдики, ҳатто ўшалар ҳам, гўё бир нарсани қойил қилишадигандай, “Бунақа пул беришадиган бўлса, бошқа нарсага чалғимай, ишлаймиз-да”, деб юборишди.

Кўнгли ниманидир сезганми, кейинги пайтлари сап ҳардамхаёлроқ бўлиб қолган Шиғирчи бу талотўпларга аралашмай юрди. Мен-ку, ундан ўзимни олиб қочганим-қочган эди. Ҳамма ўзини ялаворгидай даражада яхши кўришини жуда яхши биладиган Яхши Одам эса аввалгидай ҳар тонг худди бир ой кўрмай, соғиниб қолгандай Шиғирчи билан қучоқлашиб кўришар ва қувончдан гул-гул яшнаган кўйи ўзининг, уйдагиларининг ҳол-аҳволини қайта-қайта сўрагани-сўраган эди.

Шиғирчи аввалига бўлғуси ҳақиқий раҳбаримизни оғизларидан кўпиклар сачраганча бири-иккинчисидан ошган ҳолда кўпикларга кўтариб олқишлаётганларга, ҳалитдан унинг соясига қават-қават кўрпача солишга ҳозир у нозир ҳамкасбларига андак истехзо аралашган ачиниш билан қараб юрди, бир-икки марта “Янги сеҳргар бошлиқ кассасида ҳаммамизга етарли мўъжиза олиб келармиди?” дея ўртага баҳс кўзғайдиган савол ташлашга ҳам уриниб кўрди. Аммо янгиликлар шавқидан сармаст оломон бундай яққол кўзга ташланиб турган бадхоҳлик билан айтилган майда-чуйда луқмаларни эшитадиган, уларни таҳлил қиладиган аҳволда эмасди. Шиғирчига нафрат билан қараб қўйган жафокаш Котибамиз қип-қизил лабларини бурганча ҳаммага эшиттириб “Айрим кўролмаганлар куйиб ўлсин!” деганида, умуман олганда, бу сафар – эҳтимол бизга ишга келганидан буён биринчи маротаба – кўпчиликнинг фикрини жуда аниқ-тиниқ ифодалаган эди. Ҳисобчимиз эса ҳаяжонланиб-тўлиқиб: “Ҳали биз у киши билан... ҳали биз у киши билан юксакларни забт этамиз! Бизга эргашмаганларни шартта паства отиб юборамиз!” деб қўйди. “Учар гилам”га иштиёқманд бошқармнинг ҳам ўзига ёвқараш қилиб қўйганини сезган экан чоғи, эртасига эрталаб тун бўйи ухламай, ўзига маъқул бир нималарни ёзиб чиққани чақнаб турган кўзларидан сезилиб турган Шиғирчи мени чеккароққа олиб ўтди ва дабдурустан “Бир гротеск эшитинг, ўзимники”, деди. Мен ҳали бу “теск” нима эканини сўраб улгурмасимдан Шиғирчи қўйнидан қоғоз чиқариб, “Жамоамизнинг янги раҳбарга илтимоси” деди ва пичирлаб ўқий кетди:

– Мана, жilовимиз, олинг, марҳамат,
Манови елкамиз, марҳамат, мининг.
Манов от ёлидан юган аломат,
Мановиси қамчин, марҳамат қилинг.

Сочларимиз узун, эшсак – узанги,
Чурик либослардан тўқим ҳам тайёр.
Эй, чўнг ироданинг суюк фарзанди,
Келинг, мушфиқларни айланг бахтиёр.

Йўқса улоққан кар қўйлардай жарга
Емиш дарди бизни кетади тортиб.
Биз ҳам чўққиларга бир чиқайлик-да,
Ҳеч бўлмаса устга бировни ортиб.

Шубҳасиз, вафодор бўламиз сизга,
Оғирингиз енгил қиламиз ҳам кўп.
Фақат ниқиб туринг биқинимизга,
Бўйнимизга санчиб туринг халачўп...”

Битигини ўқиб бўлган Шиғирчи менга саволомуз қаради. Нима дердим, шеър деганларини тушунмасам, аллақандай “теск-песк”ларни-ку, инчунун. Шу боис ҳар эҳтимомлга қарши аввал “Анави... Чўнг ироданинг боласи” деганда янги раҳбаримизни, бўлғуси Биринчини назарда тутяпсизми?” деб масалага ойдинлик киритиб олдим. Шоир “Албатта” деди. “Унда ёзганингиз даҳшат” деб қўйдим. Бечора Шиғирчи аллақандай киши билмас қаҳрамонлиги учун мақтов эшитган ёш боладай талтайиб кетди.

Шу билан орамизда қандайдир яқинлик пайдо бўлдим, ора-сира, айниқса оломон ҳали келиб улгурмаган янги раҳбарга кўша-кўша зар чопон кийдира бошлаган маҳаллари Шиғирчи менга маънодор қараб қўярди, камина ҳам, аслида ҳеч нарсага ақлим етмаётган бўлса-да, гўё ҳаммасини тушуниб тургандай, янада маънодор тарзда бош ирғаб қўярдим.

Яхшиямки, мени жуда енгил торттирган ҳолда, бундай унсиз мулоқотларимиз бирдан барҳам топди.

Вақтнинг тез ўтишини! Шиғирчимиз ҳам бир пайт қарасаки, коллежни битириб, тикув фабрикасида ишлаётган тўнғич қизи тўппа-тўсиндан чорак асрлик чўққи остонасига етиб турибди-да. Кейинги қиз йигирма учда. Ҳалигилардан эса дарак йўқ. Ҳеч чидай олмаётганидан каталақдай уйни чир айланаётган муштипар рафиқа ҳар куни эрини эговлайди: “Мундай бир тузук пул тополмаслигингиз эвазига, ҳеч курса бирон амалда ўтирсангиз нима қиларди-я... супраси қуруқ бўлсаям майлийти. Ана шунда уйимиздан совчи аримай қолган бўларди... Одамлар... одамлар қизлари учун ундай қилишаётган экан... бундай қилишаётган экан... Сиз бўлса бориниям йўқ қилиб ўтирибсиз. Айтгандим-а ўшанда...” Ота учун, эр учун бундай таънали-миннатли гапларни эшитишдан оғири борми? Айниқса серҳиссиёт Шиғирчимиз учун. Хуллас, осмондан ерга тушгандай ён-атрофга синчиклаброқ разм солган ва тўнғичининг кўзларидаги аллақандай мунгни илғаган, бундан ярадор юраги сиқилиб кетган ота тамомила довираб-эсанкираб қолади. Илло, бундан уч-тўрт йил бурун, она қишлоғидан сўраб келишганида Шиғирчи ўзича қизига қишлоқда таппи териб юришни раво кўрмаганлиги боис кескинроқ тарзда рад жавобини берганди. Ўшалар норози бўлиб, “Бахти очилмасин!” дея қарғаб кетишганми нима бало. Бу ер шаҳар бўлса. Баъзан ён қўшнингнинг уйида ким яшашини билмайсан-у...

Шиғирчимиз шу тарзда ўз ёғига ўзи қовурилиб юрган кунларнинг бирида – бу не бахт! – бирдан ёшариб, мулоим тортиб қолган, кўзлари алланечук сурурли порлай бошлаган рафиқа эрнинг қулоғига аста шивирлайди: “Тез кунларда... келиб қолишаркан...”

Ў, ўша кунлари Шиғирчимизни бир кўрсангиз эди. Йўқ, у юрмасди, сузиб-учиб юрарди, сира лаб-лунжини йиғиштириб ололмасди, ҳаммага яхши гаплардан гапиргиси келарди. Шиғирчи хушомадгўй жамоани ҳам олижаноблик билан авф этди, “теск-песк”ини йиртиб, ўзининг таъбири билан айтганда, Лета дарёсига ирғитди. Илло, келаётган Биринчимиз ходимларнинг тўй-маъракаси бўлиб қолган тақдирда ана шу тадбирга етадиган миқдордаги ёрдам кўрсатиши ҳақидаги хушхабар аллақачон бахтиёр отанинг қулоғига етиб борганди. Ў, бундай мисли кўрилмаган сахийлик олдиди

қолган барчаси бир пул. “Теск” нима экан, тфу, ўшаям ижод бўлибдими, шунчаки, эрмак бир нарса эди, Шиғирчи Биринчи ҳақида дoston ёзади! Қасида ёзади! Тўғри, виждонли Шиғирчи бу ишни айрим ялтоқиларга ўшаб, элбурутдан эмас, Биринчи иш бошлаганидан сўнг дастлабки юз кун ўтгандан сўнг қилади, дейлик, дастлабки ижобий натижалардан – уларнинг бўлиши эса шубҳасиз! – илҳомланган ҳолда; ана шунда виждонига ҳам қарши бормаган бўлади. Илло, бутун оила аъзолари жам бўлишиб, муҳтарама зотлар келиши шарафига торгина уйни қириб-қиртишлаб, чиннидай тозалаб қўйишган бўлишсалар-да, энди муштипар рафиқани бўлажак тўй ташвиши дам-ваҳимаси эзмокда эди ва у ҳар соатда бу ёқимли ташвишларини эри билан ўртоқлашишни канда қилмасди. Демак, рисоладагидай тўй ўтказиш учун ишхонанинг, аниқроқ айтганда, Биринчининг кўмаги керак бўлади. Тўй десанг дўст ёрдам бермаслиги мумкин, ҳеш-уруғ ёрдам бермаслиги мумкин, аммо Биринчи ёрдам беради! Шак-шубҳасиз! Ахир у бежиз Биринчи эмас-да... Худонинг суйган бандаси, пешонаси ярқираган одам... Йўқ, у оддий одам эмас, биринчи ҳарфи катта билан ёзиладиган Инсон. Инсон!..

Шиғирчининг ҳам сафимизга қўшилганини кўриб, рости, нимагадир енгил тортдим.

V

Торроқ даврада гурунглашиб ўтирганимиз маҳали “Мен истаган одамнинг уйига истаган маҳал кириб боравераман!” деб чирангани билан, ҳаттоки бизнинг “Боринг-да! Сиз бормасангиз ким боради?” қабилидаги пишанг беришларимиздан сўнг ҳам асли синашта бўлмаган жойга, бунинг устига бўлғуси Биринчининг уйига қадам ранжида қилишга юраги пўкиллаб турган Ҳисобчимиз бу шарафли вазифани биринчи бўлиб жафокаш Котиба адо этганидан хабар топганида аввал биз қатори ҳайратланди, сўнг, пушаймонлар ўтида қоврилган кўйи ўзини ўзи яниб, ич-этини еб ташлади. Аммо фурсат ўтиб бўлган эди. Котиба эса баайни дугонасининг хонадонига чиқиб келгандай “Бордим, кўришдим, гаплашдим”, дея без бўлиб тураверди. Югурганники эмас, буюрганники деганлари шу бўлса керак-да. Бўлмаса Ҳисобчимиз неча маротабалаб бу хонадонга қандай кириб боришидан тортиб то уй эгасига қандай мурожаат қилишигача, қай маҳал сўзлаб, қай маҳал одоб билан сукут сақлаб туришигача – барча-барчасини, миридан-сиригача хаёлидан ўтказган ва биз билан қайта-қайта машқ қилиб ҳам кўрган эди-я.

Табиийки, Котиба саволларга кўмилиб кетди. Аммо бу сафар у пишиқлик қилди, хузур ила кўзларини юмганча, бошини қайта-қайта лиқиллатди, сўнг, “қулт” этиб ютиниб қўйиш асносида ўзининг кекирдагининг ҳаракатига ҳам камоли диққат билан қараб турган ходимларга қарата “Зўр!” деб қўйиш билангина кифояланди. Бу бир оғиз сўз қизиқиш оловини баттар алангалапти, албатта, аммо жафокаш Котиба, баайни қасам ичиб келгандай, ҳатто одатига хилоф равишда миқ этмай туравердики, бу ғайритабиийроқ ҳолат кўпларнинг кўнглида “Ҳай шу бормаган-ов”, қабилидаги иштибоҳни уйғотди, аммо бунинг овоз чиқариб айтмакка ҳеч ким журъат этмади: билиб бўладими – мабодо ростданам борган бўлса-ю, бўлғуси Биринчимиз билан айрим

масалаларда тил бириктириб келган бўлса-чи? Умуман олганда, бало бу хотин, бало. Тўғри, дейлик, андаккина товукмиялиги ҳам бор, ахир бу қилиги билан у ҳозирча амалда қалтирабгина ўтирган, ўзини яхши кўрадиган “в.б” хўжайинга, юмшоқроқ айтганда, хиёнат қилганини, уни сотганини тушунмас. Ким билади, балки буям Котибанинг бахтидир, ахир ҳамма нарсани тушунаверса, шунақанги лўмбиллаб, очилиб-сочилиб юрармиди. Устига-устига, Донишманд Бўримиз бир гал истеҳзо ила, аммо топиб айтганидай, Котиба кўчма кубокдай гап: ҳар гал ғолибга насиб қилаверади.

Котибадан тайинли гап ололмаган жамоа яна Ҳисобчига тикди умид кўзини. Ўз кучи билан ўқишга кирган ўғлининг контракт пулини ишхона ҳисобидан тўламоқчи бўлган, аммо “в.б”дан аллақачон рад жавоби олиб улгурган, шунинг учун кўзи қонга тўлиб юрган Ҳисобчимиз тайсаллана-тайсаллана, чекинишга бошқа илож ва макон қолмагач, ахийри бу ишга журъат этди: саодатманд кунларнинг бирида, юмуш вақти тугаганидан кейин, кунни қоронғулатиб, майда-чуйда солинган халтачани бағрига босган кўйи йўл олди бўлғуси раҳбаримизнинг ошёнига. Биз, бир гуруҳ кўнгилли ҳайбаракаллачилар ишхонамизнинг ҳар қандай саволга ўта ўзига хос тарзда, яъни машриқона нуқтаи назардан келиб чиқан ҳолда жавоб бера оладиган Донишманд Бўри бошчилигида бекат ёнидаги қаҳвахонада вакилимизни кутиб ўтирадиган бўлдик.

Аммо ора-сира турли тахмин-фаразларни ўртага ташлаган кўйи, машриқпараст Донишманд Бўрининг “Киев” номи аслида ўзимизнинг “кийиб”, “қийиб”, “қуйиб”, эҳтимолки “куёв” сўзининг бузилган шакли эканлиги борасидаги янги кашфиётини эшитиб улгурмасимиздан ранги бўзариб кетган Ҳисобчимиз ёв қувгандай ҳаллослаб қайтиб келди. Уни бу аҳволда кўриб бизам ваҳимага тушиб қолдик. Вакилимизнинг шоша-пиша, титраб-қақшаб айтаётган сўзларидан маълум бўлдики, у улкан дарвоза ёнига бориб, энди кўнғироқ тугмачасини босмоқчи бўлиб умтилган маҳал шундоққина эшикка суяб кўйилган, нимадир лиқ тўла салафан халтани кўриб қолибди. Ҳисобчи сумканинг ранги кўк эканлигини, унинг ёнбошига “Angel” деб ёзилгани ҳам айниқ айтди. “Бу “фаришта” дегани” дея ўз билмдонлигини орага суқишга уринди Донишманд Бўри. Бирданга беш-олти киши унга “Жим тур!” деб ўшқириб берди. Вакилимиз давом этди. Хуллас, у ажабланганча сумканинг бир четидан сал очиб кўрасаки... худди кичик-кичик ғиштларга ўхшаб тахлаб кўйилган пул дасталари! Бир сумка лиқ тўла пул! Лиқ тўла!

Шунда асли қўёнжораклардан бўлган Ҳисобчимиз кўрқиб, муздай терга ботган, хаёлига минг-минг бириккинчисидан ваҳимали тахминлар бостириб келаверган, улардан энг залворлиси “Мени шундай қилиб, далилий ашё билан қўлга туширишмоқчи!” бўлган. “Сени қўлга туширишга кимнинг зарили қопти?” дейдиган одамнинг ўзи йўқ, шу боис вакилимиз ортага шаталоқ отиб қочган, йўл-йўлакай қўлидаги майда-чуйда солинган сумкаси тушиб қолганига ҳам эътибор қаратмаган. Мана энди, буни билгач, “Унда бармоқ изларим қолган-ку” дея баттар ваҳимага тушаяпти, “ҳай-ҳай” демасангиз, ичи ўтиб кетгудай, балки аллақачон ўтиб ҳам бўлгандир, ҳар қалай, шу одам тарафдан қўланса бўй босиб келаяпти...

Бу чала-чулпа, сўзларнинг ярми ичига ютилган довдирашларни эшитгач кўпчилигимиз сумкадаги ёзувнинг “фаришта” маъносини билдиришини эълон қилган Донишманд Бўрига ўгирилдик. “Бу ерда бир гап бор, – деди у анча вақт сукут ичида мулоҳаза юритгач. – Бир балоси бўлмаса шудгорда қуйруқ на қилур...” Ўз-ўзидан аёнки, бу ерда бир эмас, бир неча гап борлигини тушуниш учун унчалар катта фаҳм-фаросат, инчунун илм талаб этилмасди. Шу боис тишимизни тишимизга босганча ташхиснинг давомини кутдик. “Менимча бу ё совға, ё бўлмаса бирон жиддий илтимос адо этилганидан сўнг бериладиган хизмат... ихм..... буям инкогнито совға-да. Бу қадим Шарқда анча кенг тарқалган усул, – деди Донишманд Бўри. – Бир томондан, Ҳисобчимиз бунга аралашмасдан яхшиям қилипти. Кейин ўзини оқлаб олиши қийин бўларди. Балодан нари...”

Тўғриси, совғанинг бундай махфий тарзда тақдим этилишини тушуниш мушкул, аммо Донишманд Бўрига эътироз билдириб ўтирмадик: балки шундай келишилгандир, балки муаллиф шу восита орқали ўзининг кимлигини билдирар – ҳар кимнинг ўз иши бу, унга бурун суқиш шарт эмас. Муҳими, мана шу воқеанинг ўзи ҳам бўлғуси Биринчимиз биз оми бандаларнинг қўли етмас юксакликда парвоз этишинию, пул деган бало унинг оёқлари тагида хазондек сочилиб ётиши ҳақидаги тасаввуримизга яна бир ишончли далил бўлиб чиппа ёпишди-қолди. Биринчининг олдида ўзимизнинг нақадар майда, кичик одамчалар эканлигимизни дилдилимиздан ҳис қилган кўйи ортага қайтдик.

Йўл-йўлакай Донишманд тинмай чулдираб келди, бироқ биз уни эшитмадик ҳисоб – оғзини тўлдириб нима ни гапириши маълум-ку: “ойнаи жаҳон”дан тортиб компьютергача, “учар гилам”дан тортиб қитъалараро баллистик ракетагача аллақачонлар, ҳў-ўв олис замонлардаёқ шу заминда яратилиб бўлинган, инчунун, тамаддун борасида энди сабийлик остонасига қадам қўяётган мағрибу шимолу жануб, баайни “шайтон арава”ни қайтадан кашф этаётгандай, уларни энди-энди ихтиро қилмоқда, холос...

Кўпчилик ўз жойида тинчгина ишлаб ўтиргани ҳолда, кейинги кунлар мобайнида гоҳ у ходим, гоҳ бу ходим шахсан бўлғуси Биринчимизнинг ҳузурига борганлиги, бўлғуси раҳбаримиз уни жуда яхши кутиб олганлиги, юракдан суҳбатлашганлиги хусусидаги миш-мишларни эшитиб қолардик, бу гап-сўзларнинг қаҳрамонига ҳам ҳасад, ҳам ҳавас билан қарардик, унинг ўрнига нега ўзимиз бормаганимизга тушунолмамай, ич-этимизни ердик. Баайни Биринчи иш бошламасидан туриб “ҳорманг”га бормаслик у кишига нисбатан ҳурматсизлик кўрсатишдай туюла бошлади. Ана, яқиндан бери яна мамнуният ила юпқа лабларини ялашга ўтган, қандайдир амалга ошиши кутилаётган ботиний илинж таъсирида баҳайбат қағир кўзлари йилтирай бошлаган Безбет Аламзада аллақачон гуруҳи билан ўша ерга танда кўйиб олганмиш-ку. Нигилист хоним-ку, одатига кўра ҳаммасига тупуриб, бўлғуси раҳбар-пахбар билан уч чақалик иши бўлмай юрибди, аммо Ницше хола улгурибди, шундоқ бўлғуси етакчимизнинг хонасига кириб бориб, улуғ мутафаккирнинг ҳикматларини ёддан ўқиб кетибди: “Инсон ҳам худди дарахтга ўхшайди. Дарахтлар юксаклик, ёруғлик сари қанчалик кўп интилсалар, илдизлари ер қаърига,

коронгуликка – тубанлик томон шунчалар чуқурроқ кириб бораверади”. Мазкур чигалроқ иқтибос уй эгасида қандай таассурот қолдиргани номаълум, аммо ташрифидан сўнг Ницше холанинг қаддини кўтариброк, виқорлироқ тарзда юра бошлаганини ҳаммамиз кўриб турардик.

Ўзи охирги кунларимиз ҳайрату ҳавас, ҳасад ваҳималарга бой бўлди. Ҳатто Донишманд Бўримиз ҳам бўлғуси хўжайинимизнинг хонадониди бўлиб қайтибди-я. Албатта, одатига кўра у тўрт-беш дақиқа ичидаёқ наинки инсониятнинг ўзи, балки дунё тамаддуни Бўрилар авлодлари туфайлигина мавжуд эканлигини, акс ҳолда бани башар ибтидоий жамоа тузумидаёқ тамомила қирилиб кетган бўлишини исботлаб ташлаган. Битта қолмай! Сўнг ўзининг “кўзир қарта”ларини ишга солиб, Енисойнинг аслида Энасой, Тургеневнинг аслида Турғунов қабилидаги ўта жўн ҳақиқатларни ҳисобга олмай турган тақдиримизда ҳам, “Аляска” деганлари аслида ўзимизнинг забонимиздаги “Али аскар”, “Америка” деганлари “Амри қоон” ва “Мексика” аслида “Махсум ака” ёки “Маҳсили ака”дан келиб чиққанини ҳам куйиб-пишиб тушунтириб ўтган ва олис мозийнинг энг ёрқин, энг саодатманд даврларини лаззатланиб, фахр ва ғурур билан эслай бошлаган. Айтишларича, одатига кўра ҳамсухбатини жимгина эшитадиган бўлғуси Биринчимиз бу гал мийиғида жилмайиб қўйган ва ним табассум ила: “Шундай бўлган тақдирдаям, бу муваффақиятларда сизнинг шахсий ҳиссангизни кўрмайман... Умуман олганда, орқага кўп қарайвериб, бораётган йўлингизда қоқилиб кетманг, биродар... Менга қолса, ўз ходимимни бугуни ва келажаги учун ҳурмат қилишни истардим”, деганмиш. Ҳар қалай, бу миш-миш ростга ўхшайди: машриқпарастимиз ўзининг нуқтаи назарига қарши айтилган гапларни ортмоқлаб келадиган даражада телба эмас, аммо, баайни тахминимизни тасдиқлагандай, Донишманд бир-икки кун хурпайиб юрди, сўнг енг шимариб, ғайрат билан ўз назариясини исботлайдиган янги-янги далиллар қидиришга тушиб кетди. Ахийри қовоғи очилиб, кўзлари чакнай бошлаганига қараганда, яна нимадир топган. Тез орада у ёрила қолди: этимологик жиҳатдан олиб қарайдиган бўлса, океан ортидаги “Сиэтл” шаҳри номи билан бизнинг “сатил” сўзининг ўзаги бир хилга ўхшаяпти. Кеча пайдо бўлган шаҳар қаёқда-ю, бизнинг қадимий сўзимиз қаёқда. Демак... демак...

Сўнги хабарларга қараганда, бўлғуси раҳбаримиз ўзига ишониб топширилган ҳар қандай янги ишга садоқатли дўсти билан бирга бораркан, имзо ҳуқуқи ва муҳрни фақат ўшанга ишонаркан. Буни эшитган Муовин анча вақтгача титраб-қақшаб, бу қадар адолатсизликдан жунбушга келган туйғуларини босолмасдан, дуч келган одамга “Мен бечорада нима айб?... Гуноҳим не?” дегандай мўлтираб қараб юрди. Йўқ, ҳар тугул, ким маслаҳатчи бўлгани ноаён, бироқ Муовин ҳам катта бошини кичик қилиб, ҳеч кимга сездирмасдангина бўлғуси Биринчимизнинг ҳузурига борибди, ўзининг нақадар бечоралигини, ҳозир вақтинчалик амалда бўлган раҳбар остида қанчалар эзилиб ишлаганини ва ишлаётганини батафсил, миридан-сиригача баён қилиб берибди, бўлғуси раҳбарга ўз садоқатини изҳор этибди, иккинчи нима экан, ҳаттоки учинчи муовин сифатида ҳам жон-дили билан ишлайверишга ҳозир

нозирлигини айтиш асносида “эски ривоятларнинг даври ўтди, бу иккита, керак бўлса учта ўзига ўхшаган калла билан бир қозонда бемалол қайнайверади” дея бошига шাপатилабди, “энг асосийси – ўринбосарлик мақомининг сақлаб қолиниши” эканлигига алоҳида урғу берибди, хуллас, охир-оқибат у тарафдан ўз фаолиятини шу йўсинда давом эттираверишга мойиллик билдирилишига эришибди; мана энди юрибди бир нарсага тўйган хўроздай гердайиб, ҳали бундай шарафга мушарраф бўлмаганларга тепадан боқи-иб.

Алоҳа гуруҳимизда ҳам муз ўрнидан кўчди: аввал Фалончи, кейин Пистончи... Қарасам, сафдан ажралиб қолаяпман. Шиғирчи билан бирга боришга келишиб олганимдан сўнг мен ҳам аста тадоригимни кўра бошладим: нималарни гапириш керак, нималарни гапирмаслик; қайси саволга нима деб жавоб бериш лозим ва ҳоказо, ва ҳоказо...

Бироқ...

Улгурулмай қолдик.

Кутилмаганда...

Саратонда бўралатиб қор ёғса ҳам бунчалик эсан-кираб қолмасдик.

Бўлғуси Биринчимиз ўлиб қолди.

Кимнидир – узункулоқ гапларга қараганда, бу бизнинг ишхонадан борган ходим бўлган – меҳмонхонасида индамасдан узоқ эшитган, кейин индамасдан ётоқхонасига ўтган, индамасдан ўринга чўзилган ва...

Эрталаб қарашсаки, ётган эмиш индамасдан...

Инфарктнинг шунақаси ҳам бўларкан.

Бизнинг қай аҳволга тушганимизни ҳатто тасаввур этиш ҳам мушкул...

Биринчи бўлиб Шиғирчи синди.

Шўрлик кейинги пайтларда бўлғуси куда томонини мақтайвериб эси кетиб юрганди: “Ўзимизга ўхшаган оддийгина оила экан, бизга шуниси яхши-да, тенг тенгги билан ахир. Ҳали кўрасизлар, биз тез тил топишиб кетамиз, тўйниям камтарона ўтказамиз. Уларам ўзлари биздан шу таклифни кутиб туришган бўлишса керак. Ахир биз учун муҳими икки ёшнинг бахти, тўғрими?”

Тўғри, Биринчимиз туйқусдан вафот этиб қолганида Шиғирчи бўлажак тўй харажатини ўйлаб кўп куйиниб юрди, аммо...

Фалокат кутилмаганда рўй берди.

Шиғирчининг уйига ахийри кўп кутилган азиз меҳмонлар келишган, бироқ...

Уч аёлдан иборат совчилар аввал Шиғирчи оиласи билан яшайдиган кўп қаватли уйга бурунларини жийириб қарашган, кейин подъезд эшиги ёнида бир муддат алланималарнидир муҳокама қилиб туришган, бу жараёнда бир-бирларига нисбатан анча кескин гаплар ҳам айтишган, ниҳоят хонадонга киришган-у...

Совчилар гулдай яшнаб чиқиб келган бека билан тил учиди саломлашишлари асносида энсиз йўлакни, торгина хоналарни танқидий кўздан ўтказишга, эҳтимолки квадрат метрларинию одмигина жиҳозлар нархига қадар ҳисоблашишга улгуришган, сўнг, истиҳола қилиб ҳам ўтирмасдан, учга-олти ўлчамли оддий меҳмонхонага бостириб киришган, ундан иккига-уч ўлчамли балконга ҳам сирғалиб ўтишган ва мана шу тарзда сурбетларча амалга оширилган текширув-баҳолаш жараёнини якунлаганларидан сўнггина бир-бирларига маънодор қараб қўйишган ҳамда бу

галати меҳмонларга довдираб боқаётган беканинг тинмай такрорлаётган “Киринглар, киринглар” деган манзиратига жавобан совчиларнинг каттаси “Асло овора бўлманг, ўргилай” деган ва шундан сўнг, буйруқ бўлгандай, бекани онг-тонг аҳволда қолдирганча хонадонни тарк этишга шошишган. Беканинг ваҳима ичидаги “Вой, вой, қаёққа? Қаёққа?” деган сўроғига жавобан ўша ёши улугроқ аёл аста энгашиб, унинг қулоғига рўй-рост шивирлаган: “Биз бунақанги уйда яшайдиган оила билан қуда бўлолмаймиз, ўргилай!..”

Рафиқани қўя турган тақдиримизда ҳам, шўрлик Шиғирчининг адои тамом бўлганини айтиб ўтириш шартмикан? У нуқул асосий сабабчилар қолиб бизнинг ҳар биримизга “Нега?.. Нега?..” деб савол бераверар, аммо бу сўроққа мантиқли жавоб топиб бўлмаслигини афтидан ўзи ҳам ҳис этиб турарди.

Ана шунда... ана шунда тамомила ақл-ҳушдан айрилган Шиғирчи катта хатоликка йўл қўйди: у куёвликка номзод бўлган йигитча билан учрашди. Одобли йигитча-ку, “Онамнинг гапи мен учун қонун”, деб бош эгиб тураверган, аммо “гапи фарзанди учун қонун бўлган” ўша она “Ўтмай қолган исқотисини мажбурлаб ўтказишга уринган ҳажикиз” Шиғирчининг уйига келиб қилади жанжал, қилади тўполон...

Шиғирчининг асаблари бунга дош беролмади...

Аввалига навбати билан уч кунда бир марта руҳий хасталиклар шифохонасига бориб, жазаваси қўзиган чоғлари “Мен яшаш истайман, истайман ғамни, Муҳаббат ва бахтга аччиқма-аччиқ. Улар тантиқ қилди менинг ақлимни, Пешонамни силаб юборди ортиқ!” деб бақриб шиғир ўқийдиган, сўнг “Бу Лермонтовники” деб эслатиб қўйиш асносида нечукдир жовдираб-мўлтираб “Биз учун муҳими икки ёшнинг бахти-ку, тўғрими?” дея савол берадиган Шиғирчидан хабар олиб турдик. Сўнг, яралар эскирдими, хабар олишни ҳафтасига бир мартага ўтказдик. Шу ойдан ўн беш кунда бир борсак ҳам бўлар, деган қарорга келиб турибмиз, қолганини кейин ўйлашиб кўрармиз. Нима, биз қайта-қайта бораверган билан у шўрлик тузалиб қолармиди? Қайтага нималардир эсига тушиб, қийналгани қолади...

Бунинг устига, ҳаёт давом этмоқда. Ҳаёт таомили бу: бахт ва бахтсизлик ёнма-ён юради. Салкам Биринчи билан Шиғирчини ўйлайвериб тўккан кўз ёшларимиз қуримасидан бурун хушхабар ҳам келиб қолди: Нигилист хонимнинг қизи Луврда ўтказилган халқаро мусиқачилар танловида бош соврин – Гран-прини

қўлга киритибди. Байрамни соғиниб қолган эканмизми, Нигилист хонимнинг қаршилигига қарамасдан, у кишининг иштирокисиз, гўёки бу бизнинг росмана ғалабамиздек, ишхонамизда роса битимиз тўкилиб базм қилдик ўзиям...

Иккинчи бўлиб Ҳисобчининг асаблари ишдан чиқди. У ўша, марҳум – энди шундай деб атаса бўлади – Биринчиликка даъвогарнинг дарвозаси эшигига суяб ташлаб кетилган кўк рангли “Angel” сумкаси тўла пулни нима учун ўзи билан олиб кетавермаганини ўйлаб жиғибийрон бўлар, аламдан дод дегудай аҳволда бармоқларини ғажир, тепакалини бекитиб турган соч толаларини аямасдан битталаб юларди. Ахир пулни меҳрибон ва раҳмдил фаришта айнан Ҳисобчига, “аблаҳча”сининг контракти пулини тўлаш учун ташлаб кетган, у нодон бўлса буни тушунмаган... Шунақанги бетиним ўйлар таъсирида бўлса керак, бора-бора ақли хира тортган, бошида бир тук қолмаган Ҳисобчи кўк сумка тўла “кўк”идан эди, мен аҳмоқ нега йўлимга чиқариб қўйилган насибамни олмадим-а, дея кўксини пора-пора қилганча дод-фарёд қиладиган, биронта юмшоққўнгил ҳамкасабасининг кўксига бошини қўйиб, ўзини энг ёмон сўзлар билан ҳақорат қилган қўйи юм-юм йиғлайдиган одат чиқарди...

VI

Одам ачинади, – бизга Биринчи бўлиб улгурмаган Биринчини айтяпман, – ҳар қалай, шунча кутгандик, у киши бўлса бирдан кетворди. Тўғри, ўз ихтиёри билан эмас, албатта. Бироқ барибир одам ачинади. Майли, бўлар иш бўлди, бўёғи кўчди, энди минг дод-вой, тавалло қилмайлик, ҳеч нарсани ўзгартириб бўлмайди. Бунинг устига, айтишларича, ўзи ҳаддан ортиқ камтар, камсуқум бўлган экан, энди, тўғриси, бундай одамнинг бизнинг ишхонага раҳбарлик қилиши ҳам қийин бўларди-да...

Ана, сўқир кўзга ҳам яққол ташланиб турибди: тамомила забун, ер билан битта бўлган, авзойиданоқ ҳаммасига тан берганлиги, мағлубиятни бўйнига олганлиги кўриниб қолган, ҳатто фаррош кампирга ҳам гапи ўтмаётган “в.б”ми, “в.в.б”ми яна қайтадан қаддини тиклашга уринмоқда. Кеча унинг ҳузурига зипиллабгина кириб кетаётган Безбетни кўришибди.

Аммо энди унинг даври ўтди, ўтди. Илло бошқа мужда бор. Айтишларича, яқинда, тез, жуда тез кунлар ичида бизга янги раҳбар келармиш. Ҳақиқий Раҳбар.

Интизор кўзларни туринганим и йўқ

Мен оҳимни дуо сингари
Етти фалак қадар йўллайман.
Барча тақво маросимлари
Бергайми деб самар, йўллайман.

Муҳаббат бу – қурбонталаб йўл,
Ёш умримни бўлди талаб йўл,
Минг адашдим бир бор танлаб йўл,
Энди жонга хатар йўллайман.

Бардошимни тишимга тутиб,
Энг мардона ечимга ўтиб:
Кўз ёшимни ичимга ютиб –
Юрагимга заҳар йўллайман.

Аммо сўнгги имконим билан,
Сенга бўлган исёним билан,
Ўз исмим, ўз имзоим билан
Севаман, деб хабар йўллайман.

Ҳаёт гўзал эди биздан аввал ҳам,
Биз келиб ҳеч нени ўзгартирмадик.
Севгига бош эгиб ўтганди Одам,
Мен ҳам қаролмадим муҳаббатга тик.

Ҳаёт ҳамон гўзал бўлса ҳам гарчи,
Юрак гаши тортади гоҳи бир фурсат:
Беор нигоҳини юзингга санчиб,
Муҳаббат кўзингга бақрайиб турса...

Неки армоним бор – сиз билан боғлиқ,
Қанча пушаймонни сиз деб чекканман.
Юрагимда турган жамики оғриқ
Сиздан, ахир бир пайт жоним тикканман.

Аммо энди булар барчаси ўтмиш,
Келгуси умримдан бирам кўнглим тўқ.
Чунки орзу қилмоқ ўта шахсий иш,
Шукр, орзумга алоқангиз йўқ.

ЛИРИК ЧЕКНИШ

Қутиб турсин расмий қоғозлар,
Қўнғироқлар бежавоб қолсин.
Бўғилмасдан ички овозлар,
Кўнглинг билан юзма-юз қол сен.

Носиржон ЖҰРАЕВ

Наманган туманида туғилган. Ўзбекистон Миллий университетининг журналистика факультетида таҳсил олган. “Улғайиш кунлари”, “Муҳаббатдан сўнг”, “Энг қудратли зарра” номли китоблари чоп этилган. Ҳозирда “Шарқ” НМАК Бош муҳаррири ўринбосари вазифасида хизмат қилади.

ИЗОҲ

Қўрқиб боқма заъфарон боғга
Йўқотдим деб яшил оламни,
Шундай тушун, рассом тоғанг жа
Кўп ишлатди сариқ қаламни.

Ўзгартирса ҳаёт тусини,
Шундай тушун, жоним бўйингдан,
Уканг билмай ёз мавзусини
Йиртиб қўйди “Алифбе”ингдан.

Ана, ойинг қувди жин-пинни,
Мен аждарҳо, девларни бўғдим.
Ўйлама бу галати кунни,
Бу бор-йўғи куз холос, ўғлим.

* * *

Чамаси бир чаноқ пахта юки ҳам
Нозик капалакка залолат бўлгай.
Қантчай тагидаги шакар юқи ҳам
Пашишага чинакам ҳалокат бўлгай.

Яратган адлига шубҳа йўқ зарра,
Эҳтимол, Худога яқинроқман мен:
Елкамга тоғдек дард қўймиши агарда –
Хукмига тушундим, демак тоғман мен.

* * *

Ёшлик йилларимда гафлат босибми,
Ё бўлиб бемаъни гурур билан банд.
Ёки ҳавойилик ҳаддан ошибми,
Бир қизнинг мактубин йиртдим беписанд.

Деразадан боқиб хат кетган йўлга
Интизор кўзларни тушунганим йўқ,
Менсимай қарадим бир тоза дилга –
Самимий сўзларни тушунганим йўқ.

Парча-парча бўлиб учди ҳавода
У қизнинг орзуси, севгиси, кўнгли...
Кейин куз уйғонди бирдан дунёда,
Ҳаёт кўзларимга ўрнатди мунгни.

Энди япроқларни бир-бир саргайтиб,
Майдаланган хатдек сочар экан куз.
Ўша гуноҳимни беаёв айтиб,
Мени ўзим билан қилар юзма-юз.

* * *

Тароқ тегмаган сочдек тўзғиб ётар боғларим,
Шамолларнинг қўйнида мизғиб ётар боғларим.
Ўзим эса боғ аро
Кезарканман паришон,
Сездим – дилда қолмаган
Муҳаббатдан бир нишон.

Мевалари терилган дарахтлардек хомушман,
Наинки мен хомушман, хотири фаромушман.
Чунки ўтган кунларни
Эсламоққа йўқ тоқат,
Ўтмишидан менга ёдгор
Фақат бир бесадоқат.

Мендан фарқли: боғларда ҳали умид сўнмаган,
Ҳаёт деган курашда маглубликка кўнмаган.
Мен бўлса ишқ йўлида
Юрагимни бир тўқдим –
Бир кўкардим, бир ўсдим,
Бир гулладим, бир чўқдим.

Боғлар ичра сочилган хаёлимни йиғиниб,
Зўрга тутиб турибман кўзимдаги йиғини.
Лабимда титроқ, аммо
Иродамни букмасман.
Сени эслаб, боғларга
Кўзёшимни тўкмасман.

АДОЛАТ САЛТАНАТИ

Ўзбекистонда юз бераётган тарихий ўзгаришлар, тарихий меросга қизиқишнинг кучайиши Амир Темур фаолиятидаги кўплаб жиҳатларни синчковлик билан ўрганишни тақозо этади. Ундан ташқари, Амир Темур фаолиятининг кўпгина қирраларидан ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий ҳаётда намуна олиш, унинг тажрибаларидан фойдаланиш баркамол авлодни тарбиялашда муҳим аҳамиятга эга.

Зеро, Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганидек: “Ўзбекистоннинг бугунги озодлигини мустаҳкамлаш даврида Амир Темур биз учун буюк давлат асосчиси сифатида қадрлидир. У давлат пойдеворини қурган, давлатнинг ҳуқуқий асосларини барпо этган. Унинг давлатчилик борасидаги фикрлари нафақат ўз даври, балки келгуси авлодлар учун ҳам катта аҳамият касб этади. Амир Темур ўз давлатини фақат кучга суяниб бошқаргани йўқ. Агар бу давлат фақатгина кучга таянган ҳолда тузилган бўлса эди, авваламбор, бунчалик узоқ давр туролмасди”.

Амир Темур давлатчилигида юксак ахлоқ устуворлик қилган. Бу аввало унинг шахсидаги фазилатларнинг давлатчиликдаги инъикоси эди. Соҳибқирон биринчи навбатда кучли билим эгаси бўлган. У илм аҳлини севган, доимо фозил кишиларнинг ҳурматини жойига қўйган, умрининг сўнгги давларига қадар илм ўрганишдан тўхтамаган, ўз устида тинимсиз ишлаган.

Амир Темур салтанатни бошқаришда сайидлар, уламолар ва фузалолар ҳурматини жойига қўйиб, уларни эъзозлаш билан чекланмай, ўзи забт этган вилоят, мамлакатлардаги сайидлар, уламолар, шайхлар, машойихлар, фузало, акобир ва ашрофларни ҳам азиз тутишларини амалдорларидан талаб қилади. Бундан ташқари, барча мамлакатлардаги зиёлиларнинг, дин пешволарининг мазорларини, мақбараларини таъмирлаб туриш, уларни қўриқлаш учун вақф ҳисобидан маблағ ажратишни ҳам амр этади.

Шунингдек, Темур Мовароуннаҳрдан ташқари Табризда масжид, Шерозда сарой, Бағдодда мадраса, Туркистонда Аҳмад Яссавий мақбарасини қурдирди. Соҳибқирон турли ўлкаларда карвонсаройлар, сув иншоотлари, жамоат бинолари барно қилдирди. Озарбайжон заминидаги Байлакан шаҳрида катта бир ариқ қаздириб сув чиқаради ва унга “Барлос ариқ” дея ном беради. Амир Темур доно сиёсатчи сифатида ҳар бир ишни маслаҳату машварат билан амалга оширади, қонунлар барчага тенг бўлган, яъни давлат томонидан қайсидир миллий маданият, тил зўрлик билан бошқа худудларга олиб кирилмаган. Ўрта Осиёда туркий тил аънааларини ривожлантиришга алоҳида эътибор берилган.

Амир Темур Шерозни ишғол қилгач, олимларни тўплашдан аввал ҳузурига Ҳофиз Шерозийни олиб келишларини буюради. Кексайиб, қомати букчайиб қолган шоирни олиб келганларида Темур унинг ғазалидан бир байт мисол келтириб, изоҳ беришини сўрайди. Ҳофизнинг изоҳидан қониқмаса-да ўз фикрида қолади. Кейин: “Самарқанд ва Бухоро

Темур МЎМИНОВ

1991 йилда Тошкент шаҳрида туғилган.
Ўзбекистон Миллий университети магистранти.
Давлатчилик тарихи бўйича мутахассис.

шаҳарларини кўришни хоҳлайсизми, ахир шеърларингизда бу шаҳарлар номини бот-бот тилга оласиз-ку” – дейди. Ҳофиз Шерозий кексайиб қолганлиги учун Самарқандга боришга иштиёқ билдирмайди. Гарчи дунёқарашлари турлича бўлса-да, Соҳибқирон уни хафа қилмайди. Кексалик чоғида йўқчиликдан азият чекмасин деб, шоирга минг олтин динар ҳада қилади.

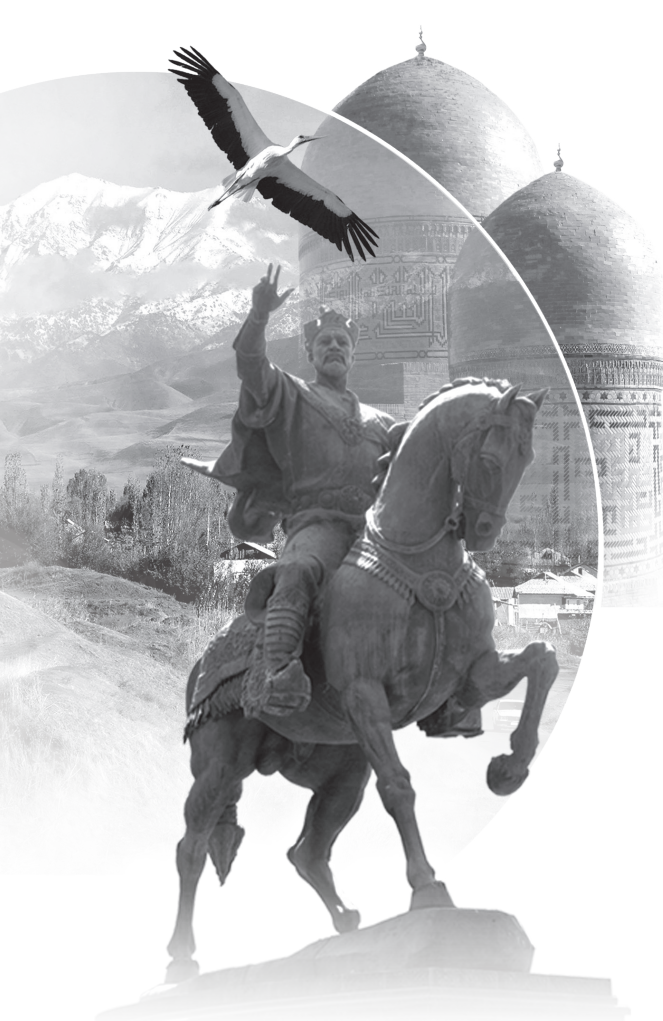
Франциялик темуршунослар ёзган асарлар ичида профессор Марсель Брионнинг китоблари алоҳида ўрин тутади. Унинг асарларида Соҳибқирон Амир Темур бобомиз шахси, ҳаётининг фаолияти, сиёсий ва ҳарбий соҳаларда тутган йўлига оид маълумотлар ўрин олган. Бундай муфассал маълумотлар бошқа насрий манбаларда кам учрайди. Воқеалар Амир Темур номидан ҳикоя қилиниб, оммабоп услубда ёзилган.

Айниқса Амир Темурнинг ҳукмдорлик салоҳияти ва одоби хусусида келтирган маълумотлари диққатга сазовордир. Табриз жангида Озарбойжон ҳукмдори Султон Аҳмад андишасизлик билан Амир Темурнинг оқсоқлигини айтганида Соҳибқирон бобомиз: “Тарбияли одамлар қаршисидаги одамнинг жисмоний камчилигини кўпнинг олдида тилга олмайдилар, гарчи буни ҳамма кўриб турган бўлса ҳам”, – дея жавоб қайтаради унга.

Соҳибқирон ёшлигида Фирдавсийнинг шеърларини мутолаа қилган, шоирга ҳурмати баланд эди. Шунинг учун Тусда Фирдавсий қабрини зиёрат қилишга боради, шоир қабри ташландиқ жойга айланиб қолганини кўриб, изтиробга тушади. Зиёратдан қайта туриб Фирдавсийнинг мазорига қабр тоши ўрнатишларини амр қилади. Кейинги сафар борганида қабрни яна бориб кўради. Фирдавсийнинг хоки туроби барҳақ бўлган боғда сархил гуллар очилиб ётганини кўриб кўнгли тоғдек кўтарилади.

Манбаларда Амир Темур кучли характер соҳиби, моҳир сиёсатчи ва лашкарбоши, илмни инсон сифатида таърифланади. Тарихчилар Амир Темур ўз даврида араб-форс дунёсининг энг пешқадам кишиларидан бири бўлганлигини айтиб, унинг турк ва форс тилида ҳам бирдек мулоқот қила олиши, олимлар билан мунозарага кира олишдек илми борлиги, ўзи юриш қилган ерларни аввалдан тўлиқ ўрганганлиги, ўз даврининг машҳур олими Ибн Халдун билан бўлган мунозараси ҳақида тўхталиб, кўпинча баҳс-мунозараларда унинг илми баланд келганлигини айтиб ўтганлар.

Амир Темур бўш вақтларини мақсадли ташкил этган экан. Унинг бўш вақтларда шуғуллангани энг сеvimли машғулоти шатранж ўйини эди. У ҳатто шатранж ўйинига ўзгартиришлар киритиб, унинг доналарини икки баробарга кўпайтирган. Бундан мақсад сиёсат майдонида ғолибона тадбирлар қўллаш,

вақтни чўзиш эди. Шунингдек, соҳибқирон ўз даврида мавжуд бўлган халқ ўйинлари ва спортнинг барча турларини мукамал ўзлаштириб, уларга муҳим ўзгартиришлар киритган. Унинг фаолиятдан ва сиёсатидан ҳам жисман, ҳам маънан етук инсонни тарбиялаш мақсади устувор эканлигини англаш мумкин.

Амир Темурнинг шахс сифатидаги фаолиятини ўрганиш наинки ёшларимизга, балки ҳар биримизга зарур. Чунки бугунги шароитда тараққиёт, тинчлик ва фаровонлик кўпинча кишиларнинг сиёсий илми, ақл-заковати, адолати, ҳушёрлиги ва бошқа ахлоқий сифатларига боғлиқ бўлиб, уларга путур етган тақдирда жамиятда маънавий бўшлиқ келиб чиқиши мумкин. Чунончи, бугунги кун кишиси юксак ахлоқий сифатлар эгаси, нозиктаъб, сезгир, тезкор ҳаракатлана оладиган, ҳар қандай вазиятларда ҳам адолат билан ўз мақсадларини амалга ошира оладиган, Амир Темур каби вақтни қадрлайдиган, низоларни имконият даражасида тинчлик билан бартараф этадиган, эзгу сифатларга эга бўлган, инсоннинг руҳиятини англай оладиган, иродали ва бошқарув илмини пухта эгаллаган бўлиши керак.

Баҳор - кўзларида гуллаган илинж

БАҲОР

Олис ўлкалардан шивирлаган туш,
Бутун вужудимни чулғайди хаёл.
Баҳор нафасидан кўнгиллар сархуш,
Гўёки ясанган танноз бир аёл.

Тиниқ осмонингда яйрайди қушлар,
Тошқин анҳорларда оқади шодлик.
Сенинг қучоғингда ўтган кунларим,
Қанчалар шириндир, қанчалар тотлик.

Баҳор – кўзларимда гуллаган илинж,
Баҳор – киприкларда қиқирлаган ёш.
Умид-ла кўкларга бўй чўзар севинч,
Бамисли борлиққа сингийди қуёш.

Энди юрагимда унгай бойчечак,
Музлаган ерларнинг юзини силаб.
Энди тупроқларда гуллайди чечак,
Меҳрибон заминнинг бахтини тилаб.

ЎТИНЧ

Кўзларимга боқмагин энди,
Кирирмайман орзуларимга.
Ўйларимга айланма энди,
Айланма дил ёзувларимга.

Нигоҳимга кетмагин чўкиб,
Кўл бермайман туйғуларингга.
Кетгум дилда боримни тўкиб,
Кирмагайман уйқуларингга.

Нигоҳларинг остонасини
Банд қилмайман, энди дил беҳол.
Мужгонларнинг дилхонасида
Яшайвергин ўзинг бемалол...

АЁЛ

Ялтизларнинг ширин исидан,
Ифоридан яралганмисиз.
Осмонларнинг тиниқ кўзидан,
Виқоридан яралганмисиз.

Олис Боботогнинг бағридек
Жозибали, осуда кўнгил.
Дарахтларнинг дилгир баргидек
Маъюс титраб туради пок дил.

Ниятлари булутлардек соф,
Оқ кемадек сузиб юради.
Юлдузларнинг кўзидек шаффоф,
Кулгулари кулиб туради.

Кўлларида игна қадози,
Меҳр каби гуллаб туради.
Чехрасида Она тимсоли
Келажакка йўллаб туради.

Маҳлиё
УМРЗОҚОВА

1990 йилда Марғилон шаҳрида туғилган.
Тошкент Гидрометеорология касб-хунар кол-
лежи ўқувчиси.

ДУППИСИ ЙЎҚ ДУНЁ

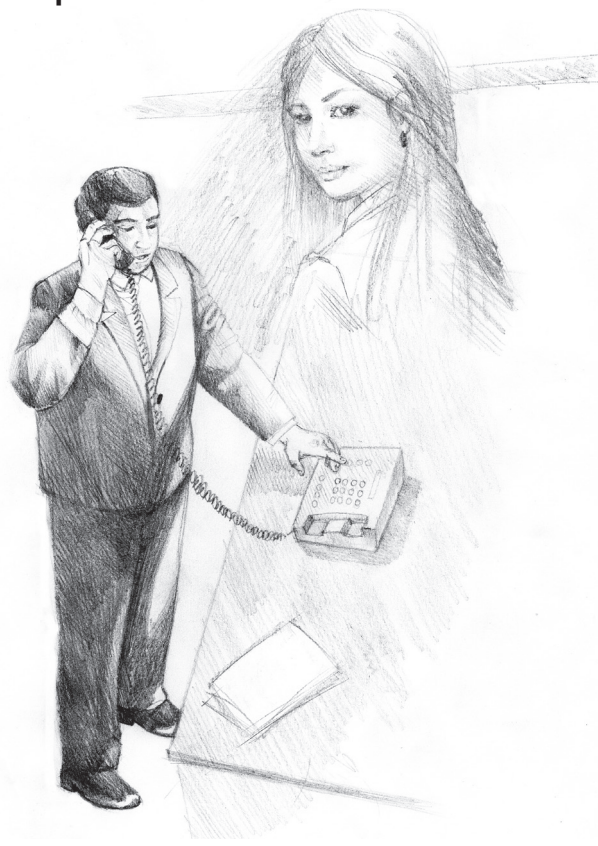
Туркум ҳикоялар

ҚАБРНИНГ ЭШИГИ ЙЎҚ

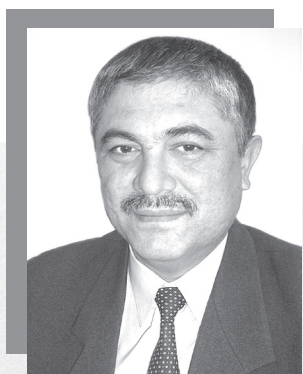
Унинг бошини нам тупроққа оҳиста қўйишди. У ҳамон қимир этмай, тошдай қотиб ётарди. Хайрият, аввал жағини, сўнг қўлларини бўшатишди. Ишқилиб, нафас олаётганини биров сезиб қолмасайди. Сезса барчаси барбод бўлади...

Унинг тириклигини фақат хотини эшитмасин, эшитса тамом, ҳаммаси қайтадан бошланади. У эса жанжаллардан шу қадар тўйиб кетган эдики, эҳ-ҳе, бу жанжал-тўполонларни, ади-бадиларни, аччиқ-нордон гап-сўзларни, захарли кесатикларни, ур-йиқитларни ипидан игнасигача қоғозга туширишга қаламнинг бардоши етмайди. Уларни бирма-бир баён этиш учун шўрлик қоғознинг юзи чидамайди...

Энди у умр бўйи елиб-югуриб, орзу қилиб топган шоҳона жойидан ҳеч қачон турмайди, туролмайди, туришни ҳам истамайди. Ҳатто қимирламайди ҳам. Чунки чиқиб кетиши учун қабрнинг эшиги йўқ.

Ашурали ЖЎРАЕВ

1956 йилда Навоий вилоятининг Кармана туманида туғилган. Абдулла Қодирий номидаги Тошкент Давлат маданият институтида таҳсил олган. “Тошбақалар пойгаси”, “Юрак бўронлари”, “Ўқ узган ким?”, “Сенга кўнгли берсам”, “Дил гавҳари” каби китоблари нашр этилган.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган журналист.

ҲАМ КУЛАСИЗ, ҲАМ КУЯСИЗ

Йирик корхонанинг йирик бўлимларидан бирининг шинам ва ёруғ хонасида тўрт киши савлат тўкиб ўтиради. Улар бир хонада ишлайдилар. Ҳатто уларнинг лавозимлари ҳам бир хил. Ҳар уч ойда ва байрамлар муносабати билан бериладиган мукофотларни ҳам бир хил миқдорда оладилар. Меҳнат таътили кунларини ҳисобга олмаганда улар ҳар куни ишга бир вақтда келиб, белгиланган вақтда кетишади. Улар ўзаро муомалаларидан гўё бир-бирлари билан иноқ ва меҳрибон одамларга ўхшайдилар. Аслида эса...

Кечирасизлар, андак фаромушлик қилиб, хонадаги бешинчи кишини унутиб қўйишимизга озгина қолибди. Бешинчи одам замонавий тилда айтганимизда, ушбу хонада ўтирган тўрт ходимнинг референти, тўғриси, ёрдамчиси. Лекин унинг вазифаси

анча оғир ва мураккаб. Олдин улар ҳам икки киши эди. Лекин корхона раҳбарига учта референт зарур бўлиб қолганлиги сабабли биттаси юқорига кўтарилиб кетди. Референтнинг вазифалари аниқ белгиланмаган бўлса-да, у қуйидаги юмушларни бажаради.

Айтайлик, хонанинг ўнг томонида ўтирган ходимга бир варақ қоғоз керак бўлиб қолса, у дарҳол референтга кўнғироқ қилиб, “фалончи акангиздан менга бир варақ қоғоз олиб келиб беринг”, – дейди буйруқ оҳангида. Референт ҳам қоғозни олиши лозим бўлган ходимга дарҳол кўнғироқ қилиб, унинг қоғози бор-йўқлигини сўрайди. Агар у розилик берса, ходимнинг илтимосини айтади. Бўлмаса кутади. Референт қоғозни олиб, кирим-чиқим дафтарига қайд этиб, сўраган ходимга олиб бориб беради. Боришдан олдин эса, кўнғироқ қилиб, ходимдан рухсат сўрайди.

Худди шундай ҳолат хонанинг чап томонида ёки кун чиқар томонида ўтирган ходимлар билан ҳам рўй бериши муқаррар. Улар ҳам ўйлаб ўтирмасдан дарҳол референтга кўнғироқ қиладилар. Референт уларнинг сўровларини (илтимосларини эмас!) елиб-югуриб бажаради. Масалан, ходим бирор юмуш ёки топшириқ билан кетса, ёнидаги ходимни эмас, албатта референтни огоҳлантиради. “Буларга айтиб қўйинг, фалон жойга, фалон иш билан кетаётирман”, дейди. Ва хонадан виқор билан чиқиб кетади.

Ходимларга кун бўйи гоҳ ручка, гоҳ қоғоз зарур бўлиб туради. Улардан бири чой ичса, бири қаҳва хоҳлайди. Яна бирининг кўнгли музқаймоқ тусаб қолади.

Хуллас, референт уларга беминнат хизмат қилишдан асло чарчамайди. Тўрт нафар ходим эса бўлар-бўлмас ишларни референт зиммасига юклашдан мутлақо эринмайдилар. Улар референт учун ҳар куни янги-янги хизмат турларини ўйлаб топишни ўзлари учун шараф, деб биладилар. Ва бу ишларидан бениҳоя ҳузурланадилар.

Афсус-надоматлар бўлсинки, улар хонанинг кўзга яққол ташланадиган жойига йирик-йирик ҳарфлар билан ёзилган “Йўқолсин, бюрократизм!” деган шиорга ақалли қайрилиб қарамайдилар.

УМР ЎТАР, БАХТ ЎТАР...

*Келса, ақлимни олар,
Кетса, қарорим йўқ мани.*

Махтумқули

Укам Азимбойга!

У қуёш беминнат меҳр нурлари билан юзларига эринмай расм солган бу қорамағиз қизни тасодифан бозорда кўрди. Кўрди-ю оҳудай жовдираб турган меҳрибон нигоҳига кўзи тушди. Қизнинг кўзлари узукка ўрнатилган олмос қилмиғ чарақлаб турарди.

Йигит қизга парво қилмай:

– Ёнингиздаги жой... – дейиши билан қиз беихтиёр “бўш”, деб юборганини ўзи ҳам сезмай қолди.

Йигит анжир тўла тоғорани даст кўтариб, қиз кўрсатган растага қўйди. Сўнг растани айланиб келиб, тоғорага ўралган гуллик матони ечди. Бир текис шоодадай терилган, қуёшдай товланиб турган тилла ранг анжирларни сўровчи харидорлар кўпайди.

– Анжир қанча? – сўради харидорлардан бири.

Йигит бозордаги нархдан бироз пастроғини айтган эди, савдоси юришди.

– Уч кило ўлчанг!..

– Менга икки кило ўлчанг...

– Менга тўрт кило...

Қиз ўзига тегишли тарозунинг палласини тутиб, дарҳол қўлма-қўл сотилаётган анжирлардан ўлчашиб юборди.

Йигит бир зумда анжирларини сотиб бўлди-ю тоғорасини қўлтиқлаб, тезгина жўнаб кетди. Қиз қошлари қалин, мўйловлари сабза урган, бир қарашда машҳур кино қаҳрамони Отабекни ёдга солувчи бу йигитни гўё тушида кўргандай бўлди. Фақат унинг дўпписи йўқ эди. Беихтиёр кўкси жизиллаб кетди. Қиз юрагига бир безовта қуш кириб олгандай эди. Қизнинг хаёллари тўзиб, беихтиёр йигит кетган томонга тез-тез қарай бошлади. Ва бу ҳолатидан ўзи уялиб, негадир йигитни эсламасликка ҳаракат қилди. Лекин бунинг иложини топа олмади. Йигит унинг оромини ўғирлаган эди. Қиз кетиши олдидан йигитга астагина шивирлади:

– Эртага яна келасизми, ака?

– Келаман, – деди у ишонч билан.

Талаба йигит аслида ёзги таътилнинг охири кунларида ота-онасидан хабар олай, қишлоқдаги дўстлар билан бир отамлашай, деб уйига – Ҳалланг қишлоғига келган эди. Қараса, анжир фарқ пишиб, бодринглар палаклар остида соялаб, помидорлар бир-биридан ранг олиб роса қизарган...

– Мунча тез қайтдинг, ўғлим?

– Озгина арзон қилгандим, бир пасда сотилиб кетди, – деди у отасининг саволига жавоб бериб.

– Тўғри қилибсан, ўғлим. Қолган анжирларни ҳам териб, эртага бозорга олиб боргин. Ана бодринг, помидор ҳам пишиб ётибди. Қанчага сотсанг, ўзингга олавер, ўқишингга керак бўлади...

Йигит эрталаб бозорга борса, қиз аллақачон келиб, унга ҳам ёнидан жой ҳозирлаб қўйган экан. Лекин йигит бозор чеккасида савдо қилаётган, отаси томондан узоқроқ қариндоши бўлган аёлни кўрмади. Қариндош ҳам бозорда савдо қилаётганини унга сездирмади. Йигитнинг эса бозор айланишга вақти йўқ эди...

– Ассалом, – биринчи бўлиб қиз бошини кўтармай салом берди.

– Салом, – деди йигит ва анжир тўла тоғорани яна даст кўтариб растага қўйиб, тоғорага ўралган матони ечди.

Бугун ҳам йигитнинг бозори чопди. Ана-мана дегунча анжир тўла тоғорани тинчитиб, “хайр”, деганча жўнаб кетди. У гўё бозорга шамолдай келиб, яна шамолдай ғойиб бўлди. Қиз бу гал ҳам у билан юрак ютиб суҳбатлаша олмади. Ақалли исмини сўраб,

қаерда, нима билан машғуллигини билмоқчи эди. Бўлмади. Унинг сокин юрагига ғулғула солган, бир меъёрда тинчгина оқаётган сувни тўлқинлантирган бу йигит ким экан?

Ким экан, ўзи у?

Қиз у билан тузукроқ гаплашолмаганидан ўкинди. Хайрият, “Эртага яна келасизми”, деб сўрашга улгурди. Йигит “ха” деган маънода бош эгади. Эртаси куни йигит бозорга икки қоп бодринг олиб келди. Яна қизнинг ёнида туриб савдо қилди. Қиз тушлик пайтида унга бир бўлак товуқ гўшти узатди.

– Жуда мазали экан. Ўзингиз пиширдингизми?

Қизнинг йигитга мақтангиси келмай, бошини билинар-билинемас қимирлатди. Лекин таомнинг йигитга ёққанидан ичида хурсанд бўлди. Қиз товуқни меҳр билан пиширган эди.

Йигит эртаси куни яна икки қоп бодринг ва қўлтиғида бир китоб билан келди. Қиз одатдагидай унга ёнидан жой олиб қўйган эди ва қопдаги бодрингларни олиб, латта билан бирма-бир артиб, растага чиройли қилиб териб чиқди.

Йигит омадли экан, яна бозори чаққон бўлди. Бу орада у ҳалиги китобни берилиб ўқиди. Китобдаги гўзал бир шеърни қизга ҳам илинди:

*Умр ўтар, вақт ўтар,
Хонлар ўтар, тахт ўтар,
Омад ўтар, бахт ўтар.
Лекин ҳеч қачон чиқмас ёдимдан,
Сенинг юришларинг, сенинг кулишларинг...*

Шеър қиз қалбидаги чўғни гулханга айлантириб юборди. Йигитнинг ички бир дард ва ёқимли овозда ўқиган шеъри қизнинг юрагига муҳрланиб қолгандек эди.

Шеър олов эди, шеър ўт эди. Қизнинг юрагини ловуллайтиб юборди. Энди қиз йигитнинг асирасига айланган эди...

Қиз шеърни ёдлаб олмаган бўлса-да унинг мисралари юрагининг аллақаерини тирнаб ўтгани аниқ. У йигитдан китобни бир кунга сўраб олмоқчи бўлди-ю, ботинолмади, андак уялди. Эртага олиб келса сўрайман, деб ўйлади.

– Эртага яна келасизми?

– Албатта!

Бир ҳафтадан буён йигит унинг ҳаловатини ўғирлаган, ўй-хаёлларини банди этган.

Унинг кўзлари безовта, қалби безовта, ҳатто томирларида оқаётган қон безовта. Ўша безовталик уни батамом чулғаб олган эди.

Қиз эс-хушини йўқотиб, аллақачон Лайлига айланган эди... Хаёлида фақат йигитдан эшитган мисралари айланарди:

*Баҳорда боғ на гўзал,
Қор тушса тоғ на гўзал,
Бу ёшлик чоғ на гўзал,
Лекин ҳеч қачон чиқмас ёдимдан
Сўзсиз қарашларинг, ҳолим сўрашларинг...*

Йигит эртаси куни бозорга келмади. Уни кеча оқшом отаси ёнига чақирди. Ота-боланинг ўртасида шундай қисқа суҳбат бўлиб ўтди.

– Кимнинг қизи?

– Билмайман.

– Исми ким?

– Сўрамадим.

– Қайси қишлоқдан экан?

– Билмайман, ота. Бу ҳақда гаплашмадик.

– Бўлмаса нега ҳар куни бозорга қатнаёпсан?

– Ўзингиз айтган нарсаларни сотиб келяпман, холос.

– Нарсаларни фақат ўша қиз билан бир растада сотгин, деб айтганмидим?

– Қиз менга ҳар куни ёнидан жой олиб қўяди.

Сотаман-у қайтаман. Орамизда ҳеч қандай гап йўқ.

– Йиғиштир. Энди бозорга бормайсан. Тамом.

– Хўп ота, бормайман энди ўша бозорга...

Бу ўша, йигитни бозорда кўрган қариндошининг иши эди...

Қиз уни эртаси куни, кейинги куни ва ундан кейинги кунлар ҳам кўзлари нигорон, қалби гирён бўлиб кутди. Узоқ кутди, юраги орзиқиб, ўртаниб, йиғлаб, қон бўлиб кутди. Лекин йигитдан дарак бўлмади. Сувга ташланган тошдай ғойиб бўлди.

Унинг қалб дардларига йигит ўқиб берган шеър яна малҳам бўлди:

*Ой чиқар гоҳ заҳоли,
Дўстлар кўпдир вафоли,
Ҳаёт шундан сафоли,
Лекин ҳеч қачон чиқмас ёдимдан
Секин сўзлашларинг, пинҳон излашларинг...*

Қиз унинг исмини, манзилени сўраб-суриштирмаганига афсус қилди. Кимдан сўрашни, нима деб сўрашни билмай гаранг бўлди. Йигитдан унга фақат шоирнинг “Умр ўтар” шеъри бир умрга ёдгор бўлиб қолди...

Пешонаси шўр экан, қизни ўзи севмаган бир йигитга узатишди. Қиз тақдирга тан бериб, тўйга рози бўлди. Гўё ёнидаги куёв бозорда учратган йигитга айланиб қолишини жуда-жуда истарди у...

Тўйга келган машҳур ҳофиз машҳур қўшиғини дардли ва ўтли овозда куйлар эди:

*Умр – йўл, қайрилиш кўп,
Учрашиш, айрилиш кўп,
Унутиш, айтилиш кўп.
Лекин ҳеч қачон чиқмас ёдимдан
Ўша кулишларинг, ўша келишларинг...*

ҚЎШНИ ҲАҚҚИ

Унинг отаси савдо тизимида ишлаган. Ҳар йили кузда уйининг дарвозаси олдида арзон нархда бир машина картошкани олиб келиб тўкарди. Катта кўчада яшайдиган кўни-кўшнилари қопларда кўтарганларича картошқадан териб олишарди.

Эртаси куни қўшнилар бири-кетин чиқиб “менинг қопимдаги картошка фалон кило чиқди”, – деб инсоф билан пулини бериб кетишарди.

– Ота, нега бундай қиласиз? – деб сўраганида, отаси:

– Ўғлим, қўшнининг ҳам ҳаққи бор. Уни адо этиб туриш ҳам савобга киради, – дерди.

ТЕЛЕОИЛА

Оила аъзоларим билан телеоиламиз, десам асло муболаға бўлмайди.

Гапни ўзимдан бошлайман: мен телевизорни яхши кўраман. Бўш қолдим, дегунча пульта олиб телеканалларга саёҳат қиламан.

Хотинимнинг қўлидан телефон тушмайди. Овқат қилаётганда, кир юваётганда, тикиш тикаётганда албатта унинг қўлоғида телефонни эшитадиган телеаппарат бўлади. Бўлмай иложи йўқ. Қайнонасига ўчакишгандай келинимизнинг ҳам ётган-тургандаги яқин ҳамроҳи ва эрмаги телефон. Дастурхон атрофида ўтирганда, овқатланаётганда ҳам қўлидан телефон тушмайди. Ҳатто икки ёшга тўлаётган набирамиз ҳам телефонни бергин, деб тўполон қилади. Телефонни олади-ю тинчийди. Сўнг мусиқа қўйиб бергин, деб дадасини ҳолижонига қўймайди. Бу вақтда дадаси ҳам берилиб телефон ўйнаётган бўлади. Бир ота фақат телефон ўйнаса ғалати бўларкан...

Ўғлимнинг ҳам, қизимнинг ҳам қўлларида телефон. Биз ҳар сафар дастурхон атрофида ўтирганимизда, кўзларимиз телевизорда, қўлоғимиз телефонда бўлгани боис мазза қилиб гап еймиз.

Эрталаб ҳаммамиз телефон билан уйғонамиз. Ишга, ўқишга кетаётганда қўлоқларимиз телефонда бўлгани боис хайрлашмаймиз. Мен ҳам зўрға телевизорни ўчириб, ноилож ишга жўнайман.

Айтмоқчи, менинг ҳам иккита чўнтак телефоним борлигини айтиш хаёлимдан кўтарилибди. Набираларим аллақачон сўнгги русумдаги “Айфон” телефонларига ўтганлиги ва мунтазам “Планшет” ўйнаётганлигини айтсам ҳайрон бўлманг.

Биз янги замон аънаси – телеоиламизга содиқмиз. Марҳамат, меҳмонимиз бўлинг, теледўстлар. Бир телелашиб кетасиз. Телетажриба орттирасиз.

ПОЧТА ҚУТИСИДАГИ ОҒУ

У уйининг почта қутисидан ўз номига келган хатни шошилмай олди. Хатжилт чиройли эди. Хат кимдан ва қаердан келганлиги номаълум эди. Узоқ йиллар масъул лавозимларда ишлаган, нафақага чиққач тадбиркорлик билан шуғулланаётган Сайфулло Сано хатни хонада бафуржа ўқийман, деб ичкарига кириб, ечиниб креслога чўқди. Чўқди-ю хатни очди. Хат қисқа бўлиб, унда шундай деб ёзилган эди:

“Сизга ва оила аъзоларингизга бевақт қазо қилганлигингиз муносабати билан чуқур таъзия

изҳор этаман. Қачонлардир шундай оғир жудолик бўлишини билардим. Эл-юрт орасида ҳурматингиз бор экан, жанозада одам кўп бўлди. Жанозангизни машҳур қори ўқиди. Тобутингиз қўлма-қўл бўлиб кетди. Афсуски, бу жудолик манзарасини ўзингиз кўрмадингиз...

Охиратингиз обод бўлсин! Худойимдан Сизга сабр талаб, дўстингиз И.И.Б.”

Сайфулло Санонинг дўстлари кўп эди. Уни яхши кўрадиган, самимий, беғараз дўстлари билан бирга, унга ҳасад қиладиган, кўролмайдиган қитмир “дўст”лари ҳам етарлича топиларди. Унинг шон-шухрати, бойлиги, одамлар орасидаги обрўйи айрим “дўст”ларига тинчлик бермасди. Баъзи дўстлари унинг ютуқларидан қуйиб-ёниб кетарди...

У хатда исми-шарифининг бош ҳарфлари кўрсатилган дўсти борлигини эслай олмади. Хатни ўқиб бўлиши билан юраги сиқилди. Нафас олиши оғирлашди. Сўнг юрагини чангаллади-ю, ўзини кресло суянчигига ташлади... Бир жонажон дўст иккинчи қадрдон дўстни адо қилган эди.

ТЎН

Маҳаллага янги қўшни кўчиб келибди. Унинг бир ёмон қилиғи бор экан. Қўшнилар тўй қилса, албатта тўйда жанжал чиқариб, тўполон қиларкан. Маҳалладошлари олдин бунга ҳайрон қолишибди. Сўнгра танбеҳ беришибди, ўртага олиб кўп гапиршибди. Натижа бўлмабди. Сўнг улар унинг бемаъни қилиғига кўникиб кетишибди. Шу маҳаллада бир ақлли одам яшаркан. У тўй қилмоқчи бўлибди. Тўйдан бир кун олдин ўша уришқоқ қўшнини уйига меҳмонга чақирибди. Уни яхшилаб зиёфат қилибди. Кетишидан олдин елкасига янги тўн ёпибди. Ва уни эртага бўладиган тўйга яна бир бор таклиф қилибди.

Тўй бошланибди. Ҳамма кўни-қўшнилар қаторида ҳалиги уришқоқ ҳам тўйга келибди. Ҳамма қатори еб-ичибди. Лекин ўша куни тўйда жанжал қилмабди. Қўшнилар ҳайрон бўлиб, тўйдан қайтишда нега унинг жанжал қилмаганлиги сабабини сўрашибди.

– Э, қўшнижонлар, кеча тўн кийганман, тўн! – дебди у.

КЕЧИКИБ ЎҚИЛГАН КИТОБ

Ёзувчи янги китобини бир амалдор оғайнисига дастхат ёзиб берди. Кейин улар кўп бора кўришдилар, маърака ва тўйларда учрашдилар. Лекин амалдор китобдан сўз очмади. Ёзувчи ҳам бундан ўксимади. “Иши кўп, китоб ўқишга вақти йўқдирда”, – деб ўйлади.

Ҳаёт бир маромда силлиқ кечмас экан. Амалдор мансаб курсисида ўтирганида жиғилдон касали туфайли қўлга тушиб, жазони ўташга маҳкум этилди...

Орадан маълум вақт ўтиб, озодликка чиқди. Қимтиниб-қисиниб кўни-қўшниларникида бўладиган маъракаларга чиқа бошлади.

Бир куни улар тасодифан учрашдилар.
– Илоё, ёмон кунлар ортада қолиб кетган бўлсин, оғайни, – деди ёзувчи.

– Зонада ҳам бекор ўтирмадим. Кутубхонасида сизнинг китобингиз бор экан... Шунинг тўлиқ ўқиб чиқиб мазза қилдим. Жуда қизиқарли экан, – деди собиқ амалдор бир вақтлар у дастхат ёзиб берган китобининг номини айтиб.

– Яхши қилибсиз, оғайни. Лекин китобни ўқиш учун у ёққа бориш шарт эмасди-ку? – деди ёзувчи афсус билан.

ЖАЛОЙИР

Болалигимда Жалойир кўзларимга жуда катта бўлиб кўринарди. Хаёлимда унинг поёни, чеку чегараси йўқдай эди. Раҳматли устозимиз – жуғрофия муаллими Баҳрон ака Мардонов кўрсатган глобусдан ҳам улкан эди гўё.

Йигитлик пайтимда Жалойир янада гўзал, янада тароватли, чўғлари ўчмайдиган олов бўлиб кўринди. Унинг янтоқлари энг чиройли гулга ўхшарди, Оёқларимга кирса ҳузур қилардим. Қасоба каналида жўраларим билан чўмилгандаги роҳатни қайтиб ҳеч бир жойда кўрмадим. Жалойирлик бир сулувининг юрагига юрагимни умрбод бойладим...

Энди Жалойир менга бобомдай донишманд, бувимдай меҳрибон бўлиб кўринади. Ота-онамдай йўлларимга зор-зор термулади. Бу ўтиб кетган азизларимнинг руҳларига мудом дуо қиламан.

Жалойир ҳамини яхшилик ва меҳрдан сабоқ бериб келади...

Жалойир – менинг майда туйғуларга ўралашиб юришимни истамайди. У ҳамон кенг ва улуғ бўлишга чорлайди. Ўйлаб кўрсам, Жалойир онажоним, жонажоним Ўзбекистон экан!..

ҚОР

Бобо билан набира оппоқ марварид мисол ёғатган қордан ўзларича завқланадилар.

Кўзларида олов порлаб турган набира тизза бўйи ёққан қордан “копток” ясаб атрофга отади. Қийқириб қорга юмалайди, кулади, яйрайди...

Набиранинг завқ-шавқини кўриб, бобонинг болалиги эсга тушади. Қор гўё бобонинг умрини элаётганга ўхшайди. У қанчалар жозибба, тароват ва латофат билан ёғмасин, бобонинг ўтган умрини ортга қайтара олмайди. Бу – ҳаёт қонуни. Энди бобонинг набирага ўхшаб қорбўрон ўйнашига қўлидаги оғир асо йўл бермайди. Чунки, асо уни гўё қорга михлаб туради.

Қор эса набиранинг ҳайрат билан пирпираётган киприкларига кўнади...

ЁҚУБ ҚАНИ? Ўтмиш ҳангомаси

Ҳашаматли бинонинг ҳашаматли зали лик тўла одам. Залда ўтирганларнинг нигоҳлари сахнадаги

улкан минбарга қадалган. Минбарни маҳкам кучоқлаб олган вилоят фирқа кўмитасининг биринчи котиби йил якуни ҳақида кўтаринки руҳда маъруза қиляпти. Залда мудраб ўтирганларни тез-тез янграётган гулдурас қарсақлар сергак тортириб турибди.

– Бу йил пахта, ғалла режасини 150 фоизга, гўшт, тухум, сарёғ етиштиришни 130 фоизга ошириб адо этдик. Хуллас, юқоридан белгилаб берилган вазифаларни шараф билан бажардик, – деб маърузасини тантана билан тугатди. Яна гулдурас қарсақлар янгради. Сўнг Котиб залдагиларга юзланди: – Кимда савол бор? – деди.

Залнинг бир четида маърузани мароқ билан тинглаб ўтирган Ёқуб секин кўлини кўтариб савол берди:

– Мана сиз гўшт, ёғ, тухум режаларини ошириб бажардик, дедингиз. Айтган гапларингизни қўллаб-қувватлаган ҳолда сўрамоқчиманки, нега бу маҳсулотлар дўконларимизда кўринмайди?!

– Ўтиринг! Бу саволингизга ёзма равишда жавоб берамиз! – деди биринчи котиб минбарни муштаб. Яна қарсақ овози гумбурлади.

... Орадан бир йил ўтди. Яна ўша ҳашаматли зал, яна ўша “ура-ура” руҳидаги йил якунига бағишланган йиғилиш. Яна ўша улкан минбарда баландпарвоз рақамлар тилга олинди. Маъруза сўнгида биринчи котиб одатдагидай яна залга юзланди:

– Кимда савол бор, марҳамат! – деди.

Залнинг бир четида ўтирган Ёқубнинг дўсти Исоқ аста кўлини кўтарди.

– Режаларнинг неча фоизга ошириб бажарилганлигига ҳеч қандай эътирозим ҳам, шубҳам ҳам йўқ. Битта саволим бор холос!

– Айтинг.

– Ёқуб қани?!.

САБР ҚИЛГАН КЕЛИН

Болалигимда бобом билан Поткорон қишлоғига меҳмонга борган эдик. Уй эгаси бобомнинг муриди эди.

Уйда бир сулув келинчак елиб-югуриб хизмат қиларди. Лекин бу гўзал аёл мендан негадир кўзларини узмасди. Менга қандайдир илтижоли боқарди. Гўё кўзларида бир олам меҳр мужассам эди.

Мен кўшни болалар билан бироз ўйнаб, яна ўша хонадонга қайтдим. Бироз вақт бобомнинг ёнида ўтирдим. Чой олиб кирган келин мени имлаб чақирди.

– Бу ёққа кел, болакай. Исминг нима?

– Мардон.

– Нечанчи синфда ўқийсан?

– Биринчини битирдим.

– Мунча кўзларинг чиройли, Мардонжон?..

Келин чўнтагидан қоғозли конфет чиқариб, менга узатди. Ширинликка ўчлигим туфайли, дарҳол конфетга қўл чўздим.

Ховлида ҳеч ким йўқлигини кўриб, келин мени ошхона томон имлади. Ўзи ошхонага кириб, сўнг мени чақирди.

– Кел Мардонжон, бу ёққа кир, – деди астагина.

Унинг меҳр билан чақираётганидан ийиб ошхонага кирдим. Шунда кутилмаган, ғалати воқеа рўй берди.

Келин шартта менга ўгирилиб, маҳкам бағрига босиб, юз-кўзларимдан ўпа бошлади. Сўнг унинг чиройли кўзлари ёшга тўлди. Бу қайноқ ёшлар юзларимга тегди. Жуда ғалати бўлиб, негадир юрагим тўлиб-тошиб менинг ҳам йиғлагим келди. Келиннинг нега бундай қилаётгани сабабини тушунмадим.

Мени ҳали на онам, на бувим, на амма-холаларим бундай ҳаяжонли меҳр билан ўпишмаган эди.

Келин ўпишдан тўхтаб, мени бир лаҳза бағрига қаттиқ босиб турди. Ундан қишлоқнинг хушбўй ҳиди келарди. Шунда унинг юраги тез-тез ураётганлигини хис қилдим.

У мени астагина бағридан бўшатиб, кўзларида ёш билан қўлларини очиб “Аллоҳим, Художоним...” деб пичирлай бошлади.

Мен нима бўлганини англаб етмай югуриб бориб, бобомнинг ёнига кирдим. Бобом муриди билан берилиб суҳбатлашиб ўтирарди...

Кечки овқатни емай ухлаб қолдим.

Эрталаб хайрлашаётганимизда, келинчақ: “Яна меҳмон бўлиб келгин, Мардонжон, яхши бор”, деди ўша меҳр билан бизни кузатар экан.

Меҳмондан қайтишимиз билан бу воқеа эсимдан чиқиб кетди. Лекин келиннинг қайноқ ва меҳрли ўпичларини анчагача унутолмадим.

Орадан бир йилми, ундан кўпроқ ўтибми, бобомнинг муриди бизникига меҳмон бўлиб келди. Мен меҳмонга кўрпача тўшаб, дастурхон ёздим. Бобом фотиҳа қилди.

– Мулла бобо, Худойимдан ўргилай, набира берди. Ўғлим ҳам ниҳоят фарзандли бўлди. Келинга раҳмат, беш йил чидади. Аллоҳ сабр қилган қулини ноумид қолдирмайди. Мулла бобо, Худо берган набирани бир дуо қилинг, – деди.

Бобом сабрли келиннинг яқинда дунёга келган фарзандини узоқ дуо қилдилар...

Мен кейинчалик, ёшим анча улғайгач у аёл мени нега бағрига босиб, юз-кўзларимдан ўпганини, юраги тўлиб-тошиб йиғлаганини ва бутун вужуди билан Аллоҳга илтижо қилгани сабабларини тушуниб етгандай эдим. Билдимки, Аллоҳнинг даргоҳи кенг.

ШҶРЛИК ҚУЁН

Қуён узоқ йиллар изланиб, минг машаққатлар билан ижод қилиб китоб ёзди. Завқи ичига сиғмай

китоб кўлёмасини ўқитиш учун дастлаб Тулкига олиб борди. Тулки китобни обдон ўқиб чиқиб, жўяли хато тополмагач, бир жойида вергул қолиб кетганини рўкач қилиб, уни тузатган бўлди. Ва китобга ўзини ҳам муаллиф сифатида кўшиб қўйди. Қуён эътироз билдирмади.

Қуён яна кўнгли тўлмайд китобни Бўрига кўрсатди. Бўри ҳам эски кўзойнагини тақиб, ўриндикда узоқ ўтириб, кўлёмани ҳижжалаб кўздан кечирди. Бир ўринда нуқта қўйиш лозимлигини алоҳида таъкидлаб, у ҳам муаллифлар қаторига ўзини тиркаб қўйди.

Қуён ноилож бунга ҳам кўнди ва яна боши қотди: китобни ўрмон сардори – Шерга кўрсатмаса бўлмайди. У китобни бағрига босганча Шернинг ҳузурига югурди. Шер эринмай китобни қайта-қайта варақлади. Лекин хато тополмади. Ва охири, “Қуён бу ерда нима қилиб юрибди”, деб уни муаллифлар рўйхатидан ўчирди.

Шўрлик қуённинг боши қотиб, ҳайратдан қулоқларини ушлади...

МИНБАР

Шўродан қолган манзара

Бу минбар темир-бетондан ишланган бўлиб, ниҳоятда мустаҳкам эди. У қандай қурилган бўлса, шундай, яъни етмиш йилдан ортиқ кўққайиб турди. Фақат минбар мезанасида салобатидан от ҳуркадиган амалдорлар сафи – баъзан аҳён-аҳёнда, баъзан тез-тез ўзгарарди холос. Маърузалар бир хил, чапаклар бир хил, шиорлар бир хил, ваъдалар ҳам бир хил эди. Минбарларда фақат ёлгон садолар янгарарди. Бу ёлгонлар нутқлардан нутқларга кўчарди. Одамлар ана шу ширин ёлгонларга етмиш йил ишониб яшадилар. Минбарда турган ҳайкалсимон кимсалардан туну кун нажот кутдилар. Кутганлари эса охир-оқибат сароб бўлиб чиқди. Ваъда қилинган бахтли хаёт, нурли келажак – қатагон билан сийланди. Асосий калтак истеъдодлар бошида синди. Ўлимдан қутилганлари сургун азобини тортдилар. Ҳақиқат оёқ ости қилинди, инсон қадр-қиммати аёвсиз топталди. Тўғри сўз ўрнини батамом ёлгонга бўшатиб берди. Ҳақ сўз қаҳат бўлди.

Ёлгонларга доя бўлган бу минбар энди ҳувиллаб қолган. Одамлар ундан ҳазар қиладилар.

БИР ПОЙ ЭТИК

Музейдаги кўрғазмага бир пой кирза этик қўйилган. Этикнинг йиртилган жойлари чиройли қилиб ямалган. Обдон мой суртилган, ялтираган этикнинг ёнидаги тахтачада шундай ёзув бор: “Этикнинг иккинчи пойи Берлинда қолиб кетган”.

Ўиллар асов отдай опқочар йироқ

ШЕЪРИЯТ ЮЛДУЗИГА

Йиллар асов отдай опқочар йироқ,
Шу отда еламиз кеча-кундузи.
Ерда ёнган олов сўнади, бироқ
Сен сўнмайсан, Шеъриятнинг юлдузи.

“Инсонлар ўз дардин дардлашиб юрсин”,
Дея Тангри сенга берганди тилсим,
Одамлар юлдузнинг тилин не билсин,
Сен бўлмасанг, Шеъриятнинг юлдузи.

Тоглар булоқ кўзин кўммаса агар,
Одамлик – фазилат бўлмаса агар,
Армон юлдузлари сўнмаса агар,
Сен сўнмайсан, Шеъриятнинг юлдузи.

Яшил япроқ шамол билан ўйнаса,
Муҳаббат ишқидан кўнгил тўймаса,
Фунчалар очилса, булбул сайраса,
Сен ёнасан, Шеъриятнинг юлдузи.

Гўзал ва сергалва ушбу дунёни
Тарк этган чоғда ҳам шоирнинг жони,
Буюк кўкдан салом йўллаб зиёни,
Ён бошимда, Шеъриятнинг юлдузи.

ЙЎЛЛИДАН САЛОМ

Бир қиз турмушга чиқиб кетганида
унинг Йўлли деган итининг айтгани

Одамлар нақадар беодоб бўлган,
Кўнглимда эсгандай изгирин шамол,
Нега “кетаман” деб айтмадинг менга,
Ахир, қандай қизсан ўзинг, Ойжамол?

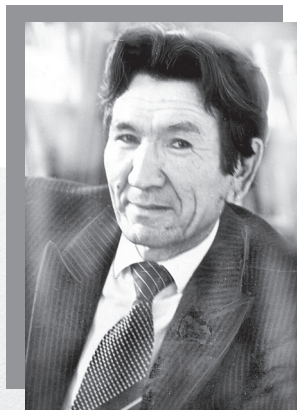
Сен кетганда сиртда юриб эдим мен,
Бундай кетарингни билиб эдим мен,
“Қайга кетяпсан?” деб ҳуриб эдим мен,
Товушимни эшитмадинг, Ойжамол.

Баҳром келтирганда мен кучук эдим,
Кўлингдан неча бор сут ичиб эдим,
“Қопогон ит бўлар” деб кутиб эдинг,
Бировни қопдимми сира, Ойжамол?

Кўриқлардим сени ёмон кўзлардан,
Ортингдан эргашидим, юриб излардан,
Не ёмонлик кўрдинг, ахир, бизлардан,
Итнинг кўнглин тушунмаган Ойжамол?

Қулогимни чимчиб ўтганимда ҳам,
“Иркитсан” деб тергаб, сўкканимда ҳам,
Эшикни қулфламай кетганимда ҳам
Уйни қўриб ётмадимми, Ойжамол?

Ибройим
ЮСУПОВ

(1929-2008) Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон халқ шоири. “Актрисанинг икболи”, “Умрбек лаққи”, “Мангу булоқ” каби машҳур драмалар муаллифи. “Булоқлар қайнайди”, “Олтин қирғоқ”, “Дала армонлари”, “Чўл тўрғайи”, “Қора тол” ва бошқа асарлари ўзбек тилида нашр этилган.
Ўзбекистон Қаҳрамони.

Ухлаб ётсам мен даҳлизда хуриллаб,
Уй супурдинг чанг ютгичинг дуриллаб,
Қаршилиқ қилдимми шунда ириллаб,
Аста чиқиб кетар эдим, Ойжамол.

Сени ўйлаб юлдуз қароқлаб чиқдим,
Кўчада ит қолмай сўроқлаб чиқдим,
Қўшиларнинг барин йироқлаб чиқдим,
“Это не хорошо!” билсанг, Ойжамол.

Одамлардай ит ҳам итга тенг бўлмас,
Яхши итлар ёмон дўстдан кам бўлмас,
Ҳар ит ўзи бўлар, лекин мен бўлмас,
Энди мендай ит йўқ сенга, Ойжамол.

Мен қўшиқ ёздирдим шоирга айтиб,
Кўрсам, этагингдан ўйнарман тортиб,
Хўп, келмай қўяқол бу уйга қайтиб,
Борган ерингда бахтли бўлгин, Ойжамол...

КЎНГИЛ ДАРЁСИ

Сув ичар кийиклар сойдан,
Гоз-ўрдақлар кўл-тўқайдан,
Одамзотнинг кўнгли қайдан?
Кўнгиладан сув ичар.

Кўрдим оққув ўйинларин,
Суйкашади бўйинларин...
Қўмсаб ёрнинг қўйинларин,
Кўнгиладан сув ичар.

Отлар қаттиқ-қаттиқ кишинаб,
Депинар уйирин тишлаб,
Бўта бўзлаб, қўй шох ташлаб,
Кўнгиладан сув ичар.

Дарёлар денгизга ошиқ,
Ошиқар қиргоқдан тошиб,
Йўллар йўлларга улошиб,
Кўнгиладан сув ичар.

Дўсту улфат – улуг давлат,
Жон озиғи – жонон суҳбат,
Чўлга баҳор – гулга улфат,
Кўнгиладан сув ичар.

Осмонларга сергак боқсанг,
Юлдузлар сирлашар оқиом,
Тиниқ булоқ бўлиб оқсанг,
Кўнгиладан сув ичар.

Юрак гупиллаб турсин-да!
Дунёнинг қайси бурчинда
Яшасак ҳам биз, бурч шунда –
Кўнгиладан сув ичар.

Олисдаги Асқар тоғлар
Бир-бирига назар боғлар,
Тоғлар учрашмаган чоғлар
Кўнгиладан сув ичар.

Ёмондир юракнинг тоши,
Одам одамнинг қуёши,
Кўнгиладан сув ичар,
Кўнгиладан сув ичар.

ҚЎНОҚ

Бир пиёла чойни олиб,
Роҳат қилдим назар солиб,
Чойимда нозли чайқалиб,
Келар бир қўноқ, бир қўноқ.

Чойни ичмай, чайқаб кўрдим,
Юришларин пайқаб кўрдим,
“Ким экан?” деб ўйлаб кўрдим,
Бизга келётган бул қўноқ.

Манзил-жойи узоқмикин,
Кегайли ё Мўйноқмикин,
Худо берган қўноқмикин?
Қутли бўлсин-да бул қўноқ.

Тик турса гар чойнинг чўпи,
Келгайдир қўноқнинг хўби,
Тез келмасми, олай ўпиб,
Бунча буйтиб чайқалмаёқ.

“Тўқсон беш” да шамма оқдур,
Ой юзига тўймоқ йўқдур,
Кўнгиладан сув ичар,
Шуни биларми бул қўноқ.

Юзидан нур сочишлари,
Имо қилиб қочишлари,
Нозли қадам босишлари,
Сенга ўхшайди бул қўноқ.

Оқиом сирлашиб ой билан,
Куним ўтар “вой-вой” билан,
Ичиб қўярман чой билан,
Тезроқ келмасанг, ҳой, қўноқ.

БИР ОДАМНИ БИР ОДАМ

Қандай яхши, биродар,
Одамзотнинг юраги.
Бир одамни бир одам
Жондай яхши кўради.

Бир одамни бир одам
Севиб қолар танишса.
Бир одамни бир одам
Согинади олисда.

Биров ўтса, бир одам
Аза тутиб, йиғлайди.
Бир одамдан бир одам
Кўнгил сўраб йўқлайди.

Ўқ отилса бировга,
Жонин тикиб гаровга,
Етиб борар суявга
Бир одамни бир одам.

Нафсин тийиб, нон берар,
Томиридан қон берар,
Керак бўлса, жон берар
Бир одамга бир одам.

Яхшилик ўсиб-унарма,
Милённи милён суярма,
Суймаганда агарда
Бир одамни бир одам.

БЕРДАҚНИНГ ДУТОРИ

Шоирнинг дуторини
авлодлари музейга топширганда
ўқилган шеър

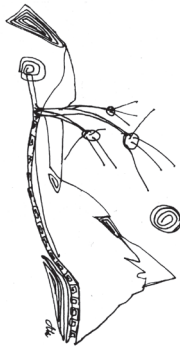
Аслинг сенинг оғочдандир,
Сўйла дутор, сўйла дутор!
Овозинг тўла армондир,
Дардинг баён айла, дутор!

Улуғ шоир эганг бўлган,
Қулогинга булбул кўнган,
Кўп тўйларда кўнгил олган,
Донгинг кетган элга, дутор.

Кўҳна замоннинг тенгдоши,
Чорхонангда соз ундоши,

Бердақ бобомнинг мунгдоши,
Дардинг баён айла, дутор.

Гумбирлаган созга бойсан,
Дардларимни кўзгагайсан,
Нечун хўнграб бўзлагайсан?
Тилинг бўлса, сўйла, дутор!

ТЎРТЛИКЛАР

* * *

Кимда йўқдир бандачилик, адашув,
Аралашиб яшар чин ҳам ёлгонинг.
Эшитмадим дўкончининг адашиб,
Ортиқ ўлчаб, пулини кам олганин.

* * *

Бор шумликни ўйлайверса, аҳмоқнинг
Кучи етар ақллини йиқмоққа.
Чунки аҳмоқ жамлаб бору йўқ ақлин,
Бағишлайди фақат қийишқ сўқмоққа.

* * *

Одам кўнгли – йўлда ўсган кўк эман,
Сояси бор, булоқ оқар қошинда.
Турли туёқ билан, турли қўл билан
Битилган дастхатлар кўринар унда.

Қорақалпоқ тилидан
Рустам МУСУРМОН
таржималари

1963 йилда Китоб туманида туғилган. Тош-ДУнинг ўзбек филологияси факултетини тугатган. “Рухимнинг товуши”, “Хиргойи” шеърлар ва дostonлар тўпламлари нашр этилган. А.Файнберг (“Чиғир”), Б.Генжамурод (“Ўкуздарё битиклари”) каби шоирларнинг шеърий тўпламларини ўзбек тилига таржима қилган. “Шуҳрат” медали соҳиби.

АБАДИЯТДАГИ ЁРҚИН ТОВУШ

Ўзбекистон Қаҳрамони, Ўзбекистон Халқ шоири Абдулла Орипов суҳбатларимиздан бирида болалигини эслаб, шеърятга ошно бўлган дамларидан гап бошлади: “Раҳматли отам мени аҳён-аҳёнда бозорга олиб борар эди. Ҳассаси бўйдан-да узун қаландарлар Бобораҳим Машраб шеърларини баланд-баланд овозда – мунгли нола билан айтиб юрганига дуч келар эдик. Мен беихтиёр сеҳрланиб, тинглардим. Отам, сен эшитавер, деб ўзи бозор оралаб кетарди. Хотирам шу қадар кучли эдики, бир марта тинглаган шеърим ёд бўлиб қолар эди. Шеърятга ошнолигим ана ўшанда бошланган, наздимда. Миртемирнинг “Сурат” деган достони ҳам бир ўқишдаёқ ёдимда қолган. Зеро, достоннинг ёзилишига шоирни ёндирган севги сабаб бўлган.

*На олтин, на жавоҳир эдим...
Армонли бир ёш шоир эдим.
Зухра бўлмасанг ҳам чиройда,
Мен ишқингда нақ Тоҳир эдим...*

Ушбу сатрларни Абдулла ака ёддан ўқир экан, зотан, дилдан ёзилган шеър тез ёд бўлиб, умрбод юракнинг энг чуқур жойида қолади, деди мамнун бир ҳолда.

Достон тили содда ва равон, айна дамда ундаги оғир изтироб боис, ўқувчининг қалбига йўл топа олган. Асарнинг муваффақияти ҳаётлийгида:

*Оч назарим тушар суратга...
Сурат! Сурат! Нега сен тилсиз?
Термуламан суратда хатга...
Жангларда ёр эдинг-ку, о, қиз!
Сурат! Сурат! Нега сен тилсиз?*

Достонни ўқир экан, Абдулла ака изтироб уммонига чўмади. Бу севги қисмати, ададсиз ғам. Бевафо ёр қолдирган ўтли ўкинч, дея, Миртемирнинг ўзи ҳам содда ва дардли эди, деб шоирни эслайди...

Ногаҳон менинг ҳам ёдим дунёсида – кўзларимда Миртемир домланинг сиймоси, ҳаракатлари, гап-сўзлари гавдаланди, жонланди. Шоирга илк бор Навоий кўчасидаги нашриётлар ва турли газета-журналлар таҳририяти биносининг пастки йўлагига дуч келганман. Ўрта бўй, ўйчан кўзлари катта-катта, сочлари оқариб, сийрак тортган бошида сал қийшиқ қўндирилган дўппи, қўлидаги тўрхалтада бир даста китоблар, шахдам, тик кетиб борар эди. Мен китобларга тикилганча жим туриб қолганман.

Иккинчи марта домлани Пушкин кўчасидаги Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида ёш шоир Робиддин Исҳоқовнинг кўлёмаси муҳокамасида сўзга чиққанида кўрганман. Ўшанда домланинг “Ҳар бир шеърнинг тагида “нимкоса”си бўлиши керак” деган ўғитлари хотирамда муҳрланиб қолган. Шу-шу, шеър ўқисам, шеърнинг таг-заминига кўз тикаман. Миртемир домла ўғити менга мактаб бўлиб қолгани шубҳасиз.

Устоз Абдулла Орипов билан кечган суҳбатдан сўнг “Сурат” номли лирик қиссани яна бир бор ўқидим. Дарҳақиқат, асар: “Халқа-халқа тарқоқ сунбул соч”, “Тун сочидан тутиб шўх ел”, “Товусдай товланган, эй қоши қалам”, “Қолмайин заррача армон, ўйнасин”, “Муҳаббатга қанот бўлса хат”, “Сўлди бугун ишқим боғлари” сингари ажиб ўхшатишларга, гўзал ташбеҳларга бойлиги билан мени такрор-такрор ҳайратлантирди, аламли севги қисмати юрагимга оғир дард бўлиб кўчиб кирди. Бадиий асар тўқилмай,

Турсун АЛИ

1952 йилда Фарғона вилоятининг Қува тумани, Тошйўли қишлоғида туғилган. ТошДУнинг филология факультетида таҳсил олган. “Юракдаги сўзлар”, “Ёруғ кунлар”, “Изтироб остонаси”, “Тун товуши”, “Ёлғизим”, “Уйғоқ сукунат”, “Туйғулар ранги” “Сокин ҳайқириқ” каби шеърлий тўпламлари нашр этилган.

юрақдан қоғозга тушса, ҳаётйилиги билан ўқувчини ўз қаърига тортади. Достонни ўқиган ўқувчида, ғайриихтиёрий асар қаҳрамониға ҳамдардлик уйғониши табиий ҳол. Асарда дардчил дилнинг изтироблари, бевафо ёрга ошиқ қалб ўқинишлари мужассам.

“Армон” сарлавҳали кичик бобдан:

*Худди шундай эрта баҳорда
Учрашгандик икков кечқурун.
Айрилгандек эрта саҳарда,
Ҳали иссиқ кўринур ўрин...*

*Ҳамон ўша чинор ям-яшил,
Дарё бўйи – зумрад соябон...
Безовта бўлди-ку андак дил,
Амон, хаёл! Амон, ал-амон!*

Лирик қисса мана шундай турфа хил кичик сарлавҳаларға бўлиниб, яхлит бир бутунликни ташкил қилган. Бу билан ўқувчининг нафас олиши, ўйлаши, мушоҳада этишиға имконият яратилган. Лирик қиссанинг сўнгги “Яна сурат” бобиға эътибор қаратсак:

*Сийнанг тоза оқ мәрмар каби,
Мәрмар эмас, юмшоқ пар каби.
Мәрмар совуқ, аммо бу сийна –
Дўзах каби, йўқ, баттар каби...*

*Сийнанг шундоқ... Юрагинг-чи тош,
Кўзларинг-чи, беаёв – бевош.
Шаҳло эмиш, шаҳло нимаси?
Оҳ, у кўзлар – бир парча Қуёш.*

Сатрлардан кўриниб турибдики, шоир контраст йўли билан ўз севгилисидан ҳам нафратланиб, ҳам улуглаған. Кўзларини “шаҳло нимаси, унинг кўзлари бир парча куйдиргувчи қуёш” деб кўкларға кўтарган. Хуллас, лирик қисса 1956-1957 йилларда ёзилгани, овоза бўлганлиги бежиз эмас, албатта. У боқий севгининг ўлмас достони бўлиб, бугунги ўқувчини ҳам муҳаббат оламиға етаклайди. Бинобарин, асардаги ўхшатишлар, ташбеҳлар бугунги ўқувчиға оҳори тўкилгандай, эскидай кўриниши ҳам табиий. Бироқ асарнинг ёзилган вақтиға разм солсак, кўп шоирларға маҳорат мактаби бўлганлиги ойдинлашади.

Сўхбат мобайнида мен Абдулла акаға Миртемир домланин 1960 йил ёзилган “Онагинам” номли шеърининг, ниҳоятда ғамгин, аммо бадий юксак шеър эканлигини айтдим. Устознинг кўзлари чақнаб, шеърининг бир қанча сатрларини ёддан ўқиди:

*Товонимға чақир тикандек ботгувчи – ғашлик,
Бедаво сизловуқдай сизлатгувчи – ғашлик,
Жигаримни қиймалаб аҳён-аҳён,
Чучвараға чеккувчи – ғашлик.*

Миртемир домланин “Онагинам” номли шеърининг ушбу тўрт қаторидаги чақир тиканак – сувсизликдан қуриб-қақшаб кетган тикон, сизловуқ – кўз яра, сизлатгувчи – сиқтамоқ ва шевадаги чучвараға чеккувчи

– ғашлик каби сўзлар диққатимни тортди. Ҳаттоки, бу сўзлар луғатларда йўқ. Маҳмуд Кошғарийнинг туркий сўзлар луғатидан фойдаланганлигини англадим. Халқ орасида эскирган, унутилаётган ва шеърятта тушиши қийин сўзларни маҳорат билан шеърда янгиланганлиги мени ҳайрон қолдирди.

Беихтиёр хаёлимда Абдулла Ориповнинг “Онажон” деган машҳур шеъри чарх урди:

*Неча кунки йўқ оромим
Келолмайман хушимға.
Онажоним кечалари
Кириб чиқар тушимға.
Кўлларида оқ елпуғич,
Ой нурида ялтирар.
Онажоним имлаб мени
Қошларига чақирар.*

Гарчанд катта шов-шув бўлган ҳар иккала шеърнинг шакли бир-биридан тамомила фарқ қилса-да, улардаги дард, изтироб, армон уйғунлашиб кетган. Шеър шеърни тўлдириб турибди.

Миртемирнинг сизу бизға таниш ва машҳур бўлган “Бетоблигимда” номли шеъри ҳақида ҳам узоқ гапирши мумкин. Шоир бу ғамгин шеърини умрининг сўнгги паллаларида ёзган.

*Мажнунтол тағиға ўтқазинг мени,
Қовурилмай то ғашлик алангасида.
Мажнунтол тағиға ўтқазинг мени,
Нафасимни ростлай кўланкасида.*

*Мажнунтол тағиға ўтқазинг мени,
Қушлар овозиға кулоқ солайин.
Мажнунтол тағиға ўтқазинг мени,
Хаёл оғушида ором олайин.*

*Мажнунтол тағиға ўтқазинг мени,
Шу кунгача ўзни мен чеклаб бўлдим.
Мажнунтол тағиға ўтқазинг мени,
Мен учун йиғласин, мен йиглаб бўлдим.*

“Шеър – ҳаёт билан видолашув, ижод билан видолашув. Бу шеър – юракнинг сўнгги овози, шоирнинг абадиятдаги ёрқин товуши”, деди устоз Абдулла Орипов.

Ҳақиқатан ҳам, ушбу шеър юракнинг асл ва ҳазин туйғуларидир. Ҳақиқий шеър Шоир руҳиятидан яралишиға яна бир карра амин бўлдик.

Ўзбекистон халқ шоири, Давлат мукофоти совриндори, вафотидан сўнг “Буюк хизматлари учун” ордени билан тақдирланган улуг сўз санъаткори, зукко таржимон Миртемир ҳаётни теран тушунган, халқнинг руҳиятини юрагиға жо этган эди. У унутилаётган рангин сўзларни топиб, ўзи туғилган Туркистон диёрининг шевадаги сўзларини шеърят майдониға олиб кириб, ўлмас шеърлар яратди, шунданми, Миртемир шеърятининг тили тоза ва беғубордир.

Ҳар томида кўринар аксинг

МУҲАББАТ

“Муҳаббат бу – юракдаги тиш оғриги” *,
Ё оёққа бехос тушган гишт оғриги.
Шу ҳам оғриқ бўлибдими? Муҳаббат бу –
Тил учидан ари чаққан ниш оғриги.

Ниши қолса, азоб берар лўқиллатиб,
Бошга болга ургандекдир тўқиллатиб.
У шундайин айёрдирки, тулкини ҳам
Ўз домига илинтирар лақиллатиб.

Кулдириб сўнг қолдиради кулгуларга,
Оғу солар жондан ширин уйқуларга.
У туфайли занжсининг ҳам чехраси оқ,
Оқ танлилар айланади ҳиндуларга.

Рустам
МИРВОҲИД

1987 йилда туғилган. Тошкент Давлат Шарқшунослик институтида таҳсил олган. “Дил қуши”, “Бу – ошиқ сўзим” шеърий тўпламлар муаллифи.

У ажиб дард, белгиси ҳам ажойибдир,
У гариб дард, беморлари гаройибдир.
Яъни, улар – соғайгани сари хаста,
Хасталанган сари эса соғайибдир...

Муҳаббат бу – жигардаги тиш оғриги,
Кўкламларни кечиктирган қиш оғриги.
Шу ҳам оғриқ бўлибдими? Муҳаббат бу –
Чап кўксингдан чаён чаққан ниш оғриги...

СЕН...

Ҳар бўёқда сенинг рангинг бор,
Ҳар товушдан келади сасинг.
Ҳар учқунда ялтирайдурсан,
Ҳар томчида кўринар аксинг.

Мухринг бордир ҳар бир заррада,
Ҳар қаричда намоён дурсан.
Сен – ҳар недан кўҳнасан буткул,
Ва ҳар недан навқирон дурсан!

Қаён боқмай дуч келдим сенга,
Борлиқ сендан иборатми ё?
Бу дунё ҳам сенинг гиштингдан –
Бино бўлган иморатми ё?!

Сендан қочиб қайга кетаман,
Қочган сари – Сенга етаман!

* Г.Гейне сатри

* * *

*Кулгичларингга жоним, кулгу етмай турибди,
Кулиб қўй, кўзларимга ёғду етмай турибди.*

*Сенга нима етмас деб билиб туриб сўрама,
Кундуз ором, тунлари уйқу етмай турибди.*

*Кўксимдан териб лола, қилсам сенга ҳавола,
Лабингдан учар бир сўз: оҳ, шу етмай турибди.*

*Бўсаганга етиб дил бўсадан бўлса дейди,
Қовжираб қолган гиёҳ дер: сув етмай турибди.*

*Сочларингга мижамдек тароқ борми дунёда,
Кўзларингга кўзимдек кўзгу етмай турибди.*

*Билиб-билиб ўзгинанг мен гарибдан ол хабар,
Ҳа деб сенга айтолмам, у-бу етмай турибди.*

*Кўнгил, андиша қилмай, бўлди, бас, фигон айла,
Сокин ишиқ бозорига қий-чув етмай турибди.*

*Рустами дoston манам – кўкси тоғлардай баланд,
Шу тоғларга сен каби оҳу етмай турибди.*

ТУЮҚВАШ САТРАЛАР

* * *

*Оғзимни Сен ҳақингда очмай сўз юмолмайман,
Дунёдан кўз юмсам ҳам Сенга кўз юмолмайман!*

* * *

*Ёв чалса қарсагидан – тарсак товуши келур,
Ёр урса тарсагидан – қарсак товуши келур.*

* * *

*Дуч келган домладан муфтий чиқмагай,
Дуч келган шоирдан Лутфий чиқмагай.
Ҳар кимга жуфт топмак суннатдир, аммо
Буюклар тоқ ўтгай – жуфти чиқмагай.*

* * *

*Сўзми бу сийнам аро тулпорлар чопар ҳар дам,
Дилми – туёқ зарбидан ҳаловат топар ҳар дам.
Кел, эй дўст, кўксимга сен бошингни қўйиб эшит:
Ул санам ноз юртидан юборар чопар ҳар дам.*

* * *

*Гоҳ абгор этар бўлса, гоҳ этар бардам хаёл,
Не ажаб, инсоният суради ҳар дам хаёл.
Мен хаёл ҳақда бундоқ узоқ тахайюл этсам,
Ақлим дер: ҳушёр ўтир, бўлмагил ҳардамхаёл!*

* * *

*Баҳор чоғи эди... тахминан майда,
Қўлимда жом эди, жом ичра май-да!
Эсимда, чунонам ичганимдан сўнг –
Дунё ушоқ каби кўринди майда.*

* * *

*Яшолмайди одам ҳавосиз,
Яшолмади Одам Ҳавосиз.*

* * *

*Эл кўзидан пинҳон – шабнам остида
Ғунча лаб очди-ю аста гуллади.
Айгоқчи сабалар бу “сир”ни билиб,
Ҳар томон елди-ю бирдан “гуллади”.*

НАВОИЙХОН ҚИЗГА

(Ҳазил)

*“Насойим ул-муҳаббат” келур сочингдан,
“Мажолис ун-нафоис” – ўлтирар жойинг.
“Маҳбуб ул-қулуб” сан, ишонгил, чиндан,
“Ҳазойин ул-маоний” – буткул чиройинг.*

*“Назм ул-жавоҳир” дир сўзларинг албат,
“Сабъати абҳур”га йўйдим кўзингни.
Хўп де, бир хўплайин васлингдан, фақат
“Мезон ул-авзон”га солма ўзингни.*

КЎНГИЛ САДОЛАРИ

Ўзининг поёнсиз руҳияти билан теварак-атрофни, оламни, чексиз борлиқни тадқиқ этишга интилиш инсон табиатига хос. Инсон бу фазилатини унутган заҳоти ўзлигини ҳам ёддан чиқаради.

Мумтоз адабиёт намуналари эса инсонга оламни, тирикликнинг азалий фалсафаларини англашда энг яқин кўмакчидир.

Ана шундай буюк шеърият соҳибларидан бири озарбайжон адабиётининг буюк сиймоси, фасоҳат ва ҳикмат соҳиби бўлган зот Сулаймон ўғли Муҳаммад Фузулий ҳазратларидир. Фузулий нафақат туркий халқлар адабиётида, балки жаҳон адабиётида ҳам юксак мавқега эга бўлган хассос шоирдир.

Шарқ шеърияти ва шарқ фалсафасини Фузулий ижодидан айро тасаввур этиш мумкин эмас. Шоир ғазалларида инсон руҳиятининг нозик кечинмалари мужассам. Фузулий ғазаллари гўё кўнгилинг энг нозик торларидан таралган садоларга ўхшайди.

У бир ғазалида ёзади:

*Манда Мажнундан фузун ошиқлик истеъдоди вор,
Ошиқи содиқ манам, Мажнуннинг анжақ оди вор.*

Яъни, шоир ғазалнинг биринчи мисрасида: “Менда Мажнуннинг ишқидан-да, муҳаббатидан-да ортиқроқ ошиқлик истеъдоди бор”, дейди. Фузулий қалбидаги ишқу оташни Мажнунниқидан кам кўрмайди. “Ҳақиқий ошиқ менман, Мажнун фақат ошиқ деб ном чиқарган, холос”, дейди у.

Ҳазрат Алишер Навоий “Маҳбул-қуллуб”нинг “Ишқ зикрида” деб номланган бўлимида ишқнинг моҳияти ҳақида сўз юритади. Бу фикрларга кўра, ҳар қандай сўзда ва ҳар қандай шеърда ишқ ҳарорати бўлиши керак. Акс ҳолда уни назм талабларига кўра баҳолаб бўлмайди. Фузулий ғазаллари эса шоирлар султонининг ўша талабларига тўлиқ мувофиқ келади.

Инсон тўғрисидаги ҳар қандай фалсафий фикр уни борлиқ билан, теварак олам билан боғлайди. Билъакс, фалсафа билан уйғунлашиб кетган шеърият ҳам инсонларга дунёни англаш йўлида кўмак беради. Муҳаммад Сулаймон ўғли Фузулий шеърияти мана шундай теран маънолар жамулжами бўлган гўзал шеъриятдир. Фузулий шеърларининг аксарият қисми ишқ-муҳаббат мавзусида. Бироқ бундан қатъий назар, шоир ғазалларини ўқиётганингизда, улардаги мисралар қатида яна бошқа маъно-мазмунлар ҳам бор эканини илғайсиз.

Файласуфлардан бири шундай ёзади: “Дил икки ҳис олдига ожиз, бири – муҳаббат, иккинчиси – мусибат. Муҳаббат ҳам эшик қоқиб келмайди, мусибат ҳам. Бироқ вужудда бир сир борки, у шуларни доим эсинга солиб туради. Улардан қочиб яшашинг мумкин, бироқ кечиб кетолмайсан”.

Хўш, бу мулоҳазаларнинг Фузулий ижодига нечоғлиқ дахли, қандай боғлиқлиги бор?

Ҳамма гап шундаки, Фузулий ғазалиётида муҳаббат ва мусибатнинг мукамал бир уйғунлиги вужудга келган. Шоир ғазалларидаги ошиқлар му-

Мақсуда ШОДИЕВА

1964 йилда Нурота туманида таваллуд топган. Ўзбекистон Миллий университетини тамомланган. Ҳозирда Навоий давлат педагогика институти қошидаги академик лицей ўқитувчиси.

сибатдан ҳам бахт ва маъно топа олган комил инсонлардир...

*Мажнун ўда ёнди шуълаи оҳи-ла пок,
Вомиқ суя ботди – ашкдан ўлди ҳалок,
Фарҳод ҳавас-ла ела верди умрин,
Хок ўлдилар алар, манам эмди ул хок.*

Тасаввур қилинги, Фузулий бу дунёнинг жумбоқларини фақат ишқдан, муҳаббатдан ахтаради. “Мажнун ишқ ўтида ёниб кул бўлди, Вомиқнинг кўзёши дарё бўлиб, охири шу дарёга ўзи чўкиб ҳалок бўлди, Фарҳод эса ҳавас ортидан умрини елга берди, Улар ҳам тупроқ бўлдилар, энди мен ҳам тупроқ бўламан”, дейди шоир. Хўш, бу ўринда қандай янги гап бор? Гап шундаки, Фузулий бу ёруғ оламнинг моддий асоси бўлган тўрт унсурни: тупроқ, сув, ҳаво ва ўтти шеърга солиб, ажиб шеърий санъат яратган.

Ишқ ва ошиқлик қисмати аксарият ҳолларда бахт эмас, кулфатга, висол эмас, айрилиққа, қувонч эмас, балки ғам-аламга туташади. Бу фикрни Фузулий жуда гўзал ифодалаган:

*Азал котиблари ушшоқ бахтин
қора ёзмишлар...*

Мана шу биргина мисра замирида жуда катта дард, айни пайтда шу тақдирга жимгина кўниш туйғуси мужассам. Зотан, ошиқлик шоир учун энг улуғ мартабадир...

Қолаверса, қисмати рўшнолик эмас, алам ва интизорлик ила йўғрилганини у бошқалардан тегинроқ идрок эта олган. Шунинг учун ҳам шоир бир ғазалида “ошиқлик бобида Мажнун ҳам, Фарҳод ҳам, Вомиқ ҳам менинг олдимдан ўтаверсинлар. Менинг муҳаббатим олдида улар шунчаки афсона” деган сўзларни келтиради. Гарчи бу сўзлар шоирона муболағадан холи бўлмаса-да, Фузулий бу мулоҳазаларни айтишга тўла ҳақли эди!

*Бани зикр этмаз эл,
афсонайи Мажнуна моилдур,
На бингзар ул манго,
дарди анинг дармона қобилдур.
Биёбонларда Мажнундан ғаму дардим
суол этма,
На билсун баҳр ҳолин улки,
манзилгоҳи соҳилдур.*

Шоир Фузулийнинг мазкур мисраларига диққат қилсангиз, улар қатида ижодкорнинг ҳассос қалби, инжа туйғулари бўй кўрсатгандек туюлади. Бу оташин мисраларнинг ўтли бир муҳаббатдан бунёдга келгани рост. Бу мисраларда шоир надомат ила айтмоқдаки: “Эл менинг исмиим ўрнига Мажнун афсонасини эслайди. Ахир Мажнун менга қандай ўхшаши мумкин. Ахир менинг дардим олдида унинг дарди даводан бўлак нарса эмас. Биёбонларда тентираб юрган Мажнундан менинг ғаму ҳасратим ҳақида сўрайдилар. У менинг ҳолатимдан беҳабарку. Ахир, у ишқ аталмиш уммоннинг соҳилида бўлса, мен мана шу уммон ичидаман”.

Фузулий ўз дардига, ўз муҳаббатига бежиз шундай юксак таъриф бермаган. Ахир, инсон ўз қалбидаги ўртанишларни бошқалардан яхшироқ билади.

Яна бир гап. Фузулий Навоий шеърятидан жуда қаттиқ таъсирланган. Фузулий Навоий шеърятини руҳида камол топган. У Навоий ижодидан олган илҳомлари ила гўзал ғазалларни ижод этган сўз санъаткоридир. У туркий тилда сўзлашувчи барча халқлар учун тушунарли бўлган гўзал шоирлардан бири. Унинг ғазалиёти ўзининг равон мисралари, ўйноқи оҳанги билан ажралиб туради. Бу шеърларни ўқир экансиз, шоир нима учун “Фузулий” тахаллусини танлаганини тушуниб етгандек бўласиз.

Ҳа, Фузулий туркий тилда сўзлашувчи барча халқларнинг севимли шоиридир. Шоир ғазалларини ўқир экансиз, “ижодкорнинг миллати йўқ” деган сўзлар ёдингизга тушади. Зотан, Фузулийнинг гўзал қалбидан, оташин қаламидан тўкилган мисралар биргина миллатга эмас, балки бутун инсониятга тегишли бўлган маънавий меросдир.

Маълумки, Фузулий девон тузган шоирлардан бири. Унинг девони ўз даврида ҳам, кейинги даврларда ҳам шеърят мухлислари орасида жуда машҳур бўлган. Шоир ғазалиётида Навоий ижодига эргашиш йўлида яратилган ғазаллар ҳам кўпчиликни ташкил этади. Айтиш мумкинки, бу ғазаллар нафақат шарқ мумтоз адабиёти ривожини йўлида хизмат қилди, балки Шарқ мумтоз кўшиқчилиги тараққиётида ҳам Фузулий шеърятининг жуда катта таъсири бор.

Дарҳақиқат, эндиликда мумтоз адабиётни, шеърятни янги талқин ва тадқиқ этиш эҳтиёжи бор. Хусусан, мумтоз шеърлар замиридаги мажоз санъати билан пардаланган ҳақиқатларни тўғри ва маърифат руҳи билан шарҳлашимиз керак. Жумладан, Фузулий ижодини ҳам.

Мария Луиза КАШНИТС

АРВОҲЛАР

Ҳикоя

Умрингизда ҳеч арвоҳларга дуч келганмисиз, деб сўраяпсизми мендан? Ҳа, албатта, ҳалигача улар хотирамда муҳрланган, ҳозир Сизга буни айтиб бераман. Бироқ ҳикоям тугагандан сўнг ҳеч нарсани сўрамайсиз, ҳеч қандай изоҳ талаб қилмайсиз, чунки Сизга айтиб берганимдан ортиқ ҳеч нарсa билмайман, тамом-васалом.

Ёдимда қолган воқеа театрда, аниқроғи, Лондондаги “Old Vic Theatre”да, Шекспирнинг “Ричард II” пьесаси қўйилаётганда бошланган эди. Ўшанда мен ҳам, эрим ҳам биринчи марта Лондонда бўлган, шаҳар бизда зўр таассурот қолдирган эди. Биз Австрияда, асосан қишлоқда яшардик, шубҳасиз, Вена, Мюнхен, Римни кўрган эдик, аммо жаҳон аҳамиятига молик шаҳарни билмасдик. Театрга бораётганимизда метролардаги эскалаторлардан қандай чиқиб-тушганларимиз, ерости йўлларида эсаётган муздек шамолда перронларда поездлар ортидан шошилганимиз, кейин ҳали кўтарилмаган парда олдида ҳаяжон ва қувончдан, худди рождество эртагини сахнада илк бора кўраётган бо-

лалардек ғаройиб кайфият оғушида қолганимиз худди кечагидек эсимда.

Ниҳоят парда кўтарилди, спектакль бошланди, кўп ўтмай ёш қирол пайдо бўлди, ёшгина, енгилтак ўсмир, унинг қисмати нима билан тугашини, ҳаёт синовларига дош беролмай ўз ихтиёри билан, иложсиз бир ҳолда, охир-оқибат инқирозга юз тутишини биз билардик. Мен воқеалар ривожига бутун борлигим билан берилиб, костюмларнинг ва декорациянинг ёрқин рангларида ҳайратга тушиб, сахнадан кўз узмай ўтирарканман, Антоннинг диққати чалғиб, унинг эътиборини бошқа нимадир ўзига тортгандек, ҳаёли ўзида эмасдек туюлди. Диққатини тортиш мақсадида унга мурожаат қилганимда сездимки, у мутлақо сахнага қарамас, у ерда гапирилаётган гапларни ҳам эшитмас эди, аксинча, кўпроқ биздан бир қатор олдинда, сал ўнг томонроқда ўтирган бир қиздан кўз узмасди, у ҳам бир неча бор Антонга бурилиб қараб қўйди, шунда рангпар чаккасида совуқ жилмайишга ўхшаш ғайритабиий ҳаракат сезилди.

Мария Луиза
КАШНИТС

Машҳур олмон адibasи (1901-1974). “Севги фасли”, “Элиса” каби романлар ҳамда қатор шеърӣ ва насрий тўпламлар муаллифи. Бир неча адабий мукофотлар соҳибаси.

Бу кезларда Антон икковимизнинг турмуш қурганимизга олти йил бўлган, унинг кўзга яқин аёллар, ёш қизларга назар солишни, жанубликларга хос чиройли, қийиқ кўзларининг маҳлиё этиш қудратини синовдан ўтказиш учун уларга эҳтирос билан яқинлашишни хуш кўришини тажрибамдан билардим. Бундай муносабат мен учун ҳеч қачон рашк қилишга асос бўлмаган, айна дамда ҳам рашк қилмадим, ғоятда мароқли ўтказишимиз мумкин бўлган вақтни Антон бой бераётганидан бироз аччиғим чиқди, холос. Шу сабабли қизни ўзига ром қилиш учун қилган уринишларига ортиқ аҳамият бермадим, фақат биринчи кўриниш давомида Антон менинг қўлимни секин силаб, йагини хиёл кўтариб, кўзлари билан гўзал хоним томонга имо қилганида мен беғараз бош ирғадим ва яна томошага берилдим. Танаффус пайтида ҳарҳолда мулоқот имконияти етарли эди. Антон шоша-пиша ўрнидан турди-да, мени йўлакка томон судради. Шунда мен, агар нотаниш қиз мабодо ўрнидан турса, ёнимиздан ўтгунига қадар Антон уни ўша ерда кутмоқчи бўлганини фаҳмладим. Қиз бўлса бирон-бир ҳаракат қилишни хаёлига ҳам келтирмасди, чамамда у ёлғиз эмас, балки ёш бир йигит ҳамроҳлигида эди, худди қизга ўхшаб йигит ҳам сўлғин, нозик чеҳрали, қизгиш малла сочли эди, кишида ҳорғин, деярли сўник таасурот қолдирарди.

У айтарли чиройли эмас, ўйладим мен, кийиниши ҳам унчалик башанг эмас, эгнида бор-йўғи шаҳар ташқарисига чиққанда кийиладиган бурмали юбка ва пулlover, холос. Мен, ташқарида у ёқ-бу ёққа юрайлик, дедим ва спектакль ҳақида гапира бошладим, қарасам, бунинг мутлақо фойдаси йўқ экан. Негаки, Антон мен билан бирга ташқарига чиқмади, гапларимни ҳам умуман эшитмади. У ёш жуфтга анграйганча тикилиб турарди, улар энди ўринларидан туришган, гўё ухлаётгандек, аллақандай имиллаб биз томонга келишарди. У қизга гапиролмайди, дея ўйладим мен, бу ерда бундай қилиш одат эмас, бунақаси ҳеч қаерда одат эмас, лекин бу ерда кечириб бўлмас қилиқ. Бу орада қиз бизга назар ҳам солмасдан ёнгинамиздан ўтиб кетди, спектакль дастури кўлидан ҳилпираб гилла устига тушди, худди қадимда хоним бирор эркак билан алоқа боғлаш мақсадида “ортимдан юринг” демоқчи бўлиб рўмолчасини тушириб юборгандек.

Антон эгилиб ялтироқ қоғозни олди, бироқ эгасига қайтариш ўрнига уни бир қур кўздан кечиришга рўхсат сўради, қараб чиқди-да, ўзининг бузуқ инглизчасида спектакль ва актёрлар ҳақида алланималар деб гўлдиради, ўзини ва мени уларга таништирди, назаримда бу йигитни заррача ҳам қизиқтирмади. Қиз ҳам, шу керакмиди, дегандек энсаси қотиб қаради, ҳолбуки дастурни атайлаб тушириб юборгани шундоққина аён эди, энди у эримнинг кўзига, гарчи нурсиз, шу билан бирга, сўлғин нигоҳ билан бўлса-да, тикилиб турарди. Антоннинг маҳаллий одатга кўра самимий узатган қўлига ҳам эътибор қилмади, исмини ҳам айтмади, биз ака-сингиллармиз, деди, товушининг ғоятда майин ва ёқимли жаранги, ҳеч бир кўрқинчли бўлмаса-да, қандайдир этимни жунжиқтириб юборди. Бу сўзлардан кейин Антон болага ўхшаб қизариб кетди, биз галерея бўйлаб юра бошладик, у ёқ-бу ёқдан сўзлашган бўлдик, кўзгулар олдидан ўтаётганимизда қиз тўхтади-

да, сочларини силади ва кўзгу орқали Антонга қараб жилмайди.

Кўнғироқ чалинди, ичкарига кириб жойларимизни эгалладик. Мен томошага берилиб, инглиз ака-сингилларни унутиб юбордим, лекин Антон уларни унутмади. Улар томонга тез-тез назар ташламаётган бўлса-да, мен унинг спектакл тезроқ тугагини кутаётганини, кексайган қиролнинг ёлғизликдаги аянчли ўлими унга мутлақо таъсир қилмаганини сезиб турардим. Парда туширилгач, қарсақлар ва актёрларнинг қайтадан чиқишларига умуман парво ҳам қилмади, аксинча, ака-сингиллар томонга чўзилиб, уларга сўз қотди ва ҳеч тортинмасдан гардероб рақамларини беришларини сўради, шу вақтга қадар унга хос бўлмаган, ёқимсиз бир чаққонлик билан хотиржам ўтирган томошабинлар орасидан туртиниб-суртиниб ўтди-да, кўп ўтмай бир уюм шляпаю пальтоларни кўтариб қайтиб келди. Унинг ялтоқланишидан жаҳлим чиқди ва охири янги танишларимиз биз билан совуқ хайрлашиб кетишларига имоним комил эди, фожиа томошасидан кейинги ҳис-ҳаяжон оғушида, ҳафсаласи пир бўлган, руҳи тушган Антон билан уйга қайтишдан ўзга иложим қолмайди, деб ўйладим.

Лекин ҳаммаси бутунлай ўзгача бўлди, чунки биз кийиниб ташқарига чиқсак, ёмғир шаррос қуяр, такси тутишнинг ҳам имкони йўқ эди. Ниҳоят Антон югуриб-елиб, бир илож қилиб топган битта таксига тўртталамиз тикилишиб кириб олгач, кулги ва кўтаринкиликдан мендаги ёмон кайфият ҳам тарқалиб кетди.

– Қаёққа борамиз? – деб сўради Антон.

– Бизникига, – деди қиз қувноқ, ёқимли овоз билан. У ҳайдовчига кўча ва уй рақамини айтди ҳамда бизни бир пиёла чойга таклиф қилди, бундан мен ҳайрон бўлдим.

– Менинг исмим Вивиан, – деди қиз, – акамнинг исми Лаури, биз фақат исмимизни айтаемиз.

Мен қизга ён томондан назар солиб, унинг қанчалик жонланиб кетганидан ҳайратландим, эҳтимол у дастлаб қисилиб ўтирган, энди бизнинг, тўғрироғи, Антоннинг ёнгинасида ўтиргани учун бемалол қимирлашга илож бўлгандир. Машинадан тушганимизда Антон шоша-пиша йўлкирани тўлади, мен бўлсам турганимча уйларни кўздан кечирардим, улар ёнма-ён қурилган, ҳаммаси бир-бирига ўхшаш, олдиларида бир хил қурилмалар, боғлар, улардаги ўсимликлар ҳам бир хил, бу ерларда уйларни қайта таниш роса қийин бўлса керак, деб ўйладим беихтиёр, ака-сингилларнинг боғида ўзгача бир нарсани, яъни чўққайиб ўтирган тошмушукни кўриб ҳатто қувониб кетдим. Бу орада Лаури кириш эшигини очди, икковлари иккинчи қаватга кўтарилишди, фурсатдан фойдаланиб Антон менга: “Мен қизни кўрганман, аниқ кўрганман, бироқ қаерда кўрганганимни эслаёлмаяпман” дея шивирлади. Уйда Вивиан чой кўйиш учун дарҳол ғойиб бўлди, Антон унинг акасида, кейинги пайтда чет элда бўлганмисизлар, айнан қаерда, деб сўради, Лаури гўё бирон ери оғриётгандек тутилиб-тутилиб жавоб қайтарди. Унга бу савол ёқмадимми ёки қаерда бўлишганини хотирлаёлмадимми, фарқига боролмадим, ҳарҳолда хотирлаёлмади шекилли, бир неча бор манглайини силаб кўйди, у бечораҳол кўринарди. У алланечук ғалати, ўйладим мен, ҳамма нарса ғалати, уй ҳам ғайритабиий, жимжит,

коронги, анчадан бери бу ерда ҳеч ким яшамагандек мебелларни ҳам чанг босиб ётипти. Ҳатто электр лампочкалари ҳам ё куйган, ёки бураб олинган эди, шам ёқишга тўғри келди. Шамларнинг кўпи эски мебеллар устидаги кумуш шамдонларда турарди. Бу ўзига хос тароватли бўлиб, атрофга сокинлик таратарди. Вивиан шиша патнусда чой олиб келган финжонлар чиройли, нафис, ҳаворанг ҳошияли бўлиб, барча хаёлий манзаралар чиннида акс этиб турарди. Чой ўткир, аччиқ эди, қанд ва қаймоқ берилмади.

– Нима ҳақда гаплашаётувдинглар? – сўради Вивиан. Антон шоша-пиша саволини такрорлади.

– Ҳа, – дарҳол жавоб берди Вивиан, – биз Австрияда бўлдик, ҳалиги...

У ҳам жой номини айтолмади ва юпқа чанг билан қопланган юмалоқ столга тикилганча қолди.

Шу пайт Антон сигарета қутисини чиқарди, бу унинг отасидан қолган, олтидан ясалган, юпқа қути бўлиб, ҳозир сигареталарни ўз ўрамада таклиф қилиш одат бўлганлигига қарамасдан ҳалигача ундан фойдаланарди. У қутини очди-да, ҳаммамизга сигарета таклиф қилди, кейин уни қайтадан ёпиб, стол устига қўйди. Эртасига Антон қутини қидирган пайтда буни аниқ эсладим.

Биз чой ичиб, сигарета чеқдик. Вивиан бехосдан ирғиб турди-да, радионинг қулоғини буради, бақирчақир, узук-юлуқ мусиқа садоларидан кейин радиокарнайдан жозибатор рақс куйи таралди.

– Келинлар, рақс тушамиз, – деди Вивиан ва эримга қаради, Антон ўрнидан ирғиб туриб қўлини кизнинг белига қўйди. Унинг акаси бўлса мени рақсга таклиф қилишга уринмади ҳам, шу тахлит биз столда ўтирганча мусиқа тинглаб, катта хонанинг тўрида у ёқдан-бу ёққа ҳаракатланаётган жуфтни кузатдик. Инглиз кизлари у қадар совуқ бўлишмайди, деган фикр хаёлимдан кечди, бироқ ич-ичимда бошқа ўй ҳукмрон эди, чунки нотаниш қиздан аввал ҳам, ҳозир ҳам совуқлик, нафис, интиқ бир совуқлик, шу билан бир вақтда аллақандай кучли истак уфуриб турар, унинг кичкина қўллари худди чирмовиқулнинг танобига ўхшаб эримнинг кифтларига ёпишган, лаблари баайни кучли руҳий тушқунлик ва зориқшдан дод солмоқчи бўлгандек чимирилганча товушсиз қимирларди. Ўша кезларда салобатли йигит ва яхши раққос бўлган Антон жуфтидаги ғалати ҳолатни сезмаётгандек кўринар, унга хотиржам, меҳр билан назар солар, гоҳида менга ҳам худди шу тахлит қараб қўяр, гўё, парво қилма, ҳаммаси ўтиб кетади, ҳеч гап йўқ, дегандек бўларди.

Уйқусирагандек ўтирган Лаури тўсатдан оҳангга мос қилиб гоҳ бармоқлари билан, гоҳ чойқошиқ, гоҳида эримнинг сигарета қутиси билан столга урганча мусиқага жўр бўла бошлади, буларнинг бари мусиқага ҳаддан ортиқ ошиғич бир ҳолат бағишлар ва менинг юрагимга аллақандай қўрқув соларди. Бу тузоқ, ўйладим мен, улар бизни бу ерга келтириб тунашмоқчи ёки бирор жойга олиб бориб ташлашмоқчи, шу заҳотиёқ бошқа фикр миямга келди: қанақа аҳмоқона хаёл бу, биз киммизки, тунашса, бор-йўғи оддий одамлар, саёҳатчилар, театр мухлис-ларимиз, чўнтагимизда нари борса томошадан кейин бирор егулик сотиб олишга етадиган арзимас пулимиз бўлса. Шу дамда мени уйқу босди, сездирмай бир-

икки эснаб ҳам олдим. Ичган чойимиз беҳад аччиқ эди-я, Вивиан чойни финжонларда келтирган эди, бизга ухлатадиган бирор нарса солиб берган бўлиши, ўзларига солмаган бўлиши мумкин-ку? Кетиш керак, ўйладим мен, меҳмонхонага кетиш керак, эримнинг нигоҳини қидирдим, у бўлса менга қарамас, аксинча, кўзларини юмиб олган, ҳамроҳининг нозик юзи унинг кифтига эгилган эди.

– Телефон қаерда? – сўрадим шоша-пиша, – такси чақирмоқчиман.

Лаури дарҳол ортига бурилди, телефон қутига ўхшаш мебель устида турарди, Лаури гўшакни кўтарганида ғувиллаган товуш эшитилмади. У, иложим йўқ, дегандек елка қисди, лекин шу лаҳзада Антон хушёр тортди-да, тўхтаб қолди, қиздан қўлини олди, қиз унга ҳайрон бўлиб тикилиб турди ва нимжон ўсимлик шамолда чайқалгандек ташвишли қиёфада чайқалиб кетди.

– Кеч бўлди, – деди Антон, – хавотирланаяпман, кетишимиз керак.

Ака-сингилларнинг қаршилиқ қилишмаганидан ажабландим, улар кечни яхши ўтказганимиз учун раҳмат, дегандек бир-икки оғиз самимий сўз айтган бўлишди. Камгап Лаури бизни пастки эшиккача кузатиб қўйди, Вивиан тепада қолди, зина панжарасига суянганча қушнинг чирқиллашига ўхшаш гўё ҳамма туйғуларни ифодалайдиган ёки ҳеч нарса ифодаламайдиган товуш чиқарди.

Такси тўхтайдиган жой яқингинада эди, лекин Антон бироз пиёда юришни хоҳлади, у дастлаб толиқанидан жим борди, кейин бирданига гапга тушиб кетди. У ака-сингилларни қаердадир кўрганини, бунга кўп бўлмаганини эслади, эҳтимол кўклам Китсбюлда кўргандир, албатта бу номнинг чет элликлар хотирасида қолиши қийин, Вивианнинг мени эслаёлмаганига ҳайрон қолмаса бўлади, деди. Ҳатто ҳозир аниқ бир воқеа ёдига келганини, буни олдинроқ рақс тушаётган чоғида эслаганини айтди. Қайсидир тоғ йўлида, бошқа-бошқа машиналарда кетаётиб бир-бирларига қарашганини, бир машинада Антон, ёлғиз ўзи, бошқа машинада ака-сингиллар, рулда қиз бўлган, кўчадаги ҳаракат бир зум тўхтаган пайтда ёнма-ён туриб қолишган, кейин қиз ундан ўзиб, унга парво ҳам қилмасдан узоқлашиб кетганмиш.

– У чиройли эмас-а, сал ғалатими? – сўради Антон ҳикоясини тугатасолиб.

– Чиройлими, сал ғалатими-йўқми, билмадим, ҳарқалай кишида аллақандай қўрқув уйғотади, – дедим мен ва унга уйдаги моғор ҳидини, чанг ва узиб қўйилган телефонни эслатдим. Антон буларнинг бирортасини сезмаган, ҳозир ҳам бу ҳақда билишни истамади. Лекин икковимизда ҳам бахшлашишга ҳафсала йўқ, аксинча ўлгудек чарчаган эдик, шунинг учун дарров сўзлашишни бас қилдик-да, жимгина меҳмонхонага келдигу уйқуга кетдик.

Эртасига тушгача “Tate” Расмлар галереясига бормоқчи эдик, бизда бу машҳур галереянинг каталоги бор эди, нонушта маҳали уни варақлаб, қайси расмларни кўриш, қайсиларини кўрмаслигимизни мулоҳаза қилиб олдик. Нонуштадан сўнг эрим сигарета қутисини эслади ва мен уни охириги марта инглиз ака-сингиллар уйидаги стол устида кўрганимни айтдим. Шунда у му-

зейга боришдан олдин уларникидан сигарета қутисини олишни таклиф қилди. У қутини атайлаб қолдириб кетган, деган ўй кечди миямдан, лекин индамадим. Шаҳар режасидан ўша кўчани топдик-да, автобусда ўшанга яқинроқ бир жойга бордик. Ёмғир тинган, кенг, яшил майдонли боғ узра эрта кузнинг очсариқ тумани ёйилган, устунли ва фронтонли улкан бинолар гоҳ кўзга ташланар, гоҳ енгил туман ичида сирли ҳолатда ғойиб бўларди.

Антон ҳам, мен ҳам кўтаринки кайфиятда эдик. Мен кеча кечқурунги барча ташвишларни унутган ва бизнинг янги танишларимиз кундузи қандай кўринишаркин, ўзларини қандай тутишаркин, дея ҳаяжонда эдим. Кўчани, уйни қийналмасдан топдик, аммо барча деразаларнинг қопқалари ёпилган, гўё ичкарида ҳамма ҳали ухлаётгандек ёки одамлар узоқ сафарга кетгандек эди. Аввалига тортинибгина кўнғироқ тугмасини босганим ҳеч бир натижа бермагач, кучлироқ, охири кўпол бўлса-да, узоқ ва қаттиқ жиринглатдик. Эшиқда эски русумдаги мис кўнғироқ бор эди, уни ҳам ишга солдик, қани энди ичкаридан қадам товуши ёки бирон сас эшитилса. Ниҳоят нари кетдик, бир неча уйларни ортда қолдиргач, Антон тагин тўхтади. Унинг фикрича, гап фақат сигарета қутиси устида эмас, улар билан бирор кор-ҳол юз берган бўлиши мумкин, айтайлик, газдан захарланган бўлишлари мумкин, бу ерда ҳамма уйига газ печка кўярмиш, кеча у уларнинг хонасида шунақа печкани кўрганмиш. Ака-сингилларнинг бирор ёққа жўнаб кетишларига ишонмайману, ҳарҳолда полицияга хабар берсак бўлар, энди музейда расмлар томоша қилиш ҳам кўнглимга сиғмайди, деди. Бу орада туман тарқади, камқатнов кўча ҳамда 79-уй тепасида лужувард осмон юз очди. Биз қайтиб келганимизда уй ҳалиям жимжит ва ўликдек сассиз турарди.

– Қўшнилardan сўраш керак, – дедим мен, – қўшнилardan. Шу пайт ўнг томондаги уй деразаси очилиб, бир бақалоқ аёл боғчадаги кузги гуллар устига супургисининг сувини силкита бошлади. Биз уни чақириб, мақсадимизни тушунтиришга ҳаракат қилдик. Танишларимизнинг фамилиясини билмасдик, фақат Вивиян ва Лаури, дедик холос, бироқ аёл кимни назарда тутганимизни дарҳол англади. У супургисини тортиб олди-да, гулдор кофтаси ичидаги бўлиқ кўкрагини дераза тоқчасига тираб, бизга кўрқув ичида тикилди.

– Биз бу уйда бўлган эдик, – деди Антон, – куни кеча, кечқурун, бир нарсамизни у ерда қолдирибмиз, шуни олиб кетмоқчи эдик.

Аёлнинг чеҳраси тундлашди, бундай бўлиши мумкин эмас, деди у чийиллоқ товушда. Унинг гапига қараганда калит фақат унда сақланаркан, уйда ҳеч ким йўқ эмиш.

– Қачондан бери? – сўрадим беихтиёр ва гарчи боғда, ёп-ёруғ куёш нури остида тошмушук турган бўлса-да, уй рақамини адаштираган бўлсак керак, деб ўйладим.

– Бу уйнинг ёш эгалари ўлганига уч ой бўлди, – деди аёл қатъий қилиб.

– Ўлган дейсизми? – сўрадик биз ва биримиз кўйиб, бошқамиз гапира кетдик, ахир бу кулгили-ку, кечагина биз улар билан бирга театрда бўлдик, уларникида чой ичдик, мусиқа тинглаб, рақсга тушдик, дедик.

– Ҳозир, – деди бақалоқ аёл ва деразасини ёпди, мана энди у кўнғироқ қилиб, бизни жиннихонагами ёки полициягами элтиб ташлатирса керак, деб ўйладим.

Бироқ у шу захотиёқ кўлида катта калит шодасини ушлаганча юзида ҳайрат ифодаси билан чиқиб келди.

– Мен ақлдан озмаганман, нима деяётганимни биламан, – деди у, – уй эгалари ўлган ва дафн этилган, улар машинада чет элга боришган, қайси бир тоғ йўлида машинани жинниларча тезликда бошқариб ҳалокатга учрашган.

– Китсбюлдами? – сўради эрим даҳшат ичида. Аёлнинг гапига кўра, жой шундай аталса керак, балки бошқачадир, хориждаги жой номларини эсда сақлаш қийин. Шундай дея аёл олдинга тушиб, бизни иккинчи қаватга бошлаб чиқди-да, эшикни очди. У рост гапир-яптими, уй ростдан ҳам кимсасизми, кўрмоқчи, унинг рухсати билан хонага кирмоқчи бўлдик. У чироқни ёқолмаслигини, уй бошқарувчисининг розилиги билан лампочкаларни ўзи олиб кетганини айтди.

Аёлга эргашиб ичкарига кирдик, уйнинг ҳавоси дим ва бўғиқ эди. Мен ҳали зинапоёдаёқ эримнинг кўлидан тутиб, бу бошқа кўча бўлса керак ёки биз туш кўрганмиш, икки киши бир кечада бир хил туш кўриши мумкин, шунақаси ҳам бўлади, энди кетайлик, деган эдим. Ҳа, сен ҳақсан, бу ерда нимаям қилардик, дея Антон енгил тортиб гапимни маъқуллаган эди. У тўхтаб, озроқ пул олиш мақсадида чўнтагига қўл суққан, бизни деб ташвиш тортгани учун қўшни аёлга бермоқчи бўлган эди. Аёл аллақачон хонага кириб кетган, биз унинг орқасидан шошилдик, аслида бунга энди ортиқ қизиқишимиз қолмаган ва бу бор-йўғи адашиш ёки хаёлдаги бир нарса эканлигига ишончимиз комил эди.

– Киришлар, – деди аёл ва дераза қопқасидан бирини, бутунлай эмас, ҳамма мебелларни аниқ кўрса бўладиган қилиб очди, айниқса, атрофига оромкурсилар қўйилган, устини юпқа чанг қоплаган юмалоқ стол диққатни тортди. Стол устида яккаю ягона буюм – ҳозир ёрқин куёш нуридан ярақлаб кетган, олтидан ясалган, юпқа сигарета қутиси ётарди.

Олмон тилидан Янглиш Эгамова таржимаси

ДОИРА ЗАРБИДАН ТИТРАЙДИ ЮРАК

...Ўтган асрнинг ўн бешинчи йили. Машҳур Иноғом уста оиласида ўғил фарзанд туғилди. Гўдакка Тўйчи деб исм қўйишди. Ота келажакда ўз касбини ўғлига қолдириш истагида эди. Аммо ўғли Иноғом ота изидан бормади. У ўзга йўлдан кетди. Бу санъат йўли эди.

Тошкент шаҳрининг Ўқчи маҳалласида болалиги кечган Тўйчибойнинг ишдан, мактабдан бўш вақтидаги машғулоти доира чалиш, рақс тушиш бўлди. Ниҳоят, ўзларининг ён қўшниси бўлган Муродбек Асқарбековнинг тўйида унга омад кулиб боқди. Айни шу тўйга шаҳри азимнинг турли маҳаллаларидан меҳмонлар айтилган, улар орасида Ўзбек Давлат мусиқали театрининг раҳбарларидан бири – Низом Холдорев ҳам бор эди. Завқ-шавқли тантана пайти ёш Тўйчи ўз рақси билан меҳмонлар эътиборини тортди. Низом Хол-

дорев уни театрга таклиф қилди. Тайинланган кун Тўйчибой театр эшигидан бош суқди. Машҳур артистлардан иборат ҳайъат ҳамма қатори унинг ижросини ҳам жиддий кўриқдан ўтказди. Устозлар ёш раққосни хўб мақташдию, аммо театрда вақтинча бўш иш ўрни йўқлигини, имкон топилиб қолса, албатта, уни чақириб олишларини айтиб узр сўрашди. Тўйчининг қиличи синиб, қалқони тешилиб ортига бурилди.

– Яна қандай хунаринг бор? – деб сўради даб-дурустдан кўзларида табассум ўйнаб турган нуроний киши.

– Доира чаламан.

– Э-э-э, шундай демайсанми, қани хунарингни кўрсат-чи.

Бу далдадан Тўйчибойнинг кўзлари порлаб, юрагида ҳаяжон кўзғалди. Кимдир унга шу лаҳзада доира тутқазди. Ёш ишқибоз бутун маҳоратини ишга солиб, чапақайлаб доира чала кетди. Хонадагилар завқу шавқ оғушида ҳангу манг бўлиб қолишган эди. Куй тугаши билан:

– Бу болани ўзим шогирдликка оламан, – деди ўша нуроний тўлқинланиб, Тўйчибойга бир меҳр билан нигоҳ ташлаб.

Ўша куни Яратганнинг Ўзи ёш Тўйчибойни машҳур санъаткор Уста Олим Комиловга дуч қилган эди!

Уста Олим Комиловнинг қалдирғоч шогирди ҳисобланмиш Тўйчи Иноғомов устозининг сўнги нафасигача содиқ шогирд, фарзанд, яқин дўст, ҳамдард, ҳамнафас бўлиб қолди.

Унинг серғайратлиги, иқтидори, усулларни тезда илғай олишлиги мураббийни қувонтирарди.

Бир куни Уста Олим Халқаро рақс фестивалида қатнашиш учун Буюк Британияга жўнаб кетди. Шу орада театр режасидаги “Фарҳод ва Ширин” драмасини саҳнага қўйиш куни келди. Ана шу драмада Мукаррама Турғунбоева рақс тушадиган саҳна бор. Сценарий бўйича рақс учун Уста Олим Комилов доира чалиб туриши шарт эди. Аммо у тўсатдан сафарга кетди. Энди нима қилмоқ керак? Драмани бошқа кунга кўчириш даркорми? Ҳаммининг боши

Дилмурод
ИСЛОМОВ

1954 йилда Тошкент шаҳрида туғилган. Тошкент Маданият институтида таҳсил олган. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист. “Доира сабоқлари”, “Мозийдан садолар” каби асарлар муаллифи. Айни пайтда Тошкент Давлат Маданият ва санъат институтида катта ўқитувчи.

котган. Бир пайт ёш Тўйчи Иноғомов, доирани мен чалиб тураман, деди кутилмаган журъат билан. Очиғи, театр раҳбарияти аввалига унга ишонмади, сўнгра, бошқа чора йўқлигини англашди чоғи, розичилик билдирди. Дарҳақиқат, ўша куни, ўша танг вазиятда Тўйчи Иноғомов ўз маҳоратини кўрсата билди, устозлари ишончини оқлади. Рақс саҳнаси ҳамишагидан ҳам аъло даражада ижро этилди. Сафардан мукофотлар билан қайтган Уста Олим Комилов шогирдини саҳнада кўриб, ижросини томоша қилиб боши кўкка етди. Драмадан сўнг саҳнага, шогирди ёнига чиқиб:

– Баракалла! Бундан буёғини ўзинг олиб бораверасан, – деди.

Устознинг шугина тилаги ўша куни оқ фотиҳадай жаранглади. Тўйчи Иноғомовнинг санъат оламидаги ишончли парвози бошланди. У чалган доираларнинг соҳир садоси мухлислар қалбида мангу муҳрланиб қолди. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, қатор нуфузли мукофотлар совриндори Тўйчи Иноғомов ўз фаолияти давомида минглаб шогирдларни тарбиялаб, катта саҳнага олиб чиқди. Мен ҳам ўшалардан бири эканлигим билан фахрланаман.

Мен анча шўх эдим. Бир жойларга бориб, дарсга кечиккан дамларим нафасим бўғзимга тикилиб, шошилиб келардим. Ҳансираб хонага киришим билан:

– Ҳа-а, полвон қаерларда юрибсиз. Ўқишларингиз қалай? – деб сўроқларга тутарди Тўйчи ака.

Нима деб жавоб беришни билмай, бошимни ҳам қилиб ўтираверардим.

Дарс вақтида кимнингдир доирасининг ғилофи тушиб кетса ҳам, қайсидир бола бақириб юборса ҳам, устоз ҳаммасини мenden кўрарди. Шул боис устоз ортига қарамай:

– Ҳа-а полвон, – деб мени огоҳлантирарди. Устоз ортига қараб хитоб қилса ҳам, қилмаса ҳам кўп ҳолларда эътирози тўғри бўларди. Аслида ҳам бундай қитмир ишларнинг сабабчиси мен бўлиб чиқардим.

Бир куни қизиқ воқеа бўлган. Яна ўшандай дарсга кеч келганимда, хонага шошиб киришим билан:

– Ҳа-а, полвон, қай жойлардан келаяпсиз? – дея савол берди.

Саволга ҳамишагидай жавоб йўқ. Шунда:

– Ўқишларингиз яхшими? Ҳойнаҳой баҳоларингиз беш бўлса керак? Қани, кундалиқларингизни беринг-чи, бир имтиҳон қилайлик, – деб қолса бўладими.

Энди кундалиқдаги баҳолар ўзимга маълум. Шу сабаб, ортимга бурила солиб синфдан қочиб чиқдим.

Эртасига мактабга борсам, ҳовлида устоз юрибди. Жон-поним чиқиб кетиб, чакалакзор оралаб уйга келдим. Кўрққанимдан қулоғим динг бўлиб дарвоза томонга қарайман. Бир вақти устоз дарвозада кўринди. Баланд девор бор эди. Ўшандан қандай ошиб тушганимни билмайман.

У ёқда, бу ёқда санғиб юриб, уйга кеч қайтдим. Юрагим така-пука бўлиб дарчадан кириб келдим.

– Сен болажоним, уйнинг каттаси, суянчиғи,

устунисан, – деб кўзига ёш олди онагинам. – Опаларинг, укаларингнинг бор умиди сендан. Сен менинг нажоткорим, халоскоримсан. Бугун устозингнинг олдида уялганимдан ер билан битта бўлдим. Болажоним, устозингнинг панд-насиҳатларини кулоғингга куйиб ол. У одамни юзининг шувит қилма...

Ҳозир ўша кунлар хотирасини ёзаяпману, ўзимни онамнинг иссиқ бағрида ётгандай ҳис қилмоқдаман. Қайдасиз отажон, онажон, меҳрибон устозим? Мен сизларни жуда-жуда соғиндим!

Мана, кўлимда эски бир сурат. Унда ола дўппи, ола чапон кийган, ака-ука Ғафур ва Тўйчи Иноғомов доира чалиб туришибди.

Суратга қараб руҳим кўтарилади. Олис ўтмишга сафар қиламан. Устозларимнинг ўтган кунлари билан яшай бошлайман. Эндигина мўйлови сабза урган ака-укаларнинг келажакда миллатнинг фахрига, ифтихорига, шон-шавкатига айланганлиги ҳақида ўйлаб кетаман. Бизларни меҳр билан бошимизни силаб, доира илмидан сабоқ берган кунларини эслайман. Ҳозир уларни хотирамда тикляпману, вужудим титраб, юрагимда нурафшон туйғулар ғалаён қилмоқда. Туғилиш бор экан, демак, ўлим ҳам ҳақ. Аммо ном-нишонсиз дунёни тарк этгандан кўра эл меҳрини қозониб, ордидан давомчиларини қолдириб яшашга нима етсин. Тўйчи Иноғомов ана шундай ёрқин яшаш бахтига муяссар бўлган улуг одамдир.

У кишининг айни ижоди гуркираб турган пайтлар ногоҳ шафқатсиз ва беомон уруш бошланди. Унга барча сафарбар қилинди. Қонли жанг-гоҳларга отланганлар сафида Тўйчи Иноғомов ҳам бор эди.

“Эл бошига тушган кулфат бу. Бахтимизни қайтариб оламиз” дея мағрур бош кўтарди ўшанда. Афсуски, бу қаттол урушдан кўп ёру дўстлар омон қайтмади. Яратганнинг Ўзи паноҳига олиб, Тўйчи Иноғомов она юртга соғ-омон кириб келди.

Устоз – узоқ йиллар Ўзбек Давлат Муқимий номидаги мусиқали драма ва комедия театри созандалар груҳида ижод қилди.

Ўтган асрнинг ўттиз бешинчи йилларида Республика ўқувчилар саройи қошидаги “Ёш доирачилар дастаси студияси” ташкил этилган эди. Аммо кейинчалик, қатор қийинчиликлар ва урушнинг бошланиши сабаб бу даста фаолиятига якун ясади. Ўша тугалланган дастани 1946 йили Тўйчи Иноғомов қайтадан тиклади ва қизгин фаолиятини бошлаб юборди.

Устози Уста Олим Комилов доира усуллари-ни Тўйчи ота ўз хотирасига жойлаган эди. Оқибати жуда аъло бўлди. Шогирдларининг сафи кундан-кунга ўсди. Қисқа вақтда бу даста бу юртимизда катта шуҳрат қозонди.

Санъатнинг бошида туриб раҳнамолик қилган одам, санъатдан хабардор бўлмоғи керак. Афсуски, айрим ҳолларда бунинг акси бўлиб чиқади.

“Ҳар нарсанинг ози яхши, харидори кўп, нархи баланд бўлади, доирачиларни кўпайтирманг!”, – дея даста фаолиятини тўхтатмоққа ишора қилди ўшандай амалдорлардан бири.

Аммо Тўйчи Иноғомов хаёлида Уста Олим Комилов ўгитлари йўлчи юлдуз вазифасини ўтади. Кексайиб қолган устозининг остонасида бош эгиб, унинг сўзларидан руҳ олиб, даста фаолиятини тўхтатмай давом эттирди. Устоз бу дастага ўттиз беш йил раҳбарлик қилди. Тўйчи Иноғомовнинг илк қалдирғоч шогирдлари ичидан Ўзбекистон халқ артистлари, Республикада хизмат кўрсатган артистлар кўплаб етишиб чиқди.

Бугунги кунда ҳатто кўпгина чет мамлакатларда ҳам Тўйчи Иноғомовнинг шогирдларини учратасиз. Мен жуда кўп бундай қувончли учрашувларга гувоҳ бўлганман ва ана шундай устоз кўлида тарбия топганимдан беҳад бахтлиман.

Тўйчи Иноғомовнинг шогирдлари билан тушган суратига тикиламан. Бошида ола дўппи, костюм-шим кийган, оёғида оқ этик. Қирқ тўққиз ёшда. Биз шогирдларининг кўлида доира. Устоз олисларга тикилган. Ўшанда устоз нималарни хаёл қилган экан? Балки биз болаларнинг келажакини ўйлагандир. Балки доираси йўқ болаларни қандай юпатсам экан, деган ўйдадир, билмадим. Аммо бир ҳақиқатни биламанки, устоз биз ҳақимизда ўйлаган. Тўйчи Иноғомов ҳеч кимга қаттиқ гапирмас, жуда юмшоқ феъл одам эди. Болаларни, айниқса ёши кичикларни қизиқтириш, кўнглини овлаш учун чўнтақларига қурут, ёнғоқ, майиз, қанд-қурс солиб юрардилар. Бир вақтнинг ўзиде юз-юз элликта бола қатнашганига қарамай ҳар биримизнинг табиатимиз, истеъдодимиз, маҳорат даражамизга қараб муомала қилишга, ишлашга вақт топганларини эсласам, ҳайратга тушаман. Ҳа, ҳақиқатдан устоз ўта иродали, бардошли, шогирдларини жонидан ортиқ яхши кўрган улуг зот эди.

Албатта, илк бор кўлига доира олган ҳар қандай бошловчи санъаткор Уста Олим Комиловни, Тўйчи Иноғомовни эслайди. Бу икки дарға доира санъати илмига тамал тошини қўйган буюк санъаткорлар эди. Улар миллатнинг фахри, ифтихорига айланган чин инсонлар эди.

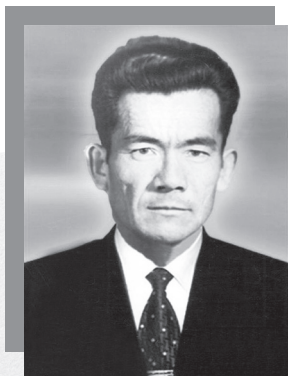
Юртга мангу содиқ ~ ўзбек миллатим

ЎЗБЕК МЕНИНГ МИЛЛАТИМ

Мен бир дарахтдирман,
Менинг илдизим,
Шу юрт, шу тупроқнинг қати-қатида.
У омон – мен омон,
Кўрамиз тўзим,
Бу бирлик – тақдирнинг илк дасхатида,
Мен бор – диёрим бор,
Шу юрт бор – мен бор,
Унинг саодати порлоқ саодатим.
Бу хислат қалбимда мудом барқарор,
Юртга мангу содиқ – ўзбек миллатим.

Кўй, бу куй таърифин топмоғинг маҳол,
Дерлар: ишқ куйида ёнган бир ошиқ.

Ортиқжон
ЖҰРАЕВ

1944 йилда Қашқадарё вилоятининг Ғузор туманида таваллуд топган. Кўпдан буён бадиий ижод билан шуғулланиб келади. Шоирнинг “Чўл фарзандиман”, “Буюк карвон изидан”, “Йиллар туйғуси”, “Юксак юлдузлар жилоси”, “Нур йўли”, “Шу кунлар умиди”, “Чаман ичра чаманга йўл”, “Гул бўйи”, “Марваридлар шодаси” сингари қатор шеърий тўпламлари нашр қилинган.

Кўз ёши кўл бўлиб, унга бемажол,
Фарқ бўлмиш маъшуқа васфига интиқ.

Шу кўлда етилган қамишидан чўпон,
Най ясаб лабига тутгандан титроқ...
Ошиқ қалбидаги бепоён армон,
Ҳавога таралмиш,
бу – “Чўли ироқ”.

– Кезасан кун бўйи хазонлар ичра,
Чинорлар тагида турасан ҳар дам.
Ситам қилган каби дилдаги яра,
Не учун тутақиб “уф” тортдинг, одам.

– Ўтган кунларимнинг дилрабо они,
Хаёли шу жойга бошлади, нетай.
Ахир болалигим, ёшлигим қани,
Қайси манзилларда мен уни кутай?

АЛ-БУХОРИЙ

Дейдилар: улуглар мангу барҳаёт,
Бу бир афсонамас, қадим ақида.
Англадимки, ҳикмат экан ҳақиқат,
Ўйлайвериб ал-Бухорий ҳақида.

Шунчалар бўлмаса мўътабар, азиз,
Авлодлари унга қуриб қошона...
Ҳурматларин юксак тутармиди ҳеч,
Пойи қадамига гул экиб яна.

Шу муҳаббат билан узоқ-яқиндан
Келиб, барҳаётлик сеҳрин англайди.
Дили шуълаланиб абад ёлқиндан,
Улуг зотнинг қиссаларин тинглайди.

АСАРЛАРНИНГ ЖОНЛИ ТИЛИ

Маълумки, бугунги давр ижодкорлари Мустақиллик берган улуғ неъмат – озод тафаккур билан қалам тебратишмоқда. Улар ўз нуқтаи назарларини илғор адабиёт анъаналарига кўра Инсонга, унинг қалбига қаратишган. Одам кўнглидаги турфа кечинмаларни, дард-изтиробларни, қувончу ҳаяжонларни теран таҳлил этиб, гўзал бадиий усулларда ифодалаб беришга ҳаракат қилишмоқда. Бу борада уларнинг тилимиз бойликларидан, ранг-баранг ифода воситаларидан унумли ва самарали фойдаланишаётгани эътиборга моликдир. Сир эмас, Мустақиллик туфайли миллий тилимиз тарихий ютуқларни қўлга киритди, ҳар томонлама ривожланди ва мукаммаллашди. Давлат тили ҳақидаги қонун туфайли фан тили, илм тили равақ топа бошлади. Бугунги кунда ижодкорларимиз ўзбек тилининг бор бойлиги ва гўзаллигини ўзида мужассамлаштирган асарлар яратиб, она тилимиз имкониятларини рўй-рост кўрсатмоқдалар. Бинобарин, ўз миллий тили ҳақида ғамхўрлик қилмаган одам аслида ўзи ҳақида ғамхўрлик қилмаган бўлади. Тилни унутиш – ўзликни унутишнинг бир кўринишидир.

Олим ва адиб Иброҳим Ғафуров таъкидлаганидек “Ижодкорларда қўлланилган ёки умуман тилнинг жонли амалиётидан қолган, истеъмолдан чиқиб кетган деймиз ёки ноёб шевалардагина яшаётган сўзларни матн муҳораба майдонига олиб киришга кучли майллар, ишқибозликлар ўз бадиий лафз оламини бойитиш, жозибали қилишга интилишлар бадиий маҳоратининг бир кўрсаткичи сифатида амал қилиб келади. Камёб айрим ҳолларда эса кейинги даврлар ижодий амалиётида ҳеч ким ишлатмаган, билмаган, дуч келмаган сўзларни матнда қўллашнинг ўзига хос жозибаси, романтикаси, мафтункорлиги бор, албатта”.

Мунаққид тилга олган бундай хусусиятлар таниқли ёзувчи Улуғбек Ҳамдам асарларига ҳам хосдир. Чунончи, адибнинг “Мувозанат” романида қишлоқ аҳлининг турмуш тарзи ва уларнинг ўзаро суҳбати тасвирланган лавҳалар бот-бот учрайди. Уларда ўша қишлоқ аҳлига хос бўлган шевага оид сўзлар қўлланилган.

– Ҳа, яна тоғангизникигами? – дерди бувиси ҳам ўғлининг дардини дарров тушуниб. – Эртани кутайлик, иссиқ нон ёпайлик, тоғанг яхши кўрган бирор овқат қилайлик, эне борамиз...”

Бу ерда ижодкор сўзларни умум қабул қилинган қоидалар асосида эмас, мавжуд ҳолатдан келиб чиқиб қўллайди. “Эне” сўзи луғатларда учрамайди, у “кейин” маъносида ишлатилади ва шу тарзда ёзилади. Лекин Улуғбек Ҳамдам асарда қишлоқдаги ҳаётни тасвирлаётгани учун персонаж нутқини унинг шеvasи асосида беради.

“Она” сўзи кўп жойда, жумладан Фарғона водийси қишлоқларида “буви” тарзида ишлатилади. Улуғбек Ҳамдам ҳам “Мувозанат” романида “Она” эмас “буви” шаклида, яъни шевада қўллайди.

“Юсуф бувисининг кичик ва озғин жуссасини бағрига босаркан, ўзининг ҳам ўпкаси тўлди”.

Биз “сабзи” сўзини ишлатишга одатланганмиз. Лекин Улуғбек Ҳамдамнинг “Мувозанат”идаги персонажлардан бири Мухтор уни “сўвзи” тарзида ишлатади.

– Ниҳоят, қайтиб келиб қараса, пиёз ўрнида қулоқларини икки ёнга ёзиб сўвзи турганмиш”.

Албатта, жойлардаги кишиларга хос сўзлашув услубларини, жонли халқ тилини Улуғбек Ҳамдамнинг бошқа асарларида ҳам кўплаб учратамиз.

Муҳайё СОЛИЕВА

Хўжабод туманида таваллуд топган. Андижон Давлат университети магистранти. Илмий-адабий мақолалари республика матбуотида чоп этилган.

Ёзувчи ўз ижодида “Нима эксанг, шуни ўрасан”, “Арслоннинг ўлиги ҳам арслон”, “Тўй ўтгандан кейин хинани орқанга қўй”, “Жўжани кузда санайдилар”, “Арслонни қашқир олдига келтирган эҳтиёждир”, “Онасини кўриб қизини ол”, “Гадонинг душмани гадо бўлади”, “Кўрмаганнинг кўргани курсин”, “Мушук бекорга офтобга чиқмайди”, “Ғишт қолипдан кўчган”, “Онасини учкўрғонидан кўрди” каби халқ мақолларини ҳам ўринли қўллаганки, улар муаллиф

ва персонажлар нутқининг таъсирчан чиқиши учун хизмат қилган.

Улуғбек Ҳамдам шу тариқа турли тоифадаги ва турли касбдаги қаҳрамонлардан ҳар бирининг ўз тийнатига мос таъриф, ном, сифат, феъл, равиш-рафтор, атамалар, ранглар, овозларини илғай олади ва уларни ҳаётда қандай бўлса, шундай ҳолича ўқувчига етказиб бера олади.

Менимча, Улуғбек Ҳамдам асарлари халқчиллиги ва оммабоплигининг сирини ҳам худди мана шунда.

Назми

Маржондек сочилар гулу лолалар

УСТОЗ

*Мактабга илк бора қўйганда қадам,
Бизни қариши олар бир азиз инсон.
Унинг ҳар каломидилларга малҳам,
Беқиёс буюк зот, қалби ҳам уммон.*

*Онадек меҳрибон – устозимиз ул,
Мурғак қалб чечагин парварши этар.*

*Эзгуликка эшидир ҳар бир сабоғи,
Бизни омад сари, бахт сари элтар.*

*Муаллим деган сўз олинса тилга,
Унга таъзим қилиб, этамиз эъзоз.
Зиё улашасиз ҳар битта дилга
Сизга минг бор қуллуқ, меҳрибон устоз!*

БАҲОР ТАШРИФИ

*Ҳарир қўйлак кийган келинчак каби
Оламни гулларга безаднинг, баҳор.
Завққа тўлдиради қушларнинг саси,
Шарқираб оқади бетизгин анҳор.*

*Дарахту буталар боқар оламга,
Қуёшига гулларин қилишиб кўз-кўз.
Барча гўзалликни жам этиб дилга,
Юртимга келади муборак Наврўз.*

*Қиру адирларда, дашту тоғларда
Диллар тўлғонади, яшнар кўнгил ҳам.
Маржондек сочилар гулу лолалар,
Кўклам чоғи яшинаб, кулади олам.*

Шоира
ЭРНАЗАРОВА

*1973 йилда Нарпай туманида туғилган.
“Садоқат мадҳи” номли китоби чоп этилган.
Ҳозирда Республика таълим марказининг Мах-
сус таълим бўлимида бош услубчи вазифасида
ишлайди.*

Холов гапни ортиқча чўзмаслик учун шартта бурилиб, жойига бориб ўтирди. Шундан бери ўйлайди.

“Холингизга тегманг, демоқчийдим...”

“Хўш, нега хол, нега Холов?!” “Ё боболарим ҳам холдор бўлганмикан?” “Ажойиб одатларимиз борда! Гўё шундай исм қўйилса, холлари тўкилиб кетадигандай.”

У шундай хаёлларга берилиб ўтирганида “Ассалому алайкум, домлажон,” – дея эшикдан гавдасини у ёндан бу ёнга ташлаб, сал энкайинқираб бир одам кириб келди. Унинг қисилган қув кўзига нигоҳи тушиб, хаёли бўлинди. Не ажабки, қаршисида турган одамнинг ҳам юзида, яна денг, айнан бурнининг ўнг томонида ўшанақа холи бор эди.

“Ё тавба, тушимми ё ўнгимми?” Холов ўрнидан туришга турди-ю, қаршисидаги одамни танимади – бегона, аввал кўрмаган. Аммо эгилиб туриши таниш, қув кўзлариям. Келибдимми, ким бўлсаям ҳурматини жойига қўйиши керак.

Холов илтифот билан уни қаршилаб, рўпарасига ўтқизиб, бир пиёла муздайгина кўк чой қуйиб, узатди.

– Хуш келибсиз.

– Куннинг иссиғини қаранг, ёндираман дейди-я! – меҳмон кўлидаги дастрўмоли билан энсаси аралаш юзини артди. Хонада ачқимтир тер ҳиди анқиди.

Холов ундан тезроқ қутулиш учун баҳона қидира бошлади.

– Домлажон, сизни кўп яхши одам, деб эшитаман, ҳаддим сиғиб келавердим, – деди у.

– Яхши қилибсиз-да. Хўш, хизмат?

– Шу десангиз, битта рисолача тайёрлагандим. Биласиз, домлачилик, эл кўзига кўришиб туришимиз керак, шапалоқдай бўлса ҳам “китоби чиқди”, деган гап бўлади. Аммо, пули нақд. Холовнинг авзойи ўзгармаганини кўриб, чимрилди. – Мени танимадингиз чоғи!

– Кўзимга иссиқ кўринаяпсиз, учрашгандаймиз...

– Танийсиз, танийсиз, ҳозир транспортнийдаман. Кўп мақолаларим, китобларим чиққан. Ёшларга маънавиятдан дарс бераман, – у атайин ўзини Холовга яқин тутиш учунми, шамага ўтди. – Холдоровман, исмим Холжигит. Яна денг, хотинимнинг исми – Холтош... буни қаранг-а, ҳаммамизни битта хол бирлаштириб турибди-я, Худонинг бергани шуда, во ажаб, қудратингдан!

Меҳмон ўз лутфидан яйраб, ёйилиб кулиб, Холовни ҳам “ўзиники”лар қаторига қўшиб олмоқчийди, унинг тумсайиб олганини кўриб, илжайганича қолди.

– Қўлёмани қолдириб кетинг, – у энгаги билан Шоҳида ўтирган томонга ишора қилди, – танишиб чиқайлик, маъқул келса, режалаштириш учун бошқларимизга тавсия этамиз.

Холов шундай дея бошқа ишларига уринди. Холжигит Холдоров энди Шоҳиданинг ёнидаги бўш стулга ўтиб ўтирди. Ҳар замонда Холов томонга кўз қирини ташлай-ташлай, эшиттириброқ, рисоласининг замонабоплигини маънилати бошлади:

– Сингилжон, рисолам ҳали айтганимдай, ёшлар тарбияси ҳақида, бу ҳозир жуда долзарб мавзу. Тезлаштириш керак. Биласиз, ёшларни тарбиялаш ҳаммамизнинг бурчимиз, катта ва асосий вазифамиз!

Холов энди “Э, ҳали дағдаға ҳам қилмасайди” дегандек, кўзойнаги устидан Холжигит томонга ажабсиниб қараб қўйди.

– Албатта, албатта, биламиз, биламиз, – Шоҳида ҳам бирор гап чиқишидан чўчиб, вазиятни юмшатган бўлди.

Холдоров ҳалидан бери тиззасида қўшқўллаб ушлаб ўтирган катта, сариқ, тутилаверганидан униқиб кетган чарм сумкаси боғичини сийпалай бошлади. Нигоҳлари тошдай қаттиқ Холовнинг вожоҳатидан чўчиб, уни очолмади, фақат хонадан чиқиб кетаётиб, пайтини топиб, Шоҳидага ташқарига чиқайлик, дегандек имо қилди. Сўнг столга мук тушиб, қоғоз титаётган Холов томонга қараб-қараб, хайрлашни ҳам, хайрлашмасликни ҳам билмай хонадан чиқди.

Бироздан сўнг Шоҳида кўлида катта шоколад қутиси, қути устида эса ёнига “кофе” деб ёзилган идиш билан қайтиб кирди.

– Анави киши бериб кетди, – деди Холовнинг бигиздай нигоҳидан кўзини олиб қочиб.

– Бу нима?

– Билмасам...

– Нега олдингиз ахир, пора-ку бу!

– Йўғ-э, – Шоҳида шу дам қурбақа ушлаб тургандек, уни оёқлари остига ташлаб юборгандек ерга қаради.

– Бу – пора! Порахўрлик шунақа ширинликлардан бошланади. Анави галварс рисоласини чиқариш учун ширинкама бераяпти, билдингизми? – у муаллифнинг фамилиясини атай айтмади. – Бу ишни иккинчи марта такрорламанг, ҳайдаласиз. Аямайман. Қўнғироқ қилса, айтинг – рисолангиз чоп этилмас экан, – денг, тамом.

Бу биринчи воқеа эмасди. Холов одамларнинг ўз ишларини битириш мақсадида шунақа нарсаларни кўтариб юришларидан тутайиб кетарди. У кўлидаги бир тутам қоғозни столи устига топлаб уриб, ғижинди. Чинқаришдан берироқ овозда:

– Ўлсаям одам бўлмайди булар. Колорадо қўнғизига ўхшайди. Тутиб олиб куйдирсанг ҳам ўлмайди. Яна домла эмиш. Ҳаҳ, шўрлик талабалар-а! Бундайлар ўликдан ҳам бирор нарса тиланади, – деди тутайиб. Шу пайтда ёнида ўша одам бўлгандамиди...

Холов бу воқеани бир-икки кун деганда зўрға унутган эди. Аммо...

Якшанба куни трактор заводи бозори ёнида – арининг уясидай майдончада машинасини тислаётганида ёнига бир лўли хотин келиб, косовдай қўлини ойнадан тикиб, нақ бурнининг остида шалпиллата бошлади: “Окажон, хайр қилинг, ҳожибоболар бўлинг, бой бўлинг, бойвачча бўлинг!”

– Торт- а- а, кўлингни!

Шу пайт орқадан бир эмас, бир неча кишининг ҳой-ҳойлагани эшитилди. Холов гап нимадалигини англаб-англамай, тормозни босди. Лўли хотин “лип” этиб ғойиб бўлди. Холовнинг пешонасидан “пов” этиб совуқ тер чиқиб кетди.

Нима бўлди экан, деган ўй билан машинадан тушишга чоғланганида ҳалигина лўлининг билтанглаб турган кўли ўрнида сўлоқмондай жундор биллак кўринди. Кўрқиб кетган Холов бошини эгиб, кўл эгасининг пишқириб турган юзига қаради. Не ажабки, унинг оқ-сарикдан келган лўппигина юзида, билмайман, ўнг томонидами ё чап томонидами, нўхотдай холи бор эди.

– Кўзингга қарасанг ўласанми, манави ойна нима учун берилган? Чочингнинг оқи бўлмаганида пешонангдан яна битта кўз очиб кўярдим.

Шу дақиқада бўлаётган воқеадан ҳам кўра унинг юзидаги холи Холовнинг диққатини кўпроқ тортди. “Наҳотки..., буниям холи бор эканми...?” деган фикр хаёлида айланарди. У эсанкирабгина машинадан тушди. Билакдор йигит энди орқадаги оппоқ “Ласетти”нинг олд қанотини кўли билан сийпалар, ўзича ғудраниб турарди.

Хайрият, тегмаган экан, оралиқда бир қаричча жой қолипди. Энди Холовнинг чапақай жаҳли чиқди:

– Ҳой, ука, намуноча кекирдагингни чўзасан, тегмапти-ку!

– Нима-нима, тегиб ҳам кўрсин эди, нақ абжафингни чиқарардим.

Холовнинг машинасидаги ёнойна, орқа чироқларини бир-бир кўрсатиб билакдор ер тепарди:

– Санга машина ҳайдашни ким кўйипти, билсанг ҳайда-да, ёнойна нимага кўйилган, мана буниси-чи?

Мана буниси-чи?

Холов боласи тенги бу йигитнинг нақадар тажанглигини кўриб, ўзини босишга уринди. Шу дам унга гап қилмасди. Кўзлари гўлайган, оғзидан тупуклари сачраб кетяпти. Яна икки оғиз гапирса, гурзидай мушт пешонасига келиб тушиши ҳеч гапмас. Холов бейсболкасини ечиб, бошини қашлай туриб, уни кузатишда давом этди.

– Ҳой чол, кўраяпсанми, бундан кейин мана шуларга қараб юр, билдингми!

“Ласетти” ичида ҳалидан бери ғўддайиб ўтирган одам ойнани сал тушириб, бус-бутун машинаси атрофида жазавага тушиб, ер тепаётган йигитни тинчлантирган бўлди:

– Бас, бас, етар ўғлим, ўзингни бос, ўзингни бос, тегмапти-ку!

– Тегсин ҳам эди! Нақ пешонасидан дарча очардим.

Машина ичидаги одамнинг овози танишдай туюлди. Холов энди энкайинқираб овоз эгасига тикилди. Бурсиллаган лаб, товоқдай юз. Нўхотдай хол. Овоз эгаси энгагини кўтариб, машина ойнасининг нурдан сақлайдиган лаппагини тушириб олди. Холов энди унинг кўзини кўролмади. Шу дам пишқиरोқ ўғил Холов томонга бир буқақараш қилди-да, машина ўриндиғига ўзини ташлади.

Холов ҳамон унинг кимлигини эшлашга ҳаракат қиларди. Қайтиб, ўрнига келиб ўтирганида ҳам бу ўй уни тарк этмади. Овоз таниш, хол таниш... Эй, бўлди-бўлди... “Ёшлар тарбияси...” Топди – Холдор! Холжигит!

Дарҳол машинасидан тушиб, ортга қаради. Оқ ласетти “оппоқ йўрғадек” шитоб билан олислаб борарди.

